

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Η κρητική διάλεκτος στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός».

Ενδεικτική μελέτη κειμενικών τεμαχίων.

Γεωργία Σκιαδά

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη

Ιωάννινα, Ιούνιος 2025

Η συλλογή και η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υποβάλλονται πραγματοποιείται σύμφωνα με τα οριζόμενα στις διατάξεις του Ν.4624/19 και του Κανονισμού (ΕΕ)2016/2019. Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων συλλέγει και επεξεργάζεται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα αποκλειστικά στο πλαίσιο της υλοποίησης του σκοπού της παρούσας διαδικασίας. Για το χρονικό διάστημα που τα προσωπικά δεδομένα θα παραμείνουν στη διάθεση του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων το υποκείμενο έχει τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματά του σύμφωνα με τους όρους του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2016/679 (Ε.Ε.) και τα οριζόμενα στα άρθρα 34 και 35 Ν. 4624/2019. Υπεύθυνη Προσωπικών Δεδομένων του Ιδρύματος είναι η κα. Σταυρούλα Σταθαρά (email: dpo@uoi.gr).

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

Η κρητική διάλεκτος στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός».
Ενδεικτική μελέτη κειμενικών τεμαχίων.

Γεωργία Σκιαδά

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη
Κοσμήτωρ της Σχολής Επιστημών
Αγωγής του Πανεπιστημίου
Ιωαννίνων
Καθηγήτρια Γλωσσολογίας και
Ελληνικής Γλώσσας Παιδαγωγικού
Τμήματος Νηπιαγωγών
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

1. Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Καθηγήτρια
Γλωσσολογίας και Ελληνικής Γλώσσας
Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
2. Φίλιππος Τεντολούρης, Επίκουρος Καθηγητής
Γραμματισμών και Διδακτικής της Γλώσσας
Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής
Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
3. Γεωργία Κατσούδα, Διευθύντρια Ερευνών, Α'
Βαθμίδας Κέντρου Ερεύνης των
Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων-
ΙΛΝΕ Ακαδημίας Αθηνών

Ιωάννινα, Ιούνιος 2025

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την Καθηγήτρια κα Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη για τη βοήθεια και τη συμβολή της στην εκπόνηση της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη της τριμελούς επιτροπής εξέτασης της εργασίας, την κα Γεωργία Κατσούδα, Διευθύντρια Ερευνών Α' Βαθμίδας στο ΙΛΝΕ Ακαδημίας Αθηνών και τον κ. Φίλιππο Τεντολούρη, Επίκουρο Καθηγητή Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την παρουσία τους και τη συμβολή τους στην υποστήριξη της εργασίας μου.

Τέλος, οι θερμότερες ευχαριστίες οφείλονται στην οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράστασή της και τη συνεχή υποστήριξή της.!!

*Γεωργία Σκιαδά, Η κρητική διάλεκτος στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός».
Ενδεικτική μελέτη κειμενικών τεμαχίων.*

*Όποιος λαός την γλώσσα του ξεχνά και δεν θυμάται
στο λήθαργο του μαρασμού παντοτινά κοιμάται.
(κρητική μαντινάδα)*

*Η γλώσσα δίνει την τιμή κι ο νους τηνε προπίζει
κι γλώσσα του τον άνθρωπο στυλώνει -γ-ή- γκρεμίζει.
(κρητική μαντινάδα)*

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία πραγματεύεται την ανάδειξη της κρητικής διαλέκτου στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός» μέσα από μια ενδεικτική μελέτη κειμενικών τεμαχίων. Η σειρά βασίστηκε στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Σπύρου Πετρουλάκη, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Μίνωας το 2019.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο, επιδιώκεται να συσχετιστούν οι γλωσσικές ποικιλίες με τις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στις έννοιες της *γλωσσικής ποικιλίας* και της *γλωσσικής ποικιλότητας*, διακρίνοντας τόσο τους όρους *γλώσσα*, *διάλεκτος*, *ιδίωμα* καθώς και επιμέρους χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα όσο και τις γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους. Δίνεται έμφαση στις διαλέκτους της Ελλάδας, παρουσιάζοντας συνοπτικά αυτές που εντοπίζονται στην ελληνική επικράτεια και εστιάζοντας είτε στη διατήρηση είτε στη συρρίκνωση και εν τέλει την υποχώρησή τους. Επιπλέον, συζητείται η γεωγραφική ποικιλότητα συνδυαστικά με τη μαζική κουλτούρα, η οποία άπτεται της γλωσσικής ιδεολογίας των ΜΜΕ, του ρόλου του τηλεοπτικού διαύλου, χωρίς να παραλείπεται το στοιχείο του χιούμορ, ενώ ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται να είναι και η συνδρομή της Κοινωνιογλωσσολογίας (του φύλου). Τέλος, μελετώνται οι στάσεις, θετικές και αρνητικές, που σχηματίζονται απέναντι στη γεωγραφική ποικιλότητα από παράγοντες της δημόσιας κοινωνικής σφαίρας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα γενικά χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου, που σχετίζονται με τη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη, το λεξιλόγιο και διευκρινίζεται η «γλωσσολογική διάκριση» του νησιού σε ανατολικό και δυτικό ιδίωμα. Παράλληλα, επιδιώκεται να αποτυπωθεί η «εικόνα» της κρητικής διαλέκτου στη σύγχρονη εποχή, ξεκινώντας από μια αναδρομή από το χθες στο σήμερα, επισημαίνοντας τη στάση των ίδιων των Κρητικών απέναντι στη διάλεκτό τους, φτάνοντας έως τον εντοπισμό της στα εκπαιδευτικά δρώμενα, την επαναφορά της στο διαφημιστικό τοπίο και την προβολή της σε ποικίλα τηλεοπτικά προϊόντα.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται η υπόθεση και τα μεθοδολογικά εργαλεία της έρευνας, διατυπώνονται ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της εργασίας, όπως επίσης και τα ερευνητικά ερωτήματα. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, συλλέχθηκαν διαλεκτικές λέξεις και φράσεις της κρητικής διαλέκτου μέσα από όλα τα επεισόδια και των τριών κύκλων της τηλεοπτικής σειράς καθώς και από το αντίστοιχο μυθιστόρημα, αναδεικνύοντας τον τρόπο που επιλέγεται να προβληθεί η νεοελληνική αυτή διάλεκτος καθώς και εάν μέσω αυτού του τρόπου δύναται να

διατηρηθεί η γεωγραφική γλωσσική ποικιλότητα. Για την ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων, ακολουθήθηκε η Κριτική Ανάλυση Λόγου, σύμφωνα με την οποία κείμενο και ομιλία διαμορφώνουν κοινωνικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας, σταθεροποιώντας, διαφυλάσσοντας και τροποποιώντας κυρίαρχες ιδεολογίες και κοινωνικές ανισότητες.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρατίθενται τα ερευνητικά δεδομένα, όπως αυτά συλλέχθηκαν, καταγράφηκαν, κατηγοριοποιήθηκαν βάσει τεχνικών-πρακτικών και τέθηκαν σε «διαδικασία» συνανάγνωσης και αντιπαραβολής, αναδεικνύοντας αξιόλογα στοιχεία που συγκλίνουν ή/και αποκλίνουν μεταξύ τους.

Η εργασία ολοκληρώθηκε στο πέμπτο κεφάλαιο, στο οποίο διατυπώθηκαν κάποια γενικά αλλά και ειδικά συμπεράσματα, υπογραμμίζοντας την ανάδειξη και την αναγνώριση του πλούτου και της ποικιλομορφίας της ελληνικής γλώσσας, τονίζοντας την ιδιαίτερη σημασία και αξία της κρητικής διαλέκτου και πως αυτή επιλέγεται να προβληθεί μέσα από την τηλεόραση και γενικότερα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Τέλος, σχεδιάστηκαν και διατυπώθηκαν ενδεικτικές διδακτικές εφαρμογές και προτάσεις, οι οποίες συμβάλλουν στη δημιουργική αξιοποίηση της νεοελληνικής αυτής διαλέκτου αλλά και γενικότερα των διαλέκτων και ιδιωμάτων στην εκπαιδευτική διαδικασία και δόθηκαν κατευθύνσεις για μελλοντικές ερευνητικές μελέτες.

Λέξεις-κλειδιά: κρητική διάλεκτος, γλωσσική ποικιλία και κοινωνία, μαζική κουλτούρα, στάσεις απέναντι στη γεωγραφική ποικιλότητα, διδακτική αξιοποίηση διαλέκτων και ιδιωμάτων

The Cretan dialect in the Greek TV series "Sasmos".

Indicative study of textual fragments.

Georgia Skiada

Abstract

This postgraduate thesis deals with the emergence of the Cretan dialect in the Greek TV series “Sasmos” through an indicative study of textual fragments. The series was based on the novel of the same name by Spyros Petroulakis, published by Minos in 2019.

In particular, in the first chapter, it is sought to associate linguistic varieties with the various manifestations of social reality. Specifically, reference is made to the concepts of linguistic diversity and linguistic variety, distinguishing both the terms language, dialect/dialectal variety and their individual characteristics, as well as geographical and social dialects. Emphasis is placed on the dialects of Greece, briefly presenting those found in the Greek territory and focusing on either their preservation or their decline and eventual retreat. In addition, geographical diversity is discussed in combination with mass culture, which touches on the linguistic ideology of the media, the role of the television channel, without omitting the element of humor, while the contribution of Sociolinguistics (of gender) seems to be particularly important. Finally, the attitudes, both positive and negative, formed towards geographical diversity by agents of the public social sphere are studied.

In the second chapter, the general characteristics of the Cretan dialect are presented, which are related to phonology, morphology, syntax, vocabulary and the “linguistic distinction” of the island into eastern and western idiom is clarified. At the same time, the aim is to portray the “image” of the Cretan dialect in modern times, starting with a retrospective look from yesterday to today, highlighting the attitude of the Cretans themselves towards their dialect, and extending to its identification in educational events, its reintroduction into the advertising landscape and its promotion in a variety of television products.

In the third chapter, the hypothesis and the methodological tools of the research, the purpose and the individual objectives of the study, as well as the research questions are presented. In conducting the research, dialectal words and phrases of the Cretan dialect were collected from

all the episodes of all three cycles of the TV series and from the corresponding novel, highlighting the way this modern Greek dialect is chosen to be presented and whether through this way the geographical linguistic diversity can be preserved. For the analysis and processing of the data, Critical Discourse Analysis was followed, according to which text and speech shape social representations of reality, stabilizing, preserving and modifying dominant ideologies and social inequalities.

In the fourth chapter, the research data, as collected, categorized according to techniques-practices and put through a “process” of collation and comparison, highlighting noteworthy elements that converge and/or diverge from each other.

The thesis was completed in the fifth chapter, in which some general and specific conclusions were drawn, highlighting the promotion and recognition of the richness and diversity of the Greek language, emphasizing the particular importance and value of the Cretan dialect and how it is chosen to be promoted through television and the mass media in general. Finally, indicative teaching applications and proposals were designed and formulated, which contribute to the creative use of this modern Greek dialect and more generally of dialects and dialectal varieties in the educational process, and directions were given for future research studies.

Keywords: *Cretan dialect, linguistic diversity and society, mass culture, attitudes towards geographical diversity, didactic use of dialects/dialectal varieties*

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	14
Μέρος Πρώτο: Η Θεωρία	17
1ο Κεφάλαιο: Γλωσσικές ποικιλίες και κοινωνία	17
1.1 Γλωσσική ποικιλία και γλωσσική ποικιλότητα	17
1.1.1 Διάκριση γλώσσας – διαλέκτου – ιδιώματος	20
<i>Ιδιόλεκτος: το γλωσσικό «αποτύπωμα» του ατόμου</i>	<i>27</i>
<i>Ισόγλωσσο: χαρακτηριστικό γνώρισμα διαλεκτικής ποικιλίας.....</i>	<i>28</i>
<i>Το διαλεκτικό συνεχές.....</i>	<i>29</i>
1.1.2 Γεωγραφικές και κοινωνικές διάλεκτοι.....	29
1.2 Οι διάλεκτοι στην Ελλάδα	32
1.2.1 Συνοπτική παρουσίαση του χάρτη των διαλέκτων στην ελληνική επικράτεια	33
1.2.2 Διατήρηση διαλέκτων	35
1.2.3 Συρρίκνωση/Υποχώρηση διαλέκτων	36
1.3 Μαζική κουλτούρα και γεωγραφική ποικιλότητα	39
1.3.1 Γλωσσική ιδεολογία και ΜΜΕ	41
<i>Ο λόγος στα κείμενα μαζικής κουλτούρας</i>	<i>43</i>
<i>Κριτική Ανάλυση Λόγου</i>	<i>44</i>
<i>Κοινωνιογλωσσική ανάλυση κειμένων μαζικής κουλτούρας.....</i>	<i>45</i>
1.3.2 Ο ρόλος του τηλεοπτικού διαύλου	46
1.3.3 Το στοιχείο του χιούμορ.....	48
1.3.4 Η συνδρομή της Κοινωνιογλωσσολογίας (του φύλου).....	49
1.4 Στάσεις απέναντι στη γεωγραφική ποικιλότητα	51
1.4.1 Η όψη της αποδοχής.....	54
<i>Εκπαιδευτικοί.....</i>	<i>55</i>
<i>Μαθητές.....</i>	<i>58</i>

MME	60
Διαλεκτόφωνοι	61
1.4.2 Η όψη του στιγματισμού	62
Εκπαιδευτικοί	63
Μαθητές.....	64
MME	66
Διαλεκτόφωνοι	67
2ο Κεφάλαιο: Η κρητική διάλεκτος	69
2.1 Γενικά χαρακτηριστικά.....	69
2.1.1 Φωνολογικά.....	72
2.1.2 Μορφολογικά	74
2.1.3 Συντακτικά	78
2.1.4 Λεξιλογικά.....	80
2.2 Ανατολικό και Δυτικό ιδίωμα Κρήτης	81
2.3 Η κρητική διάλεκτος σήμερα	84
2.3.1 Από το χθες στη σύγχρονη πραγματικότητα	85
2.3.2 Στάση Κρητικών απέναντι στη διάλεκτό τους	86
2.3.3 Η κρητική διάλεκτος στην εκπαίδευση	86
2.3.4 Η επαναφορά της κρητικής διαλέκτου στο διαφημιστικό τοπίο	87
2.3.5 Κρητική διάλεκτος και τηλεοπτικά προϊόντα	87
Μέρος Δεύτερο: Η Ερευνητική Προσέγγιση	90
3ο Κεφάλαιο: Υπόθεση και μεθοδολογικά εργαλεία	90
3.1 Σκοπός της έρευνας	90
3.2 Στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα.....	90
3.3 Δείγμα και διαμόρφωση δείγματος.....	91
3.4 Διαδικασία διεξαγωγής έρευνας	91
3.5 Ερευνητικές μέθοδοι και εργαλεία	92
3.6 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	92

4ο Κεφάλαιο: Ερευνητικά δεδομένα και η συζήτησή τους	93
4.1 Ευρήματα από την τηλεοπτική σειρά	93
4.2 Ευρήματα από το μυθιστόρημα	95
4.3 Συνανάγνωση και αντιπαραβολή	96
4.4 Ευρύτερη συζήτηση	99
Μέρος Τρίτο: Συμπεράσματα Έρευνας	100
5ο Κεφάλαιο: Επιλογικά στοιχεία και διδακτική αξιοποίηση	100
5.1 Γενικά συμπεράσματα	100
5.2 Ειδικά συμπεράσματα	102
5.3 Ενδεικτικές διδακτικές εφαρμογές και προτάσεις	103
5.4 Μελλοντικές ερευνητικές μελέτες	105
Βιβλιογραφία	107

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας I	Διάλεκτοι και ιδιώματα ελληνικής επικράτειας.....	34
------------------	--	-----------

Εισαγωγή

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι η ελληνική γλώσσα διαθέτει έναν απύθμενο πλούτο γλωσσικών ποικιλιών καθώς και μια έντονη γλωσσική ποικιλότητα, η οποία προβάλλεται και αποτυπώνεται τόσο μέσα από τις διαλέκτους όσο και μέσα από τα ιδιώματα. Τα δύο αυτά γλωσσικά στοιχεία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι γλωσσικής κληρονομιάς, το οποίο ζωντανεύει, εκτός από τη γλώσσα, και τον πολιτισμό κάθε τόπου, εκφράζοντας την ταυτότητα της/του εκάστοτε ομιλήτριας/ομιλητή και ισχυροποιώντας τη θέση και την αξία της στο ευρύτερο γλωσσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Μέσα από αυτές τις γλωσσικές ποικιλίες αναδεικνύονται η ιστορία ενός τόπου και συνάμα η γλώσσα του, η δομή της κοινωνίας, όπως επίσης και οι αξίες που διακατέχουν τους ανθρώπους της κοινότητας. Πέραν της γλωσσολογικής οπτικής, η μελέτη των διαλέκτων και των ιδιωμάτων μπορεί να πραγματοποιηθεί και στο πλαίσιο της Κοινωνιογλωσσολογίας, συνδυαστικά με άλλα στοιχεία (πχ. το φύλο), εστιάζοντας στη λειτουργία τους σε ποικίλα επικοινωνιακά περιβάλλοντα του δημόσιου λόγου.

Η κρητική διάλεκτος συνιστά μια από τις πιο καλοδιατηρημένες και τις πιο ανθεκτικές διαλεκτικές ποικιλίες που εντοπίζονται έως σήμερα στην ελληνική επικράτεια. Αν και η επιρροή της πρότυπης κοινής νεοελληνικής είναι αισθητή και έντονη με αποτέλεσμα πληθώρα διαλέκτων και ιδιωμάτων να επέρχονται σε γλωσσικό θάνατο, εντούτοις η κρητική διάλεκτος καταφέρνει και επιβιώνει, δηλώνοντας δυναμική παρουσία σε διάφορες μορφές, κυρίως, του προφορικού λόγου, χωρίς να παραλείπεται ο εντοπισμός της και στο γραπτό λόγο. Αξίζει να επισημανθεί ότι η κρητική διάλεκτος, συνοδευόμενη από τα ποικίλα και ιδιαίτερα φωνολογικά, μορφολογικά, συντακτικά και λεξιλογικά χαρακτηριστικά της γνωρίσματα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ταυτότητα, τη νοοτροπία, την κουλτούρα και την ιστορία των Κρητικών, ενώ για μεγάλο χρονικό διάστημα αποτέλεσε το κυρίαρχο γλωσσικό μέσο λογοτεχνικής και λαϊκής έκφρασης.

Στο σύγχρονο τηλεοπτικό περιβάλλον, η αξιοποίηση διαλεκτικών και ιδιοματικών ποικιλιών είναι δείγμα σεβασμού και ανοχής απέναντι στον πολιτισμό τόσο των επιμέρους περιοχών όσο και γενικότερα του ελλαδικού χώρου. Η ένταξη και η ενσωμάτωσή τους σε διαφημίσεις, τηλεοπτικές σειρές ή ακόμη και σε κινηματογραφικές ταινίες συμβάλλει στην καλλιέργεια και την ενδυνάμωση της γλωσσικής ποικιλότητας στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, αποδίδοντας με ρεαλισμό και αυθεντικότητα το σκηνικό, τους χαρακτήρες και την ευρύτερη επικρατούσα

νοοτροπία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ελληνικής τηλεοπτικής σειράς που αφομοιώνει την κρητική διάλεκτο και την αξιοποιεί στο μέγιστο ικανοποιητικό βαθμό είναι ο «Σασμός», βασισμένη στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Σπύρου Πετρουλάκη. Η σειρά εκτυλίσσεται σε ένα πραγματικά αυθεντικό και ρεαλιστικό κρητικό περιβάλλον, με την αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου, ιδίως στα διαλογικά μέρη, να λειτουργεί ως μέσο πολιτισμού και συναισθηματικής εγγύτητας, ως συνδετικός κρίκος του θεατή με τον τόπο, το νησί της Κρήτης.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο η κρητική διάλεκτος αποτυπώνεται στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός» μέσα από την ανάλυση ενδεικτικών κειμενικών τεμαχίων/αποσπασμάτων τόσο της ίδιας της σειράς όσο και του αντίστοιχου μυθιστορήματος. Ως μέθοδος έρευνας χρησιμοποιείται η Κριτική Ανάλυση Λόγου, μέσω της οποίας επιχειρείται να μελετηθεί και να εξεταστεί ο λόγος ως κοινωνική πρακτική, μέσα από τα κοινωνικά συμφραζόμενα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της καταγραφής της γλωσσικής ποικιλίας της σειράς αλλά και του μυθιστορήματος, της προβολής και της συζήτησης περί διατήρησης της εν λόγω γεωγραφικής γλωσσικής ποικιλίας αλλά και γενικότερα των ελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων μέσα στα σύγχρονα περιβάλλοντα επικοινωνίας.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η συμβολή της συγκεκριμένης εργασίας-έρευνας στο ερευνητικό πεδίο κρίνεται σημαντική και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία. Αρχικά, αφορμή για τη διεξαγωγή της παρούσας εργασίας υπήρξε η καθημερινή ακρόαση και παρακολούθηση¹ της τηλεοπτικής σειράς «Σασμός», τις ημέρες και ώρες προβολής της μέσα από τη συχνότητα του Alpha και τις τρεις τηλεοπτικές σεζόν (2021-2024). Μέσα από την έρευνα, επιδιώκεται να εντοπιστούν διαλεκτικές λέξεις και φράσεις, να κατηγοριοποιηθούν βάσει θεματικής που πραγματεύονται και κυρίως, να διακριθούν γλωσσολογικά φαινόμενα που αυτές φέρουν. Επιπλέον, γίνεται προσπάθεια να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο η κρητική διάλεκτος ενσωματώνεται και παρουσιάζεται σε μια καθημερινή τηλεοπτική δραματική σειρά, προσδίδοντας αυθεντικότητα στους χαρακτήρες και προβάλλοντας με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο την τοπική κοινωνία και κουλτούρα. Στο πλαίσιο της έρευνας έμφαση δίνεται στους ομιλητές της διαλέκτου στη σειρά και το μυθιστόρημα, αλλά και εξετάζεται και η κοινωνιογλωσσολογική πλευρά των διαλεκτικών απεικονίσεων στο σύγχρονο τηλεοπτικό λόγο.

¹ Ωστόσο, κατά την έρευνα, παρακολούθησα πάλι τα επεισόδια της σειράς και διάβασα το ομώνυμο μυθιστόρημα, εντοπίζοντας το απαιτούμενο/επιδιωκόμενο διαλεκτικό υλικό από τις αντίστοιχες πηγές.

Η εργασία δομείται σε τρία (3) μέρη και σε πέντε (5) κεφάλαια. Πιο συγκεκριμένα, στη Θεωρία (Μέρος Πρώτο) και το πρώτο κεφάλαιο, μελετώνται οι γλωσσικές ποικιλίες συνδυαστικά με την κοινωνία, διακρίνοντας τους όρους *γλωσσική ποικιλία* και *γλωσσική ποικιλότητα*, αναφέροντας τις διαλέκτους που εντοπίζονται στην ελληνική επικράτεια και τις συνθήκες που καλούνται να αντιμετωπίσουν (διατήρηση/συρρίκνωση-υποχώρηση), συνδέοντας τη γεωγραφική ποικιλότητα με τη μαζική κουλτούρα και αναλύοντας τις στάσεις, θετικές και αρνητικές, που παρατηρούνται απέναντι στη γεωγραφική γλωσσική ποικιλία. Επιπλέον, στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζεται η κρητική διάλεκτος ως προς τα ποικίλα γλωσσολογικά της χαρακτηριστικά (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο), το ιδιαίτερο γνώρισμά της σε ανατολικό και δυτικό ιδίωμα καθώς και την υπόσταση, τη θέση και την αξία της στη σύγχρονη εποχή. Κατά την Ερευνητική Προσέγγιση (Μέρος Δεύτερο), παρουσιάζονται οι υποθέσεις και τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση της έρευνας (τρίτο κεφάλαιο) και αποτυπώθηκαν τα ερευνητικά δεδομένα που συλλέχθηκαν και κατόπιν συζητήθηκαν (τέταρτο κεφάλαιο). Στα Συμπεράσματα έρευνας (Μέρος Τρίτο), διατυπώθηκαν τα επιλογικά στοιχεία, προτάθηκε η διδακτική αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου, μέσα από ενδεικτικές εκπαιδευτικές δράσεις/δραστηριότητες, στο Νηπιαγωγείο και τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου και δόθηκαν κατευθύνσεις για μελλοντικές ερευνητικές μελέτες.

Μέρος Πρώτο: Η Θεωρία

1ο Κεφάλαιο: Γλωσσικές ποικιλίες και κοινωνία

1.1 Γλωσσική ποικιλία και γλωσσική ποικιλότητα

Αναντίρρητα, η γλώσσα αποτελεί το πιο σημαντικό και απαραίτητο μέσο επικοινωνίας και συνεννόησης μεταξύ των ανθρώπων, το οποίο έχει το εγγενές χαρακτηριστικό να παρουσιάζεται με διάφορες μορφές λόγω του τεράστιου γλωσσικού πλούτου και των αμέτρητων γλωσσικών επιλογών που έχουν στη διάθεσή τους οι χρήστες-ομιλητές² της καθώς και των κοινωνικών συνθηκών που τη διαμορφώνουν, γεγονός που αναδεικνύει την ποικιλότητά της (Αγγελίδη, 2022: 1· Κουρκούδιαλου, 2020: 7· Σταμογιώργου, 2022: 4). Κάθε κοινωνία χαρακτηρίζεται από γλωσσική ποικιλομορφία και συνδυαστικά με το πνεύμα παγκοσμιοποίησης³ που κυριαρχεί στη σύγχρονη εποχή, είναι αδύνατον να εντοπίζεται μια πρότυπη γλωσσική ποικιλία (Σταμογιώργου, ό.π.: 67· Τζελά, 2023: 29). Σύμφωνα με την Κατσούδα (2016: 111), η αξιοποίηση μιας ομοιόμορφης και αδιαφοροποίητης γλωσσικής ποικιλίας στο πλαίσιο μιας γλωσσικής κοινότητας δεν είναι παρά ένας ακόμη αντικρουόμενος «μύθος» της γλώσσας. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι η *γλωσσική ποικιλία* διαφέρει από τη *γλωσσική ποικιλότητα*.

Σε πρώτη ανάλυση, ως *ποικιλία* νοείται το σύνολο των γλωσσικών τύπων που αξιοποιούνται σε συγκεκριμένα επικοινωνιακά πλαίσια και έχουν ειδική κοινωνική κατανομή⁴ (Σταμογιώργου, ό.π.: 4). Πρόκειται για μια κοινωνιογλωσσολογική έννοια, στην οποία συγκαταλέγονται διαφορετικές προφορές, ύφη, διάλεκτοι, γλώσσες αλλά και διαφορές σε επίπεδο λεξιλογίου και γραμματικής, οι αντιθέσεις των οποίων στηρίζονται σε εξωγλωσσικούς⁵ παράγοντες, όπως είναι το σύνολο των συμμετεχόντων σε μια συζήτηση και

² Κάθε χρήστης της γλώσσας διαθέτει τη δική του γλωσσική συμπεριφορά, στην οποία αντανακλώνται οι διαφοροποιήσεις σε επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης, εντείνοντας ακόμη περισσότερο την ποικιλότητά της (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 407).

³ Εξαιτίας του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, εντοπίζεται υπερποικιλότητα, η οποία αναιρεί με τον τρόπο της τις οριοθετήσεις που υποβάλλονται σε επίπεδο έθνους, κοινωνίας και γλώσσας, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτός ο προσδιορισμός των κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών του ατόμου, η κοινωνική του ομάδα και η γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιεί (Tsami et al., 2014: 1718).

⁴ Η κοινωνική κατανομή και διαστρωμάτωση είναι ιδιαίτερα σημαντικές όταν μελετώνται οι γλωσσικές ποικιλίες στα αστικά κέντρα (Τζίτζιλής, 2001: 172).

⁵ Οι παράγοντες αυτοί, σε συνδυασμό με τη συνταγματική και την παραδειγματική διάσταση της γλώσσας, συμβάλλουν στη μελέτη του γλωσσικού φαινομένου υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης (βλ. περισσότερα στο Μήτσης, Ν. Σπ. (2004). *Η διδασκαλία της γλώσσας υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης. Εισαγωγή στη θεωρία και τις τεχνικές του επικοινωνιακού μοντέλου*. Αθήνα: Gutenberg.).

ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (ηλικία και φύλο ομιλητών)⁶, ο σκοπός και το θέμα διαπραγμάτευσης καθώς και η επικοινωνιακή και κοινωνική περίσταση (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 261· Τζελά, 2023: 6· Φραγκούλη, 2022: 4· Χατζοπούλου, 2021: 6). Ως *γλωσσική ποικιλία*⁷ νοείται το σύνολο των γλωσσικών διαφοροποιήσεων που παρατηρούνται μεταξύ των ομιλητών⁸ σε συγκεκριμένα γεωγραφικά και κοινωνικά περιβάλλοντα επικοινωνίας (Κουρκούδιαλου, 2020: 7· Φραγκούλη, ό.π.: 4). Πρόκειται για ένα φαινόμενο των φυσικών γλωσσών, κατά το οποίο η γλώσσα παρουσιάζεται ως ένα πολύμορφο και εύκαμπτο όργανο, το οποίο επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες, όπως είναι ο τρόπος, ο σκοπός και οι συνθήκες επικοινωνίας (Μήτσης, 1996: 31). Εντοπίζονται πέντε τύποι γλωσσικών ποικιλιών: οι γεωγραφικές, που αφορούν τις διαλέκτους και τα ιδιώματα, οι κοινωνικές, που αναφέρονται στις κοινωνιολέκτους, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν την ομιλία των χρηστών, οι λειτουργικές/υφολογικές, που σχετίζονται με τις επιλογές της γλώσσας ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση, οι ατομικές, δηλαδή οι ιδιόλεκτοι του ατόμου και οι χρονικές, που παραπέμπουν σε παλαιότερους και νεότερους λεξιλογικούς, μορφολογικούς και συντακτικούς τύπους που προέκυψαν εξαιτίας της διαδικασίας της γλωσσικής μεταβολής (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 15-16· Βαρδιοπούλου, 2022: 9· Κακριδή-Φερράρι, 2007: 1· Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Θεοδωρόπουλος, 2015: 215).

Ιδιαίτερη είναι η συνεισφορά των γλωσσικών ποικιλιών στη γλωσσική καλλιέργεια και διδασκαλία (Tzakosta, 2019: 35). Αν και αποκλίνουν από την πρότυπη ποικιλία σε γλωσσικό και τυπολογικό επίπεδο, εντούτοις θεωρούνται ισάξιες με αυτή, ιδίως ως προς τη δομή και την επικοινωνιακή τους επάρκεια, διαμορφώνοντας όλες μαζί συνδυαστικά την ελληνική *υπέρ-γλώσσα* (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 411-412· Τζακώστα & Σιμήρης, ό.π.: 261 & 267). Οι γλωσσικές ποικιλίες γίνονται αντιληπτές στον προφορικό, κυρίως, λόγο, στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής, επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων και όχι στο γραπτό, καθώς δεν πρόκειται για ένα κωδικοποιημένο γλωσσικό σύστημα (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 13). Βάσει των γλωσσικών επιλογών του εκάστοτε ομιλητή και δεδομένου ότι η γλωσσική ποικιλία διαθέτει έναν ατελείωτο γλωσσικό πλούτο, είναι δυνατόν να διαμορφωθεί η

⁶ Κάθε ομιλητής-συμμετέχων σε μια συζήτηση αξιοποιεί με τον δικό του τρόπο και διαφορετικά τα ποικίλα γλωσσικά στοιχεία, ενώ διάφορες γλωσσικές ποικιλίες εντοπίζονται στις διάφορες ομάδες ομιλητών-χρηστών (Ματθαίουδάκη, 2015: 118).

⁷ Σύμφωνα με τους Τζακώστα & Σιμήρη (2022: 267-268), αντί του όρου *γλωσσική ποικιλία*, είναι προτιμότερο να χρησιμοποιούνται οι όροι *γλώσσα* ή *τοπική γλώσσα*, όταν δεν πρόκειται για την πρότυπη ποικιλία, για να μην σχηματίζεται μια αρνητική εικόνα και αισθήματα κατωτερότητας και υποτίμησης εις βάρος διαφορετικών της πρότυπης γλωσσικών συστημάτων.

⁸ Κάθε ομιλητής χρησιμοποιεί τη δική του γλωσσική ποικιλία ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του, η οποία ενδέχεται και να τροποποιείται ανάλογα με τις κοινωνικές περιστάσεις που επικρατούν (Δασκαλάκη, 2023: 3).

ταυτότητά του, η οποία θα αναδεικνύει και τα κοινωνικά του χαρακτηριστικά γνωρίσματα⁹ (Βαρδιοπούλου, 2022: 14· Λειβαδιωτάκης, 2020: 30· Σταμογιώργου, 2022: 16 & 30· Τσάμη κ.ά., 2016: 665). Επομένως, ο ρόλος των γλωσσικών ποικιλιών είναι πολυδιάστατος· είναι λειτουργικές εμφανίζοντας ποικιλότητα και ετερογένεια όπως η πρότυπη, προτάσσουν τη σημασία της έννοιας *τοπική γλώσσα*, εξαλείφοντας τις όποιες αρνητικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, δε διακρίνουν τις ποικιλίες βάσει του βαθμού απόκλισής τους από την πρότυπη, λειτουργούν καταλυτικά σε πιθανές ιδεολογικές «διαμάχες» μεταξύ κρατών που κυριαρχεί ίδια γλωσσική μορφή και συμβάλλουν στη διατήρηση και προστασία του πολιτισμού και των γνωρισμάτων του σε μια χώρα (Κοκόλη, 2023: 5· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 269).

Από την άλλη πλευρά, η *γλωσσική ποικιλότητα* εννοιολογείται ως η γλωσσική διαφοροποίηση (ποικίλες γλωσσικές μορφές και τοπικές παραλλαγές) που παρατηρείται στην ίδια γεωγραφική περιοχή εξαιτίας εξωγλωσσικών παραγόντων, όπως είναι ο γεωγραφικός χώρος, τα κοινωνικά στοιχεία των ομιλητών-χρηστών και το επικοινωνιακό πλαίσιο (Fterniati et al., 2016: 88; Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 15· Βαρδιοπούλου, ό.π.: 12· Κηρύκου, 2024: 13· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 4· Τζακώστα & Σιμήρης, ό.π.: 268). Στο πλαίσιο της Κοινωνιογλωσσολογίας, η *γλωσσική ποικιλότητα* αποτελεί ένα φυσικό φαινόμενο, που εντοπίζεται στις ομιλούμενες γλώσσες παγκοσμίως, με την παρουσία της να έχει και κοινωνικές προεκτάσεις (Κοντογούρης, 2021: 1· Τζελά, 2023: 6· Χατζοπούλου, 2021: 15). Διακρίνονται¹⁰ τα εξής είδη ποικιλότητας: η γεωγραφική (οριζόντιος άξονας της γλώσσας), η κοινωνική (κάθετος άξονας της γλώσσας) και η λειτουργική/υφολογική που σχετίζεται με την εκάστοτε επικοινωνιακή περίσταση και τις γλωσσικές επιλογές των ομιλητών (Tsami et al., 2014: 1719; Αρχάκης & Κονδύλη, ό.π.: 15-16). Αξίζει να επισημανθεί ότι η γλωσσική ποικιλότητα ενισχύει την κοινωνική ανισότητα, εφόσον φέρνει στο προσκήνιο κοινωνικές διακρίσεις μεταξύ των ομιλητών και προωθεί την κοινωνική περιθωριοποίηση όσων δεν ομιλούν την πρότυπη γλωσσική ποικιλία (Αρχάκης & Κονδύλη, ό.π.: 33· Τσακίρη, 2022: 9). Ως προς τις συνθήκες που εμφανίζεται η γλωσσική ποικιλότητα, παρατηρείται η πρωτογενής, που πραγματοποιείται υπό φυσιολογικές, αυθεντικές συνθήκες επικοινωνίας και η δευτερογενής, που εντοπίζεται σε «κατασκευασμένες», πλασματικές συνθήκες επικοινωνίας (Κουρκούδιαλου, 2020: 14).

⁹ Στις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες, οι γλωσσικές ποικιλίες ταυτίζονται με την κοινωνική καταξίωση και επαγγελματική ανέλιξη των ατόμων (Κουρκούδιαλου, 2020: 10).

¹⁰ Η διάκριση αυτή δεν είναι δεδομένη αλλά σχηματική, καθώς οι γλωσσικές ποικιλίες δε διαχωρίζονται με σαφή και ξεκάθαρο τρόπο (Δελβερούδη, 2000: 49).

1.1.1 Διάκριση γλώσσας – διαλέκτου – ιδιώματος

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι κάθε κοινωνία χαρακτηρίζεται από γλωσσική ανομοιογένεια¹¹ και ανομοιομορφία, δεδομένου ότι το σύνολο των ομιλητών δεν εκφράζεται με τον ίδιο τρόπο στις διάφορες περιστάσεις¹² και δε χρησιμοποιεί τα ίδια γλωσσικά στοιχεία (Κοκόλη, 2023: 6). Αυτό δε σημαίνει ότι οι ομιλητές έχουν άγνοια του γλωσσικού συστήματος· το αξιοποιούν προκειμένου να κατανοήσουν καλύτερα τις διάφορες γλωσσικές ποικιλίες που εμπεριέχονται σε αυτό (Chambers & Trudgill, 2011: 66). Αυτού του είδους η ανομοιογένεια αντικατοπτρίζει την εθνική, πολιτισμική και κοινωνική διαφορετικότητα που εντοπίζεται σε κάθε κοινωνία (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 4). Ωστόσο, για πρακτικούς και επικοινωνιακούς λόγους, επιλέγεται η χρήση μιας γλωσσικής ποικιλίας, προσιτής και αποδεκτής από όλους (Τζελά, 2023: 13).

Ως γλώσσα¹³ ή αλλιώς *πρότυπη ποικιλία* ή *νόρμα* ή *κοινή* ή *επίσημη γλώσσα* νοείται η γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιείται στον προφορικό αλλά κυρίως στο γραπτό λόγο, έχει κωδικοποιηθεί¹⁴, προτυποποιηθεί¹⁵ και αποτυπωθεί σε γραμματική και λεξικά, ενώ αξιοποιείται στα αστικά περιβάλλοντα και γενικότερα στη δημόσια σφαίρα (εκπαίδευση¹⁶, ΜΜΕ, δημόσιες και κρατικές υπηρεσίες) (Δελβερούδη, 2001: 50· Κακριδή-Φερράρι, 2007: 2· Κουρκούδιαλου, 2020: 8· Παπαδοπούλου, 2020: 1· Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 409· Σταμογιώργου, 2022: 12· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 262· Τζελά, ό.π.: 55). Η κοινή συνιστά μια ποικιλία που έχει προκύψει από την επαφή των διαλέκτων¹⁷ μεταξύ τους αλλά και από την αφομοίωση στοιχείων¹⁸ που τη διαφοροποιούν (Κακριδή-Φερράρι, ό.π.: 3). Στην ουσία,

¹¹ Αυτές οι γλωσσικές διαφοροποιήσεις είναι διαχρονικό φαινόμενο, καθώς παρατηρούνται ήδη από την αρχαία ελληνική και την κλασική εποχή, δείγματα των οποίων διατηρούνται στη γλωσσική παραγωγή (Σταμογιώργου, 2022: 9).

¹² Σε οποιαδήποτε επικοινωνιακή περίσταση, οι γλωσσικές ποικιλίες που χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές, έχουν την ίδια γλωσσική δυναμική και προσδίδουν την κατάλληλη εκφραστικότητα (Κοντογούρης, 2021: 26).

¹³ Στο πλαίσιο της καθημερινότητας, η γλώσσα διακρίνεται σε *ποικιλία*, *διάλεκτο* και *ιδιόλεκτο* (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 409-410).

¹⁴ Η κωδικοποίηση αποτελεί ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινής, της πρότυπης γλώσσας, το οποίο την καθιστά μια αυτόνομη, ανεξάρτητη γλωσσική ποικιλία που έχει δική της γλωσσική αλλά και πολιτισμική υπόσταση (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 263-264).

¹⁵ Το φαινόμενο της προτυποποίησης συνδυάζεται με τη συγκρότηση των κρατών σε επίπεδο οικονομίας και κοινωνίας, με βασική επιδίωξη τη γλωσσική ομοιογένεια και κατ' επέκταση τη γενικευμένη παιδεία (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 27).

¹⁶ Οι φωνολογικές δομές που επικρατούν σε κάθε γλώσσα συμβάλλουν στην ανάπτυξη και την καλλιέργεια της μητρικής γλώσσας παιδιών προσχολικής αλλά και πρωτοσχολικής ηλικίας (Τζακώστα, 2014: 425).

¹⁷ Η γλώσσα συνιστά ένα συνδυασμό, «αμάλγαμα» γεωγραφικών και κοινωνικών διαλέκτων, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η επικοινωνία και η συνεννόηση μεταξύ των ομιλητών (Τσοποτός, 2023: 3).

¹⁸ Η πρότυπη ποικιλία εμπεριέχει γλωσσικά στοιχεία τόσο της τυποποιημένης γλώσσας όσο και των τοπικών ιδιωμάτων (Τζελά, 2023: 13).

πρόκειται για μια διάλεκτο¹⁹, η οποία έτυχε να είναι κοινωνικά αποδεκτή και να διαθέτει πολιτική και οικονομική δύναμη (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 412).

Η γλώσσα διακρίνεται για το υψηλό κύρος²⁰ και γότηρό της και για τα πλούσια εκφραστικά της μέσα, με τους χρήστες²¹ της να θεωρούνται ότι κατέχουν υψηλή κοινωνική θέση και αναγνώριση με περισσότερες ευκαιρίες για κοινωνική πρόοδο και ανέλιξη, πιστοποιώντας την άρρηκτη σύνδεση που υπάρχει μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας (Αθανασιάδης, 2016: 14· Κακριδή-Φερράρι, 2007: 3· Κοντογούρης, 2021: 3· Κουρκούδιαλου, 2020: 10· Μπλαζάκη, 2020: 62· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 10). Η γλώσσα χαρακτηρίζεται από αυστηρούς κανόνες, σταθερότητα, ομοιογένεια, απεραντοσύνη, πολυμορφία και παντοδυναμία, εξυπηρετώντας όλες τις επικοινωνιακές περιστάσεις²² όλων των ομιλητών στις διάφορες εκφάνσεις της καθημερινότητάς τους (Δασκαλάκη, 2023: 3· Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 28· Κηρύκου, 2024: 10· Κοκόλη, 2023: 5). Από γλωσσική άποψη, δεν υπάρχει κάποια διάκριση²³ μεταξύ της πρότυπης και των υπολοίπων διαλεκτικών ποικιλιών, δεν εντοπίζεται κανένα στοιχείο ανωτερότητας και υπεροχής²⁴ (Σταμογιώργου, 2022: 13). Απλώς, η ελληνική νόρμα, για ιστορικούς²⁵ λόγους, έχει αναγνωριστεί και έχει επικρατήσει ως πρότυπη ποικιλία, καθιστώντας την μια ποικιλία με ηγεμονικό ρόλο (Λενταράκη, 2024: 9· Τζακώστα, 2014: 425· Φραγκούλη, 2022: 11).

Η γλώσσα συνιστά ενοποιητικό στοιχείο ενός έθνους, μέσα από το οποίο αναδεικνύεται η εθνική ταυτότητα του ατόμου, ενδυναμώνεται η εθνική του συνείδηση, διατηρείται και συντηρείται η πολιτισμική ενότητα του τόπου και κατ' επέκταση ομογενοποιείται η ίδια η γλωσσική ποικιλία (Βαρδιοπούλου, 2022: 65· Κηρύκου, ό.π.: 31· Μπολάκη, 2020: 16). Ως κοινωνικό προϊόν, η γλώσσα συμβάλλει στη διαμόρφωση, την κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας, εξυψώνοντας την κοινωνική ταυτότητα του κάθε ατόμου και κάθε πτυχή της

¹⁹ Η εξέλιξη της διαλέκτου σε γλώσσα είναι μια πολιτική επιλογή, κατά την οποία συσχετίζονται δυνάμεις και εξουσιαστικές σχέσεις και η γλώσσα τυποποιείται με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση δημόσιων λειτουργιών (Κακριδή-Φερράρι, 2005: 54).

²⁰ Η ανάδειξη της πρότυπης ως γλώσσα κύρους δεν τεκμηριώνεται κάπου επιστημονικά, αλλά υφίσταται προκειμένου να εξυπηρετηθούν πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί σκοποί (Μπλαζάκη, 2020: 3).

²¹ Μπορεί να είναι διαφορετικής κοινωνικής, εθνικής ή γεωγραφικής καταγωγής αλλά όλοι αποσκοπούν στην επίτευξη της μεταξύ τους επικοινωνίας (Αγγελίδη, 2022: 3).

²² Ως *lingua franca*, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και από τους διαλεκτόφωνους ομιλητές καθώς κύριο μέλημα αποτελεί η επικοινωνία και η συνεννόηση μεταξύ των ομιλητών ανεξαιρέτως (Συμιακάκη, 2024: 5).

²³ Ένα σημείο διαφοροποίησης της κοινής και των διαλέκτων είναι ότι η πρώτη διακρίνεται από κύρος και κοινωνική υπεροχή, αλλά δε χαρακτηρίζεται από λεξιλογικό και εκφραστικό πλούτο, όπως παρατηρείται στην περίπτωση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων (Μπολάκη, 2020: 5).

²⁴ Σύμφωνα με την Τζακώστα (2014: 424), η νόρμα μπορεί να (υπέρ)καλύψει τη διάλεκτο, καθώς είναι πιθανό να χρησιμοποιείται και σε περιοχές όπου η επίσημη γλώσσα είναι η διάλεκτός τους.

²⁵ Κάθε γλώσσα έχει τη δική της ιστορική πορεία, η οποία, αν και χάνεται στο παρελθόν, αναδεικνύει τη δυναμική και την ευελιξία της γλώσσας (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 3· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 453).

ανθρώπινης επικοινωνίας, προβάλλοντας συγκεκριμένες αντιλήψεις²⁶ και απόψεις αναφορικά τόσο με τη γλώσσα και τις ποικιλίες της όσο και με τους ομιλητές της, ενισχύοντας τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ της γλώσσας και της κοινωνίας και δίνοντας μια εικόνα ενότητας, σύστασης και συνοχής της κοινωνίας (Tsami et al., 2014: 1718; Αθανασιάδης, 2016: 12· Βαρδιοπούλου, 2022: 12· Κηρύκου, 2024: 53· Κοντογούρης, 2021: 25· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 261· Τσακίρη, 2022: 77).

Το σύνολο της ελληνικής επικράτειας, εκτός από την πρότυπη ποικιλία, διαθέτει πληθώρα γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών, οι οποίες χαρακτηρίζουν την εκάστοτε περιοχή και πρόκειται είτε για διαλέκτους είτε για ιδιώματα, διαμορφώνοντας τον οριζόντιο άξονα της γλώσσας (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 58· Κοκόλη, 2023: 6· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 6· Παπαναγιώτου, 2021: 6· Σταμογιώργου, 2022: 1). Οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με την κοινωνία²⁷, ενώ διαφοροποιούνται από την πρότυπη ως προς το φωνολογικό, το μορφολογικό, το συντακτικό και το λεξιλογικό επίπεδο (Δασκαλάκη, 2023: 4· Παπαναγιώτου, ό.π.: 5· Συμιακάκη, 2024: 3). Επιπλέον, είναι πιθανό να εμπεριέχουν στοιχεία που χάθηκαν από την πρότυπη ποικιλία με το πέρασμα του χρόνου, όπως είναι η αρχαϊκή προφορά και διάφοροι γραμματικοί και λεξιλογικοί τύποι (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 36). Γενικά, οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες συνιστούν ετερόνομα γλωσσικά συστήματα, δεν είναι κωδικοποιημένες και δεν μπορούν να εκληφθούν ως πρότυπη ποικιλία (Τζακώστα & Σιμήρης, ό.π.: 264 & 265).

Καθώς οι άνθρωποι, σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, ξεκίνησαν να επικοινωνούν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, στο προσκήνιο εμφανίστηκαν κάποιες γλωσσικές διαφοροποιήσεις, ένας δικός τους κώδικας επικοινωνίας, οι *διάλεκτοι* (Chambers & Trudgill, 2011: 31 & 40-41). Ήδη από τον 19^ο αιώνα, οι διάλεκτοι άρχισαν να αποτελούν αντικείμενο συστηματικής μελέτης, παίρνοντας ταυτόχρονα τη μορφή που έχουν στη σύγχρονη εποχή, ενώ ως αυτόνομο²⁸ και αυτοτελές γλωσσικό σύστημα, διακρίνονται από τις λοιπές γλωσσικές ποικιλίες και την πρότυπη και η εμφάνισή τους ενδέχεται να προκαλείται από την παγίωση των πληθυσμών σε όλη την Ευρώπη (Chambers & Trudgill, ό.π.: 31-32; Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 461· Φραγκούλη, 2022: 6).

²⁶ Η γλώσσα δεν είναι κοινωνικά αθάνα· εκφράζει συγκεκριμένες οπτικές θέασης της πραγματικότητας και αντίληψης του κόσμου και κατά την ανάλυσή της εξετάζεται και ο κοινωνικός της χαρακτήρας (Κοντογούρης, 2021: 25).

²⁷ Αξιοποιούνται στον καθημερινό λόγο και την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, με εξαίρεση το χώρο της εκπαίδευσης, όπου χρησιμοποιείται και διδάσκεται μόνο η πρότυπη ποικιλία (Σταμογιώργου, 2022: 1).

²⁸ Το γεγονός αυτό καθιστά εφικτή την κατάκτησή της ως μητρική γλώσσα (Κοντογούρης, 2021: 37-38· Τζακώστα, 2014: 424).

Ως *διάλεκτος* νοείται η γλωσσική γεωγραφική ποικιλία που ομιλείται σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή από ένα σημαντικό μεγάλο αριθμό ομιλητών – όχι μεγαλύτερο της πρότυπης – και παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση από την πρότυπη ποικιλία (Αθανασιάδης, 2016: 12 & 13· Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 58· Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 295· Δελβερούδη, 2001: 54· Κοντοσόπουλος, 1994: 1· Σταμογιώργου, 2022: 5· Τζακώστα, 2014: 426· Τζακώστα, 2022: 110· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 262· Τζελά, 2023: 55· Τσακίρη, 2022: 15· Φραγκούλη, 2022: 6· Χατζοπούλου, 2021: 7). Η απόκλιση²⁹ αυτή εξαρτάται από ποικίλες συνθήκες-καταστάσεις, όπως είναι η γεωφυσική θέση του τόπου, η γεωγραφική του απόσταση-απομάκρυνση από τον τόπο που κυριαρχεί η κοινή³⁰ γλώσσα καθώς και από άλλους κοινωνικούς, φυλετικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, χωρίς, ωστόσο, να αποτελούν τροχοπέδη στη γνώση και την αξιοποίηση της πρότυπης ποικιλίας από τους διαλεκτόφωνους ομιλητές (Αρχάκης & Κονδύλη, ό.π.: 58· Παπαναγιώτου, 2021: 7· Τσοποτός, 2023: 3). Οι διάλεκτοι είναι υποδιαιρέσεις, υποσύνολα μιας γλώσσας, που διαφέρουν μεταξύ τους σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (μορφολογία, σύνταξη, φωνολογία, λεξιλόγιο) και δεν είναι αντιληπτά από ομιλητές της πρότυπης (Chambers & Trudgill, 2011: 19 & 20 & 21 & 165; Αρχάκης & Κονδύλη, ό.π.: 95-96· Βαρδιοπούλου, 2022: 12· Δελβερούδη, ό.π.: 50· Κακριδή-Φερράρι, 2007: 1· Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 29· Κατσούδα, 2016: 113· Κοκόλη, 2023: 6· Λειβαδιωτάκης, 2020: 2 & 4· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 5· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 452· Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 410· Τζακώστα, ό.π.: 425· Τζακώστα, ό.π.: 109). Επιπλέον, ο όρος *διάλεκτος* παραπέμπει στις ποικιλίες που εξαιτίας είτε ιστορικών συνθηκών είτε άλλων ειδικών συγκυριών αποκόπηκαν από τον κύριο γλωσσικό κορμό της ελληνικής γλώσσας και δεν ακολούθησαν τις νεότερες αλλαγές/εξελίξεις της (Κατσούδα & Μαγουλά, 2024: 15). Δεν κατατάσσονται στις μειονοτικές γλώσσες που διακρίνονται για τη διαφορετική από την πρότυπη γλώσσα ταυτότητά τους και το μικρό αριθμό ομιλητών τους (Γαβριηλίδου κ.ά., ό.π.: 295).

Η διάλεκτος, αν και αποτελεί ένα πλήρες γλωσσικό σύστημα, δεν είναι μια κωδικοποιημένη γλωσσική μορφή που εντοπίζεται στο γραπτό λόγο – επικρατεί στον προφορικό – και οι ομιλητές της είναι κυρίως άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και μειωμένης γεωγραφικής

²⁹ Η απόκλιση από τη νόρμα, την πρότυπη ποικιλία μπορεί να οδηγήσει σε γλωσσική διάχυση και σύγχυση, γεγονός που παρεμποδίζει την επικοινωνία και τη συνεννόηση μεταξύ των συνδιαλεγομένων (Βαρδιοπούλου, 2022: 13).

³⁰ Πέραν της κοινής γλώσσας, εντοπίζεται και η *κοινή διάλεκτος*, η οποία, αν και ξεκίνησε ως μια γεωγραφικά οριοθετημένη γλωσσική ποικιλία, εξελίχθηκε σε μια ευρέως διαδεδομένη που συναντάται σε μεγαλύτερο πληθυσμό και σε κοινότητες με διαφορετικές τοπικές διαλέκτους που συνυπάρχουν με αυτή (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 59).

ή κοινωνικής κινητικότητας (Δελβερούδη, 2001: 50· Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 29· Κοκόλη, 2023: 6· Μπλαζάκη, 2020: 3· Μπολάκη, 2020: 6· Παπαναγιώτου, 2021: 7· Χατζοπούλου, 2021: 7). Συνήθως, αξιοποιείται σε περιστάσεις και συνδιαλλαγές της καθημερινής ζωής, στην επικοινωνία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της οικογένειας, φίλων και ατόμων της τοπικής κοινότητας, επιτελώντας συγκεκριμένες λειτουργίες, ενώ δεν παρατηρείται σε επίσημες επικοινωνιακές περιστάσεις και στο χώρο της εκπαίδευσης (Αθανασιάδης, 2016: 14· Κακριδή-Φερράρι, 2007: 1 & 2· Κοντογούρης, 2021: 3· Λειβαδιωτάκης, 2020: 2· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 11· Παναγιωτοπούλου, 2022: 10· Σταμογιώργου, 2022: 7-8· Τσοποτός, 2023: 6). Παράλληλα, οι διάλεκτοι διακρίνονται από παραστατικότητα, ζωντάνια και ρεαλισμό, αναδεικνύοντας τον αστείρευτο γλωσσικό τους πλούτο και την ιστορία της γλώσσας και της περιοχής³¹ τους (Κοντογούρης, ό.π.: 4· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 5· Σταμογιώργου, ό.π.: 39). Συνιστούν αναφαίρετο κομμάτι του πολιτισμού μιας περιοχής, προβάλλοντας την ετερότητα των ποικίλων πολιτισμικών ομάδων που τις χρησιμοποιούν, τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμα τόσο του τόπου όσο και γενικότερα του λαού, συνδυάζοντας την παράδοση με τη σύγχρονη πραγματικότητα, ενδυναμώνοντας τη συνοχή και το αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών του ίδιου έθνους (Αθανασιάδης, ό.π.: 23· Κοκόλη, ό.π.: 8· Κοντογούρης, ό.π.: 17· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 7· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 92· Παναγιωτοπούλου, ό.π.: 10). Αν και δε θεωρούνται ότι έχουν το ίδιο κύρος με την πρότυπη ποικιλία και οι ομιλητές τους χαρακτηρίζονται για την κοινωνική τους καταγωγή και τάξη στην οποία ανήκουν, η δυναμική και συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση τους δύναται να επηρεάσει τους μηχανισμούς της γλώσσας και να τροποποιήσει τα γλωσσικά συστήματα, εξαλείφοντας τυχόν διαφορές και δημιουργώντας μια νέα κοινή γλωσσική ποικιλία (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 95· Κακριδή-Φερράρι, 2005: 54· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 463).

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι διάλεκτοι υπάγονται σε μια ιστορική γλώσσα, από την οποία αποσπώνται με το πέρασμα του χρόνου και προσδιορίζονται σε σχέση με την πρότυπη, από την οποία εξαρτώνται και επηρεάζονται (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 25· Παπαδοπούλου, 2020: 5· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, ό.π.: 445 & 453· Φραγκούλη, 2022: 12). Δεν υπάρχουν φυσικά όρια μεταξύ των διαλέκτων ούτε «φυσικές»³² διάλεκτοι παρά μόνο διαλεκτικά

³¹ Στο πλαίσιο μιας περιοχής, η πορεία εξέλιξης μιας διαλέκτου μπορεί να επηρεάζεται από εισχωρήσεις και αλλαγές που προκύπτουν από το γλωσσικό δανεισμό από μια άλλη, ξένη κυρίαρχη γλώσσα (Χαιρετάκης, 2020: 17).

³² Η έλλειψη φυσικής, γνήσιας διαλέκτου οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην ποικιλότητα που εμφανίζεται μεταξύ των γλωσσικών ποικιλιών και της επιρροής που δέχεται από άλλες ποικιλίες (Chambers & Trudgill, 2011: 71).

χαρακτηριστικά που εντοπίζονται κατά τόπους (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 38). Επιπλέον, στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσολογίας, η μελέτη των διαλέκτων – γεωγραφική, κοινωνική, ψυχολογική, ιστορική – εντάσσεται στην αντίστοιχη των γλωσσικών ποικιλιών, αποδίδοντας την ανομοιογένεια της γλωσσικής πραγματικότητας (Κακριδή-Φερράρι, 2007: 1· Καμπάκη-Βουγιουκλή, *ό.π.*: 33). Αξίζει να επισημανθεί ότι στη σύγχρονη εποχή, αντί του όρου *διάλεκτος* προτιμάται ο όρος *ποικιλία*· πρόκειται για μια αλλαγή που ενισχύθηκε από υψίστης σημασίας γεγονότα (βιομηχανοποίηση, αστικοποίηση, μετακινήσεις πληθυσμών, ανάπτυξη συγκοινωνιών, επέκταση δημόσιας εκπαίδευσης), τα οποία σταδιακά περιθωριοποίησαν τις διαλέκτους και ανέδειξαν λανθασμένες και στερεοτυπικές αντιλήψεις και στάσεις απέναντι τους (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 411).

Πέραν των διαλέκτων, η πορεία και η φυσική εξέλιξη της γλώσσας οδήγησε στην εμφάνιση *τοπικών ιδιωμάτων* (Κοντοσόπουλος, 1994: 1). Πρόκειται για γλωσσικές ποικιλίες που εντοπίζονται σε διάφορες περιοχές³³ ενός γεωγραφικού τόπου, με διαφορετική, κάθε φορά, μορφή, με παραλλαγές τοπικού χαρακτήρα, ενώ η απόκλισή τους από την κοινή, πρότυπη ποικιλία είναι ιδιαίτερα μικρή, καθώς οι διαφοροποιήσεις εστιάζονται κυρίως στο επίπεδο της φωνητικής και του λεξιλογίου³⁴ (Αθανασιάδης, 2016: 12· Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 58· Βαρδιοπούλου, 2022: 12· Δελβερούδη, 2001: 54· Κακριδή-Φερράρι, *ό.π.*: 4· Καμπάκη-Βουγιουκλή, *ό.π.*: 29· Κοντοσόπουλος, *ό.π.*: 1· Λειβαδιωτάκης, 2020: 4· Μπολάκη, 2020: 6· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 5· Τζακώστα, 2022: 109 & 110· Χατζοπούλου, 2021: 7). Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο όρος *ιδιώματα* αναφέρεται σε εκείνες τις ποικιλίες που συμπορεύτηκαν με το βασικό γλωσσικό κορμό της ελληνικής γλώσσας (Κατσούδα & Μαγουλά, 2024: 15). Εξαιτίας της μικρής τους απόκλισης από την πρότυπη ποικιλία, τα ιδιώματα γίνονται εύκολα κατανοητά από όλους τους ομιλητές ανεξαιρέτως και δε δυσχεραίνουν την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων (Κοντοσόπουλος, *ό.π.*: 1· Παπαδοπούλου, 2020: 5· Παπαναγιώτου, 2021: 7). Αν και χρησιμοποιούνται από ένα μικρό αριθμό ομιλητών, εντούτοις αποτελούν ένα ιδιαίτερο στοιχείο που χαρακτηρίζει την κάθε περιοχή (Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 295· Τζακώστα, 2014: 425 & 426· Φραγκούλη, 2022: 6). Συνήθως, παρατηρούνται γύρω ή εντός μεγάλων αστικών κέντρων και αξιοποιούνται από τους ομιλητές στο πλαίσιο του οικογενειακού και του κοινωνικού περιβάλλοντος των ανθρώπων της υπαίθρου (Καμπάκη-Βουγιουκλή, *ό.π.*: 29· Τζακώστα, *ό.π.*: 110). Θεωρητικά, το ιδίωμα

³³ Από περιοχή σε περιοχή ενδέχεται να εμφανίζονται διαφοροποιήσεις στο πλαίσιο του ιδιώματος (Κατσούδα, 2016: 113).

³⁴ Σύμφωνα με την Κοκόλη (2023: 6), διαφοροποιήσεις μπορούν να εντοπιστούν και σε επίπεδο σύνταξης και μορφολογίας.

είναι παρακλάδι της διαλέκτου μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής, χωρίς, ωστόσο, να μπορεί να προσδιοριστεί ειδικά δεδομένου της γλωσσικής αλληλεπίδρασης των γειτονικών περιοχών (Κηρύκου, 2024: 14· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 12). Αξίζει να επισημανθεί ότι ο όρος *ιδίωμα* υπάρχει μόνο στην ελληνική γλωσσική πραγματικότητα, προκειμένου να εξυπηρετηθούν πολιτικές σκοπιμότητες (Σταμογιώργου, 2022: 8).

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι τα όρια μεταξύ των διαλέκτων και των ιδιωμάτων δεν είναι ξεκάθαρα προσδιορισμένα (Τσακίρη, 2022: 15) και η διάκριση στις επιμέρους κατηγορίες γίνεται βάσει κάποιων κριτηρίων³⁵. Αρχικά, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η διάκριση μεταξύ των διαλέκτων και των ιδιωμάτων είναι μια ιδιαιτερότητα που παρατηρείται αποκλειστικά και μόνο στην ελληνική πραγματικότητα (Τζελά, 2023: 11· Φραγκούλη, 2022: 7). Αυτός είναι και ένας από τους λόγους που τεκμηριώνει ότι τα κριτήρια κατάταξης δεν είναι απολύτως γλωσσολογικά, αλλά υποβόσκουν τόσο ιδεολογικά όσο και πολιτικά συμφέροντα με πρόσχημα την έννοια της εθνικής ταυτότητας³⁶ (Τζακώστα, 2022: 118). Από γλωσσολογική άποψη, οι διάλεκτοι διακρίνονται από τα ιδιώματα εξαιτίας της απόκλισής τους από την πρότυπη ποικιλία καθώς και των μεταξύ τους διαφοροποιήσεων στα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο) (Τζακώστα, ό.π.: 119). Σημαντική παράμετρος που συμβάλλει στην κατηγοριοποίηση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων είναι η αμοιβαία κατανόηση· όσο αυξάνεται η γεωγραφική απόσταση μεταξύ δύο διαλέκτων ή ιδιωμάτων, τόσο μειώνεται η ικανότητα επικοινωνίας, συνεννόησης και κατανόησης μεταξύ των ομιλητών (Κοκόλη, 2023: 63· Συμιακάκη, 2024: 3· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 263).

Έχοντας, πλέον, μια πλήρη εικόνα για τη γλώσσα, τις διαλέκτους και τα ιδιώματα, γίνεται αντιληπτό ότι δεν υπάρχουν ανώτερες και κατώτερες γλώσσες, αλλά διάφορες γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες αποκλίνουν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο από την πρότυπη που καθορίζει ως επίσημη το κάθε κράτος (Βαρδιοπούλου, 2022: 65· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 446). Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στοιχείο που συνδέει αυτά τα γλωσσικά συστήματα είναι η κοινή ιστορική καταγωγή· είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τον πολιτισμό και οι ρίζες τους εντοπίζονται σε βάθος χρόνου³⁷, καθώς από μια μητέρα-γλώσσα (*υπέρ-γλώσσα*)

³⁵ Ούτε τα κριτήρια αυτά είναι ξεκάθαρα, για αυτό πολλές φορές, οι δύο αυτοί όροι, *διάλεκτος* και *ιδίωμα* χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι (Τζελά, 2023: 11-12· Φραγκούλη, 2022: 7).

³⁶ Το ίδιο ακριβώς φαινόμενο παρατηρείται και στη διάκριση *γλώσσας*, *διαλέκτου* και *ιδιωματος* (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 266).

³⁷ Καθώς η γλώσσα εξελίσσεται, έρχεται σε επαφή και με άλλες γλώσσες, η επίδραση των οποίων προκαλεί διαφοροποιήσεις και κατ' επέκταση διαμορφώνονται τοπικές γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες-παραλλαγές (Παπαναγιώτου, 2021: 1).

δημιουργήθηκαν οι διάλεκτοι (τοπική γλώσσα³⁸), οι διαφοροποιήσεις των οποίων γέννησαν τα ιδιώματα (ιδιωματικές αποκλίσεις της πρότυπης) (Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 451· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 268· Τσακίρη, 2022: 77· Χατζοπούλου, 2021: 8). Στην ουσία, η γλώσσα αποτελεί έναν όρο-«ομπρέλα» (*υπερώνυμο*), κάτω από τον οποίο βρίσκονται οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα (*υπώνυμα*) (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 26). Σύμφωνα με τη Δελβερούδη (2001: 50), ένα σύνολο διαλέκτων είναι η νέα ελληνική, ενώ η κοινή νεοελληνική αποτελεί μια από τις διαλέκτους της νέας ελληνικής, που διαθέτει ιδιαίτερο κύρος και υπόσταση και έχει γενικευμένη χρήση.

Όταν γίνεται αναφορά στη γλώσσα και τις ποικιλίες που αυτή διαθέτει, ταυτόχρονα πραγματοποιούνται κάποια φαινόμενα, τα οποία γίνονται φανερά με την πάροδο του χρόνου. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται το φαινόμενο της *γλωσσικής αλλαγής*³⁹, σύμφωνα με το οποίο η γλώσσα τροποποιείται και προσαρμόζεται στις ανάγκες των ομιλητών και τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, ενώ οι αλλαγές δε γίνονται άμεσα από τους ομιλητές της (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 3· Παπαναγιώτου, 2021: 4). Οι γλωσσικές αλλαγές παρατηρούνται κυρίως στον ανεπίσημο λόγο προκειμένου να είναι γλωσσολογικά ορθός (Chambers & Trudgill, 2011: 73). Επιπλέον, σημειώνεται το φαινόμενο της *γλωσσικής σύγκλισης*, κατά το οποίο οι ομιλητές χρησιμοποιούν κοινά γλωσσικά στοιχεία ακολουθώντας τους ίδιους γλωσσικούς κανόνες και ανάλογα με το βαθμό της, προκύπτουν οι γλώσσες, οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα (Αθανασιάδης, 2016: 12· Συμιακάκη, 2024: 4). Τέλος, σημαντικό φαινόμενο είναι η *αμοιβαία κατανόηση* μεταξύ των διαλεκτόφωνων ομιλητών, κατά την οποία τα γλωσσικά συστήματα που χρησιμοποιούνται, διακρίνονται για τα κοινά τους στοιχεία αλλά και τις διαφορές τους, οι οποίες όμως δεν εμποδίζουν τη συνεννόηση, την επικοινωνία και την κατανόηση των ομιλητών διαφορετικών γλωσσικών ποικιλιών (Chambers & Trudgill, ό.π.: 65-66; Κοντοσόπουλος, 1994: 3· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, ό.π.: 446).

Ιδιόλεκτος: το γλωσσικό «αποτύπωμα» του ατόμου

Κάθε άτομο διακρίνεται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και μια μοναδικότητα, η οποία γίνεται φανερή ακόμη και από τον τρόπο που επιλέγει να χειριστεί τη γλώσσα (Σταμογιώργου, 2022:

³⁸ Ο όρος *τοπική γλώσσα* μπορεί να αντικαταστήσει τους όρους *διάλεκτος*, *ιδίωμα*, *γλωσσική ποικιλία* και είναι ιδιαίτερα ωφέλιμος, εφόσον αποκαθιστά πλήρως το κύρος των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών, μειώνει αισθητά το γλωσσικό «ρατσισμό» εναντίον των διαλεκτόφωνων ομιλητών, ενώ ταυτόχρονα δίνει τη δυνατότητα να ενταχθούν στο χώρο της εκπαίδευσης και να γίνουν αντικείμενο διδασκαλίας και μέσο μετάδοσης της γνώσης και γλωσσικής διδασκαλίας (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 268-269).

³⁹ Η γλωσσική αλλαγή πηγάζει από τη γλωσσική ετερογένεια που επικρατεί και η οποία αποτελεί ένα εγγενές χαρακτηριστικό στοιχείο της γλώσσας (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 4).

4). Αυτός ο χειρισμός εξαρτάται άμεσα από τα ερεθίσματα που λαμβάνει από το περιβάλλον του, τις εμπειρίες του, την επικοινωνιακή περίσταση στην οποία καλείται να ανταποκριθεί καθώς και το γεωγραφικό και το κοινωνικό του υπόβαθρο (Chambers & Trudgill, 2011: 69; Συμιακάκη, 2024: 11· Τζελά, 2023: 15 & 16). Συνυπολογίζοντας αυτούς τους παράγοντες, γίνεται αντιληπτό ότι κάθε άτομο διαμορφώνει τη δική του γλωσσική συμπεριφορά, το δικό του μοναδικό γλωσσικό ύφος⁴⁰ και κατ' επέκταση την προσωπική του ταυτότητα, συνδυαστικά με το εκάστοτε επικοινωνιακό πλαίσιο (Chambers & Trudgill, ό.π.: 95; Αρχάκης κ.ά., 2015: 71· Κηρύκου, 2024: 28· Κοντογούρης, 2021: 26).

Τα διαφορετικά γλωσσικά στοιχεία⁴¹ που αντλεί το άτομο από το σύστημα της γλώσσας καθώς επίσης και ο τρόπος που τα αξιοποιεί, συντελούν στη διαμόρφωση της προσωπικής ιδιολέκτου (Συμιακάκη, ό.π.: 3· Τζελά, ό.π.: 10). Η *ιδιολέκτος* είναι το γλωσσικό «αποτύπωμα» κάθε ατόμου, το οποίο σχετίζεται με τον τρόπο ομιλίας⁴² του και το πώς χρησιμοποιεί και χειρίζεται τα γλωσσικά στοιχεία (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 410-411). Περιλαμβάνει κυρίως ατομικά στοιχεία⁴³, τα οποία διακρίνουν τους ομιλητές μεταξύ τους, προσδίδοντάς τους ατομική γλωσσική ταυτότητα, αλλά και στοιχεία που εντοπίζονται στην ομιλία άλλων ανθρώπων (Παναγιωτοπούλου, 2022: 9· Σταμογιώργου, 2022: 4). Κάθε μήνυμα που συντάσσει κάθε ομιλητής συνιστά ένα διαφορετικό συνδυασμό φωνημάτων, λεξημάτων και μορφημάτων, συνθέτοντας τον ατομικό του γλωσσικό κώδικα (Συμιακάκη, ό.π.: 3).

Ισόγλωσσο: χαρακτηριστικό γνώρισμα διαλεκτικής ποικιλίας

Κάθε διαλεκτική ποικιλία διακρίνεται από ένα *ισόγλωσσο*, μια νοητή «γραμμή» που διαχωρίζει μια γεωγραφική περιοχή βάσει ενός γλωσσολογικού-διαλεκτικού φαινομένου (Chambers & Trudgill, ό.π.: 119; Κακριδή-Φερράρι, 2007: 5· Τζακώστα, 2022: 114· Φραγκούλη, 2022: 7). Πρόκειται, στην ουσία, για ένα συμβατικό τρόπο προσέγγισης δύο διαφορετικών γλωσσικών φαινομένων, που εντοπίζονται στον ίδιο γεωγραφικό τόπο, μεταξύ τους παρατηρούνται

⁴⁰ Πρόκειται για μια ποικιλία επιλογών, που διαφέρει από άτομο σε άτομο και συμβάλλει στη συγκρότηση της γλωσσικής συμπεριφοράς σε σχέση με την επικοινωνιακή περίσταση (Αρχάκης κ.ά., 2015: 71).

⁴¹ Άπτονται της φωνολογίας, της μορφολογίας, της σύνταξης και του λεξιλογίου, διαφοροποιήσεις των οποίων μπορούν να εντοπιστούν ακόμα και σε άτομα-ομιλητές ενός έθνους, που μιλούν, δηλαδή, την ίδια γλώσσα (Κοκόλη, 2023: 6· Συμιακάκη, 2024: 3).

⁴² Ο τρόπος με τον οποίο μιλούν και επικοινωνούν οι άνθρωποι, πολλές φορές, σχολιάζεται σε καθημερινές συζητήσεις, δε μένει απαρατήρητος (Chambers & Trudgill, 2011: 31).

⁴³ Η γλωσσική επικοινωνία χαρακτηρίζεται από γλωσσική ετερογένεια, καθώς κάθε άτομο φέρει και υιοθετεί στο γλωσσικό του κώδικα στοιχεία που αναδεικνύουν τη γεωγραφική του καταγωγή, την κοινωνική του τάξη, το φύλο του, την επαγγελματική του αποκατάσταση, εμπλουτίζοντας τη γλώσσα με γεωγραφικά, κοινωνικά και λειτουργικά στοιχεία-γνώρισμα (Κοκόλη, 2023: 62-63).

ομοιότητες αλλά διαφέρουν σε αρκετά σημεία (Chambers & Trudgill, 2011: 119; Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 30-31). Το ισόγλωσσο αποτελεί ένα εργαλείο, βάσει του οποίου διακρίνονται και ταξινομούνται οι διάλεκτοι και κατ' επέκταση διακρίνονται και οι ομιλητές τους ως προς τον τρόπο ομιλίας τους και τα στοιχεία που χρησιμοποιούν (Chambers & Trudgill, ό.π.: 135; Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 295).

Το διαλεκτικό συνεχές

Είναι προφανές πως σε ένα γεωγραφικό τόπο συνυπάρχει πληθώρα γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων⁴⁴, οι οποίες, άλλοτε παρουσιάζουν ομοιότητες μεταξύ τους και άλλοτε διαφοροποιούνται σε σημαντικό βαθμό. Στην πρώτη περίπτωση, οι διάλεκτοι συνιστούν «αλληλένδετους κρίκους μιας αλυσίδας», γεγονός που τις προσδίδει το χαρακτηριστικό της αμοιβαίας κατανόησης και κατ' επέκταση της συνεννόησης μεταξύ των ανθρώπων (Μπλαζάκη, 2020: 3). Δημιουργείται, έτσι, ένα γεωγραφικό *διαλεκτικό συνεχές*, ένας νοητός χώρος στον οποίο εντοπίζονται διαφορετικές γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες, ωστόσο, είναι αμοιβαία κατανοητές από το σύνολο των ατόμων αυτού του χώρου-γεωγραφικής περιοχής (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 263-264). Στη δεύτερη περίπτωση, η διαφοροποίηση των γλωσσικών ποικιλιών εξαρτάται από την απόσταση των περιοχών στον ίδιο γεωγραφικό τόπο. Στην ουσία, όσο πιο απομακρυσμένοι είναι δύο διαλεκτόφωνοι πληθυσμοί, τόσο δυσχεραίνεται η μεταξύ τους επικοινωνία, κατανόηση και συνεννόηση (Κακριδής-Φερράρι, 2007: 3· Κουρκούδιαλου, 2020: 9· Λενταράκη, 2024: 15).

1.1.2 Γεωγραφικές και κοινωνικές διάλεκτοι

Παρατηρώντας τον τρόπο ομιλίας μιας συγκεκριμένης κοινότητας, γίνεται αντιληπτό ότι η ομιλία των ηλικιωμένων διαφέρει σημαντικά από αυτή των νεότερων, γεγονός που οφείλεται στη γλωσσική αλλαγή (Chambers & Trudgill, ό.π.: 104). Πρόκειται για ένα φαινόμενο, το οποίο πραγματοποιείται με φυσικό τρόπο μεταξύ των γενεών και το οποίο δεν παρουσιάζεται με τον ίδιο τρόπο σε κάθε κοινότητα⁴⁵. το τελευταίο πιστοποιεί και το λόγο που εντοπίζονται διαφορές μεταξύ των γλωσσικών ποικιλιών (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 410).

⁴⁴ Οι διάλεκτοι δεν παύουν να υφίστανται όταν τελειώνουν τα γεωγραφικά όρια μιας περιοχής. Αντιθέτως, συνεχίζουν να παρατηρούνται με κάποιες μικρές παραλλαγές μεταξύ των διαφορετικών τόπων, γεγονός που τις μετατρέπει σε μια διαφορετική γλώσσα, διαμορφώνοντας ποικίλα γλωσσικά συνεχή (Χατζοπούλου, 2021: 9).

⁴⁵ Ο τρόπος με τον οποίο συντελείται το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής από κοινότητα σε κοινότητα, σχετίζεται με την απομόνωση αυτών των πληθυσμών.

Κάθε κοινότητα αποτελείται από πληθώρα ομιλητών, καθένας από τους οποίους φέρει ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά – διαθέτει τη δική του ιδιόλεκτο – τα οποία και ενσωματώνει στο λόγο και την επικοινωνία του με τους άλλους ομιλητές (Δελβερούδη, 2001: 55-56). Αυτή η ποικιλομορφία συμβάλλει στη διάκριση γλωσσικών ποικιλιών⁴⁶, οι οποίες άλλοτε σχετίζονται με τον ομιλητή και με τοπικά κριτήρια και άλλοτε αφορούν κοινωνικά κριτήρια και κοινωνικά χαρακτηριστικά του (Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 295· Τζελά, 2023: 72). Οι πρώτες είναι οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες μιλιούνται σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές και διακρίνονται σε διαλέκτους και ιδιώματα, ενώ γλωσσολογικά κατατάσσονται στον οριζόντιο άξονα της γλώσσας (Αθανασιάδης, 2016: 12· Τζακώστα, 2022: 108· Τζελά, ό.π.: 72· Φραγκούλη, 2022: 5). Οι άλλες είναι οι κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες ανήκουν στην κάθετη διάταξη της γλώσσας, δεν αφορούν τον ομιλητή, αλλά χαρακτηριστικά του, όπως οι κοινωνικές ομάδες στις οποίες αναπτύσσονται οι ποικιλίες αυτές, το περιβάλλον, η κατάσταση επικοινωνίας μέχρι και το θέμα συζήτησης (Αθανασιάδης, ό.π.: 12· Τζελά, ό.π.: 72· Τζιτζιλής, 2000: 21). Αξίζει να επισημανθεί πως η συνύπαρξη και η αλληλεπίδραση των γεωγραφικών και των κοινωνικών γλωσσικών ποικιλιών⁴⁷ συνδυαστικά με τη γλωσσική επαφή οδηγούν στον εντοπισμό σημαντικών διαφοροποιήσεων μεταξύ των γεωγραφικών ποικιλιών (Τζακώστα, ό.π.: 109).

Μελετώντας τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, διαπιστώνεται πως είναι αποκλίσεις από την πρότυπη γλώσσα, που επεκτείνονται σε μικρό ή σε μεγάλο γεωγραφικό εύρος και εντοπίζονται στα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης⁴⁸ (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο) (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 4-5). Οι γεωγραφικές ποικιλίες διακρίνονται σε διαλέκτους⁴⁹ και ιδιώματα, απαραίτητα στοιχεία της έκφρασης και της επικοινωνίας των ανθρώπων, που συνδυαστικά με την πρότυπη ποικιλία, συμβάλλουν στη σαφή, ακριβή και κατανοητή συνεννόηση τους σχετικά με την καθημερινή τους δραστηριότητα (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 101). Όπως αναφέρθηκε και στην 1.1.1., οι διάλεκτοι διαφέρουν από τα

⁴⁶ Σύμφωνα με την Καμπάκη-Βουγιουκλή (2009: 43), εκτός των γεωγραφικών και των κοινωνικών γλωσσικών ποικιλιών, σε μια ιστορική γλώσσα, υπάρχουν και οι *διαστρωματικές ποικιλίες*, που αφορούν τη γλωσσική ποικιλία που αναπτύσσεται μεταξύ των κοινωνικοπολιτικών στρωμάτων και οι *διαφασικές ποικιλίες*, που σχετίζονται με τον τρόπο, το χαρακτήρα αλλά και τη διάθεση του εκάστοτε ομιλητή.

⁴⁷ Και τα δύο είδη γλωσσικών ποικιλιών διαφέρουν από την πρότυπη, νόρμα, standard γλώσσα μόνο ως προς το κύρος και την κοινωνική υπεροχή, ανωτερότητα, από την οποία, φαινομενικά, διακρίνεται (Αθανασιάδης, 2016: 22).

⁴⁸ Ανεξαρτήτως του βαθμού απόκλισης των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών από την πρότυπη, αυτές μπορούν να προσδιοριστούν και ως αυτόνομα γλωσσικά συστήματα, δηλαδή ως γλώσσες (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 267).

⁴⁹ Οι διαφοροποιήσεις στα περισσότερα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης παρουσιάζουν τις διαλέκτους ως συστήματα ποικιλιών που διαφέρουν αισθητά από την κοινή νεοελληνική.

ιδιώματα⁵⁰. Ωστόσο, διαφοροποιήσεις μπορούν να εντοπιστούν ακόμη και μεταξύ των διαλέκτων⁵¹, γεγονός που οφείλεται τόσο σε φυσικά όσο και σε πολιτικά «εμπόδια», δυσκολεύοντας την επικοινωνία μεταξύ των ατόμων και κατ' επέκταση τη φυσική εξέλιξη της γλώσσας (Κακριδή-Φερράρι, 2007: 4). Τέτοιου είδους «εμπόδια» συνιστούν η απόσταση μεταξύ των περιοχών, η γεωγραφική απομόνωση⁵² των πληθυσμών καθώς και διάφορες αλλαγές πολιτικής και διοικητικής φύσεως που αφορούν τη γεωγραφική θέση των πληθυσμών (Δασκαλάκη, 2023: 4· Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 39· Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 410). Γενικά, η γεωγραφική ποικιλία συνιστά μια πτυχή της γλωσσικής ποικιλίας, η οποία, αν και συνδέεται με κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, εντούτοις περιορίζεται σε επαρχιακά και ανεπίσημα περιβάλλοντα επικοινωνίας ως προς τη χρήση της (Αγγελίδη, 2022: 7· Παπαναγιώτου, 2021: 1). Συνήθως, οι διαλεκτικές ποικιλίες κατατάσσονται βάσει γεωγραφικών και γλωσσικών κριτηρίων, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που ορισμένα γεωγραφικά γλωσσικά στοιχεία προσλαμβάνουν κοινωνική σημασία, καθώς εντοπίζονται σε λιγότερο προνομιούχα και ευνοημένα κοινωνικά στρώματα⁵³ (Κοντογούρης, 2021: 6· Ματθαιουδάκη, 2015: 119).

Από την άλλη πλευρά και παράλληλα με τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, υπάρχουν και οι κοινωνικές ποικιλότητες ή αλλιώς *κοινωνιόλεκτοι*, οι οποίες σχετίζονται με την κοινωνική ταυτότητα και το κοινωνικό υπόβαθρο του εκάστοτε ομιλητή, στοιχεία που προσαρμόζονται ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση (Μπολάκη, 2020: 4-5). Πιο συγκεκριμένα, κάποιοι από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των κοινωνιολέκτων είναι η ηλικία και το φύλο του ομιλητή, το επίπεδο μόρφωσής του, η κοινωνική του θέση και η επαγγελματική του αποκατάσταση (Λενταράκη, 2024: 8· Ματθαιουδάκη, ό.π.: 118). Στην ουσία, στις κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες εντάσσονται οι διάφορες μορφές με τις οποίες εμφανίζεται η γλώσσα στην κοινωνία και για αυτό το λόγο είναι λιγότερο στιγματισμένες⁵⁴ από τις

⁵⁰ Στην περίπτωση που οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των γεωγραφικών ποικιλιών της γλώσσας παρατηρούνται σε κάποια από τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, τότε γίνεται λόγος για ιδιώματα της πρότυπης ποικιλίας (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 267).

⁵¹ Όσο ανέρχεται η κοινωνική κλίμακα και το κοινωνικό υπόβαθρο των ομιλητών, τόσο τείνουν να εξαλείφονται οι διαφορές μεταξύ των γεωγραφικών διαλέκτων και να προσεγγίζεται ως ένα βαθμό η κοινή νεοελληνική (Ματθαιουδάκη, 2015: 118).

⁵² Απόρροια αυτής της κατάστασης-συνθήκης είναι η αδυναμία ομοιόμορφης και ταυτόχρονης διαφοροποίησης ενός ομόγλωσσου πληθυσμού και όχι οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις που είναι φυσικές και αναπόφευκτες ως φυσική εξέλιξη της γλώσσας με το πέρασμα του χρόνου (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 39).

⁵³ Αυτά τα διαλεκτικά στοιχεία έχουν τη δύναμη να στιγματίσουν αρνητικά τους ομιλητές τους απέναντι στο σύνολο των ομιλητών της κοινότητας (Κακριδή-Φερράρι, 2007: 4).

⁵⁴ Προς αποφυγή του στιγματισμού, αξιοποιούνται περισσότερο οι κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες, κυρίως σε θέματα σχετικά με την εκπαίδευση και την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών (Κοκόλη, 2023: 10· Παπαδοπούλου, 2020: 47).

γεωγραφικές (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 44· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 75). Τέλος, στο πλαίσιο των κοινωνιολέκτων, εντάσσονται και οι λειτουργικές/υφολογικές γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες διαμορφώνονται βάσει του πλαισίου επικοινωνίας, των συμμετεχόντων-ομιλητών και του επικοινωνιακού σκοπού για τον οποίο γίνεται η εν λόγω συζήτηση (Κοκόλη, 2023: 7· Λενταράκη, 2024: 8).

1.2 Οι διάλεκτοι στην Ελλάδα

Αναμφισβήτητα, η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη ιστορική πορεία, συνέχεια και συνοχή, στοιχεία που την παρουσιάζουν ως μια ενιαία γλώσσα, διατηρητέα ανά τους αιώνες, από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα (Κηρύκου, 2024: 10· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 73). Παρά την πολυετή ύπαρξή της στο ιστορικό προσκήνιο, η ελληνική δεν ομιλείται με τον ίδιο τρόπο σε όλη την ελληνική επικράτεια⁵⁵, διαθέτει ποικίλες γλωσσικές παραλλαγές⁵⁶ και διακρίνεται από έντονο διαλεκτικό πλούτο (Κηρύκου, ό.π.: 10· Λενταράκη, ό.π.: 8). Αξίζει να επισημανθεί ότι η ελληνική⁵⁷ εντάσσεται στον ελληνικό κλάδο της ινδοευρωπαϊκής οικογένειας και είναι το μοναδικό διασωθέν στοιχείο του, ενώ οι διαλεκτικές ποικιλίες της έχουν τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και καθεμιά διαθέτει το δικό της κύρος και τη δική της αίγλη (Τζιτζιλής, 2000: 15· Τσοποτός, 2023: 4). Σύμφωνα με την Καμπάκη-Βουγιουκλή (ό.π.: 74), η νέα ελληνική γλώσσα δεν αποτελεί τη συνέχεια των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων, αλλά της μετακλασικής κοινής, η οποία στηρίζεται στην αττική διάλεκτο.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι οι νεοελληνικές διάλεκτοι⁵⁸ αποτελούν ζωντανά κύτταρα της ελληνικής γλώσσας με ιδιαίτερη και πολυδιάστατη σημασία (Τζακώστα, 2014: 422). Τόσο η ιστορία τους όσο και η διαμόρφωσή τους άπτονται της ιστορίας των Ελλήνων, σε πολιτικό και

⁵⁵ Αυτή η διακριτή και έντονη γεωγραφική ποικιλότητα που εντοπίζεται στην ελληνική γλώσσα παρατηρείται σε γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες τόσο εντός όσο και εκτός Ελλάδας (Αγγελίδη, 2022: 7).

⁵⁶ Γεωγραφικές και πολιτικές αλλαγές που σημειώθηκαν, διαμόρφωσαν τις γλωσσικές ποικιλίες-παραλλαγές δίνοντας τους συγκεκριμένη μορφή και τροποποίησαν τόσο τις διαλέκτους όσο και τα ιδιώματα, που κατά τύπους εμφανίζουν διαφορές (Τσοποτός, 2023: 5).

⁵⁷ Εξαιτίας της γλωσσικής επαφής, εντοπίζονται γλωσσικά «δάνεια» από γλωσσικές γενετικά και τυπολογικά διαφορετικές, τα οποία διαφοροποίησαν τις διαλέκτους της ελληνικής και διαμόρφωσαν την κοινή νεοελληνική (Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 477).

⁵⁸ Στον τομέα της Γλωσσολογίας, υπάρχει κλάδος «Διαλεκτολογία» που μελετά τις διαλεκτικές ποικιλίες. Μέσω της νεοελληνικής διαλεκτολογίας, επιδιώκεται να βρεθεί μια σύνδεση μεταξύ των αρχαιοελληνικών και των νεοελληνικών διαλέκτων (Τζιτζιλής, 2000: 15).

δημογραφικό επίπεδο· υπάρχουν περιοχές⁵⁹ (πχ. Πόντος, Κρήτη, Κύπρος) που αποστασιοποιήθηκαν και περιθωριοποιήθηκαν από τον ελλαδικό χώρο και διατήρησαν τις δικές τους γλωσσικές ποικιλίες⁶⁰ (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Θεοδωρόπουλος, 2015: 216). Ωστόσο, ακόμα και μέσα στη διαλεκτική ποικιλία εντοπίζονται ενδοδιαλεκτικά στοιχεία, που τη χαρακτηρίζουν, τα οποία οφείλονται σε κοινωνικούς, ιστορικούς και πολιτισμικούς παράγοντες (Λενταράκη, 2024: 16). Οι νεοελληνικές διάλεκτοι προέρχονται από τροποποιήσεις και διαφοροποιήσεις της ελληνιστικής κοινής σε διάφορες γεωγραφικές περιοχές κατά την περίοδο του Μεσαίωνα (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 74). Στην Ελλάδα, καθορίζονται από το «καθεστώς» της καθομιλουμένης (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 11). Να σημειωθεί ότι οι διάλεκτοι κατατάσσονται ανάλογα με τον τόπο ομιλίας τους (εντός ή εκτός Ελλάδας, εγχώριες ή όχι), τη χρονολογία ενσωμάτωσης της περιοχής ή/και των κατοίκων της στο ελληνικό κράτος, το μέγεθος των διαλεκτόφωνων κατοίκων καθώς και την απόκλιση της διαλέκτου από την πρότυπη κοινή (Παπαναστασίου, 2015: 25).

Προκειμένου να αποτυπωθούν τα ποικίλα διαλεκτικά φαινόμενα που ενδέχεται να υπάρχουν σε μια γεωγραφική περιοχή, διαμορφώθηκαν οι λεγόμενοι *γλωσσικοί άτλαντες* (Τζακώστα, 2022: 116). Πρόκειται για διαλεκτικούς χάρτες μιας περιοχής, πάνω στους οποίους παρουσιάζονται ιδιαίτερα γεωγραφικά γλωσσικά στοιχεία και φαινόμενα, τα οποία έχουν προσδιοριστεί από κάποιον ερευνητή (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 48). Ο πρώτος ελληνικός γλωσσικός άτλαντας συντάχθηκε από τον Κοντοσόπουλο και μέσα από αυτόν μελετήθηκε η περίπτωση της κρητικής διαλέκτου (Τζακώστα, ό.π.: 116). Βέβαια, με τα σημερινά δεδομένα, δεν αξιοποιούνται γλωσσικοί άτλαντες, ενώ δεν παρατηρείται ούτε το φαινόμενο του *διδιαλεκτισμού* (Κοντογούρης, 2021: 7).

1.2.1 Συνοπτική παρουσίαση του χάρτη των διαλέκτων στην ελληνική επικράτεια

Αναμφισβήτητα, η ελληνική γλώσσα διακρίνεται από έντονο διαλεκτικό πλούτο, ο οποίος προσδιορίζεται χρονολογικά από την αρχαιότητα και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη ιστορικότητα και αξία (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 57· Κοντογούρης, ό.π.: 1). Ανέκαθεν, η ελληνική γλώσσα δεν παρουσιάζονταν με ενιαία μορφή, αλλά ως ένα σύνολο γλωσσικών

⁵⁹ Σε ένα μεγάλο ποσοστό τέτοιων περιοχών παρατηρείται το φαινόμενο του *διδιαλεκτισμού*, κατά το οποίο συνυπάρχουν και χρησιμοποιούνται τόσο η κοινή νεοελληνική γλώσσα όσο και η διάλεκτος (Τζίτζιλής, 2000: 19-20).

⁶⁰ Συνήθως, οι ηλικιωμένες γυναίκες ομιλούν αποκλειστικά και μόνο τη διαλεκτική γλωσσική ποικιλία. Ωστόσο, ο αριθμός τους όλο και μειώνεται σε σημαντικό βαθμό (Τζίτζιλής, 2000: 20).

ποικιλιών και διαλέκτων που αποκλίνουν από τη νόρμα (Τσοποτός, 2023: 2). Η απόκλιση αυτή από την πρότυπη γλώσσα αποτελεί και το μοναδικό γλωσσολογικό κριτήριο, βάσει του οποίου ορίζονται και ταξινομούνται οι διάλεκτοι⁶¹ (Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 267).

Γενικότερα, οι διάλεκτοι συνιστούν αξιόλογη πηγή άντλησης πληροφοριών για την ιστορία του εκάστοτε τόπου και τη συμβίωση διαφόρων πολιτισμών και γλωσσών. Η πολυετής επαφή της ελληνικής με άλλες γλωσσικές ποικιλίες⁶² είχε ως αποτέλεσμα να εισχωρήσουν σε αυτή γλωσσικά δάνεια τόσο λεξιλογικής όσο και δομικής φύσεως, διαμορφώνοντας μια πρώτη εικόνα του διαλεκτικού χάρτη στην ελληνική επικράτεια (Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 477). Προκειμένου να ταξινομηθούν οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψιν φωνολογικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όπως είναι η απώλεια ή τροπή των άτονων συμφώνων, η αντικατάσταση του /u/ με /i/ σε όλες τις ελληνικές γλωσσικές ποικιλίες πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, η ουράνωση/ουρανοποίηση των υπερωικών συμφώνων, το φαινόμενο του τσιτακισμού, η διατήρηση ή η απώλεια του τελικού /n/ (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 7-8).

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη από την Ακαδημία Αθηνών⁶³, στην ελληνική επικράτεια εντοπίζονται οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα ως εξής (**Πίνακας I**):

Διάλεκτοι	Ιδιώματα
Ποντιακή	Βόρεια
Καππαδοκική	Ημιβόρεια
Κατωιταλική	Δωδεκανησιακά
Τσακωνική	Κυκλαδικά
Κυπριακή	Επτανησιακά
Κρητική	Μικρασιατικά
	Μάνης
	Κύμης
	Παλαιάς Αθήνας

Πίνακας I Διάλεκτοι και ιδιώματα ελληνικής επικράτειας

⁶¹ Η μεταξύ τους απόκλιση-διαφοροποίηση μπορεί να εντοπιστεί σε όλα τα επίπεδα γραμματικής ανάλυσης, δηλαδή στη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο.

⁶² Η ελληνική γλώσσα πέρασε στη σφαίρα επιρροής γλωσσών, όπως είναι η λατινική, η ιταλό-ρομανική, η γαλλό-ρομανική, η τουρκική, η σλάβικη και η αλβανική.

⁶³ Βλ. σύνδεσμο <http://old.academyofathens.gr/el/research/centers/greekdialects/neohellenic/dialects>

Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι εκτός των διαλέκτων και των ιδιωμάτων που παρατηρούνται εντός Ελλάδας, υπάρχουν και διαλεκτικές εκδοχές της ελληνικής γλώσσας εκτός αυτής, οι οποίες διατηρούνται και έχουν ιδιαίτερη και ζωτικής σημασίας αξία. Αυτές ονομάζονται *διαλεκτικοί θύλακοι* της ελληνικής και χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών είναι η ποντιακή στον Εύξεινο Πόντο, η κατωιταλική, τα μαριουπολίτικα στην Ουκρανία, τα σαρακατσάνικα στη Βουλγαρία, η κρητική σε περιοχές της Συρίας και του Λιβάνου (Αραποπούλου, 2001: 175).

1.2.2 Διατήρηση διαλέκτων

Προκειμένου μια διαλεκτική ποικιλία να διασωθεί, να διατηρηθεί και να συνεχίσει να μεταδίδεται από γενιά σε γενιά⁶⁴, αξιόλογο ρόλο διαδραματίζουν ορισμένοι παράγοντες, μέσα από τους οποίους αναδεικνύεται η αξία της.

Ένας από τους κυριότερους παράγοντες αυτής της προσπάθειας είναι η στάση⁶⁵ των ίδιων των διαλεκτόφωνων απέναντι στη διάλεκτό τους και η διαμόρφωση της διαλεκτικής τους ταυτότητας⁶⁶, μέσα από την οποία αποκτούν ζωντάνια και παραστατικότητα οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα (Tzakosta, 2019: 34; Κοντογούρης, 2021: 6· Παπαδοπούλου, 2020: 3· Παπαναστασίου, 2015: 45· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 72). Επιπλέον, ο πληθυσμός των διαλεκτόφωνων, η έκταση της περιοχής που αυτοί καταλαμβάνουν⁶⁷ – συνδυαστικά με τα γεωγραφικά εμπόδια και την απόσταση που τους χωρίζει – καθώς και ο βαθμός εντοπιότητας της διαλέκτου, δηλαδή κατά πόσο εντοπίζονται ομιλητές της διαλέκτου εκτός ελληνικής επικράτειας, είναι σημαντικοί παράγοντες που συμβάλλουν στη διατήρηση της διαλέκτου (Tzakosta, ό.π.: 34; Κοντογούρης, ό.π.: 6· Λειβαδιωτάκης, 2020: 6· Παπαδοπούλου, ό.π.: 3· Τζακώστα & Μπετεινάκη, ό.π.: 72). Ο χρόνος που απαιτείται για την ενσωμάτωση της διαλεκτικής περιοχής στην επικράτεια και η τυπολογική απόκλιση της διαλεκτικής ποικιλίας

⁶⁴ Η μετάδοση από γενιά σε γενιά αυτού του αστείρευτου διαλεκτικού γλωσσικού πλούτου διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο, εκτός από τη διατήρηση και τη συνέχεια της γλώσσας, στη διάσωση και την ανάδειξη της λαογραφίας και του πολιτισμού της περιοχής αυτής, στοιχεία που την χαρακτηρίζουν, της προσδίδουν ιδιαίτερη αξία και μέσα από τα οποία οι επόμενες γενιές μαθαίνουν την ιστορία της (Παπαναγιώτου, 2021: 19).

⁶⁵ Οι διαλεκτόφωνοι είναι απαραίτητο να αντιλαμβάνονται ότι η διάλεκτός τους είναι μια από τις γλωσσικές ποικιλίες της νέας ελληνικής, ίσης αξίας και σημασίας με την πρότυπη ποικιλία (Tzakosta, 2019: 34).

⁶⁶ Η συγκρότηση της διαλεκτικής ταυτότητας είναι αποτέλεσμα γεωγραφικών, ιστορικών, πληθυσμιακών, γλωσσικών παραγόντων καθώς και ο συνδυασμός όλων αυτών (Κοντογούρης, 2021: 6).

⁶⁷ Όσο περισσότεροι είναι οι διαλεκτόφωνοι, τόσο μεγαλύτερη είναι η περιοχή που καταλαμβάνουν και επομένως είναι πιο εύκολο να διατηρηθεί η διαλεκτική αυτή ποικιλία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κρητική διάλεκτος, μια από τις καλύτερα διατηρημένες διαλέκτους της ελληνικής (Λειβαδιωτάκης, 2020: 6· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 72).

από την πρότυπη, κοινή νεοελληνική καθορίζει εάν μπορεί η ποικιλία αυτή να διασωθεί (Tzakosta, 2019: 34; Παπαδοπούλου, 2020: 3).

Παράλληλα, κάθε διάλεκτος συνιστά αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτισμικής και λαογραφικής παράδοσης⁶⁸ μιας περιοχής, μέσα από την οποία αναδεικνύεται και προβάλλεται η κληρονομιά ενός πολιτισμού, ενώ διατηρείται και ενισχύεται η γλωσσική της παράδοση και συνέχεια (Κοκόλη, 2023: 63· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 101· Παπαδοπούλου, ό.π.: 3· Παπαναγιώτου, 2021: 19 & 69· Στρατιδάκης, 2019: 186· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 72). Μέσα από κάθε διαλεκτική ποικιλία αναγνωρίζεται και προτάσσεται η πολυμορφία της γλώσσας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη μοναδικότητά της (Παπαναγιώτου, ό.π.: 25). Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι υπό την απειλή υποχώρησης και εξαφάνισης των διαλέκτων, κρίνεται αναγκαίο να πραγματοποιούνται συλλογικές προσπάθειες από ποικίλους φορείς (τοπικές συλλογικότητες, εκπαιδευτικοί, γλωσσολόγοι), έτσι ώστε να ενταχθούν οι διάλεκτοι σε εκπαιδευτικά πιλοτικά προγράμματα⁶⁹, ενισχύοντας την επαφή των μαθητών με αυτές, αποφεύγοντας το στιγματισμό και την περιθωριοποίησή τους ως υποδεέστερες γλωσσικές ποικιλίες (Τσοποτός, 2023: 6).

1.2.3 Συρρίκνωση/Υποχώρηση διαλέκτων

Ανέκαθεν, η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίζονταν από ιδιαίτερο γλωσσικό πλούτο, συμπεριλαμβανομένου των διαλέκτων και των ιδιωμάτων, αναδεικνύοντας τη γλωσσική της ποικιλομορφία και προβάλλοντας την ιστορία και τον πολιτισμό κάθε περιοχής (Μπολάκη, 2020: 1). Έχοντας περάσει δύο παγκόσμιους πολέμους καθώς και τη «διαμάχη» του γλωσσικού ζητήματος και φτάνοντας στη σύγχρονη εποχή, γίνεται φανερό ότι πλέον οι διάλεκτοι υποχωρούν, συρρικνώνονται και τίθενται σε κίνδυνο εξαφάνισης, ενώ τα ιδιώματα, ως μικρότερες αποκλίσεις της πρότυπης ποικιλίας, επιδιώκεται να αφομοιωθούν στην κοινή νεοελληνική (Κοντοσόπουλος, 1994: 2· Μπλαζάκη, 2020: 5· Μπολάκη, ό.π.: 10· Παπαδοπούλου, ό.π.: 3 & 84· Παπαναγιώτου, ό.π.: 6· Παπαναστασίου, 2015: 24). Σήμερα, από τις περισσότερες περιοχές εκλείπουν οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες – ελάχιστες είναι

⁶⁸ Μέσα από την παράδοση και την ενσωμάτωση των ομιλητών μιας διαλέκτου σε μια ορισμένη κοινωνική ομάδα δίνεται η δυνατότητα να διασωθούν και να διατηρηθούν κάποια, εάν όχι όλα, διαλεκτικά γνωρίσματα-στοιχεία (Παναγιωτοπούλου, 2022: 12).

⁶⁹ Η ενασχόληση και η μελέτη των γεωγραφικών διαλέκτων και ιδιωμάτων τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εκπαιδευτικό-διδασκτικό πλαίσιο ενδυναμώνει την παρουσία τους στο κοινωνικό και εθνικό προσκήνιο, τονίζοντας τη σημασία διατήρησής τους (Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 72).

εκείνες στις οποίες διατηρούνται⁷⁰ ακόμη – ενώ σε όλη την ελληνική επικράτεια κυριαρχεί η κοινή νεοελληνική (Λειβαδιωτάκης, 2020: 6· Μπολάκη, 2020: 1).

Ως *γλωσσική συρρίκνωση* νοείται το φαινόμενο κατά το οποίο η χρήση μιας γλωσσικής ποικιλίας περιορίζεται ή/και χάνεται, οδηγώντας τη σε «γλωσσικό θάνατο»⁷¹. Πρόκειται για ένα κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο, το οποίο πηγάζει από την κυριαρχία της πρότυπης γλωσσικής ποικιλίας σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας των ανθρώπων (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 5· Τζακώστα, 2022: 123· Τσιτσιπής, 2001: 81). Μέσω αυτής της συρρίκνωσης, η γλώσσα απλοποιείται, γίνονται περισσότερες γλωσσικές εναλλαγές, ενώ παράλληλα ισχυροποιείται η τάση για διάκριση των γλωσσών σε «ισχυρές» και «μη ισχυρές»⁷² (Φραγκούλη, 2022: 10 & 11). Σημαντικό πλήγμα-απόρροια αυτής της κατάστασης είναι η εξάλειψη των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών του έθνους. Εφόσον η γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτισμικής κληρονομιάς του κράτους, όταν μέρος αυτού αλλοιώνεται – χάνονται εκφραστικά μέσα – μαζί με αυτό, καταστρέφεται και ένα μέρος του πολιτισμικού πλούτου (Αθανασιάδης, 2016: 23· Δασκαλάκη, 2023: 11· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 7· Μπλαζάκη, 2020: 21· Παπαναγιώτου, 2021: 8· Σταμογιώργου, 2022: 15· Τσακίρη, 2022: 17). Αξίζει να σημειωθεί ότι η συρρίκνωση και κατ' επέκταση ο γλωσσικός θάνατος των διαλέκτων δεν είναι τυχαίο⁷³ γεγονός, αλλά υποβόσκουν ποικίλοι πολιτικοί, κοινωνικοί, πολιτισμικοί παράγοντες⁷⁴ που συμβάλλουν στο αποτέλεσμα αυτό (Αθανασιάδης, ό.π.: 16· Κηρύκου, 2024: 10· Κοντογούρης, 2021: 1· Παναγιωτοπούλου, 2022: 8).

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που παίζει καθοριστικό ρόλο στη γλωσσική συρρίκνωση των διαλέκτων είναι η επικράτηση της πρότυπης κοινής νεοελληνικής στην καθημερινότητα των ανθρώπων (Μαλικούτη-Drachman, 2000: 23· Χριστίδης, 2001: 149). Αυτή η «επιβολή» και η ταυτόχρονη περιθωριοποίηση και «απομάκρυνση» των διαλεκτικών

⁷⁰ Αν και βρίσκονται σε μια κατάσταση συρρίκνωσης και υποχώρησης, εντούτοις συνεχίζουν να είναι ζωντανές όψεις της ελληνικής γλώσσας και οι ομιλητές τους δεν περιορίζονται μόνο σε άτομα μεγάλης ηλικίας, αλλά εντοπίζονται και σε νεότερα (Κατσούδα, 2016: 116).

⁷¹ Ο γλωσσικός θάνατος επέρχεται όταν οι διαλεκτικές ποικιλίες έρχονται σε επαφή με την πρότυπη και οι ομιλητές τους μεταστρέφονται προς την κυρίαρχη ποικιλία, την οποία και αξιοποιούν, παραμερίζοντας την τοπική γεωγραφική τους γλώσσα (Σταμογιώργου, 2022: 14).

⁷² Πρόκειται για μια ιδεολογία γύρω από τη γλώσσα, που παρουσιάζεται έντονα στην Ελλάδα, περιθωριοποιώντας τις διαλεκτικές ποικιλίες και στιγματίζοντας τους ομιλητές τους, εξυψώνοντας την αξία της κυρίαρχης νεοελληνικής.

⁷³ Το γεγονός ότι μια γλώσσα δεν υπάρχει αυτόνομα και ανεξάρτητα από τους ομιλητές της δικαιολογεί την αδυναμία φυσικής κατάληξης των διαλέκτων: όσο υπάρχουν ομιλητές της και τη χρησιμοποιούν, τόσο αυτή θα υφίσταται και το αντίστροφο (Αθανασιάδης, 2016: 16).

⁷⁴ Μια διαλεκτική ποικιλία οδηγείται στο γλωσσικό θάνατο εξαιτίας της κυριαρχίας της πρότυπης γλώσσας και του κριτηρίου της καθολικότητας, συνδυαστικά με τη διαδικασία της *αποδιαλεκτοποίησης* (Κηρύκου, 2024: 32-33).

ποικιλιών παρατηρείται κυρίως μέσω της εκπαίδευσης και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 59· Κοκόλη, 2023: 8· Λειβαδιωτάκης, 2020: 6· Παπαναστασίου, 2015: 24-25· Τσοποτός, 2023: 6· Φραγκούλη, 2022: 1). Η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης μέχρι και τη Δευτεροβάθμια, η χρήση και η διάδοση της κοινής νεοελληνικής γλώσσας μέσω των ποικίλων τεχνολογικών επιτευγμάτων και των ΜΜΕ προωθούν την πρότυπη ποικιλία, παραγκωνίζοντας τις διαλέκτους και τα ιδιώματα των περιοχών ανά την Ελλάδα (Αθανασιάδης, 2016: 22· Κοντογούρης, 2021: 6· Παπαδοπούλου, 2020: 2· Παπαναγιώτου, 2021: 8· Συμιακάκη, 2024: 4).

Με αυτόν τον τρόπο, προωθείται η γλωσσική ομογενοποίηση, η οποία, αφενός μεν βοηθάει στη συγκρότηση ταυτοτήτων που αναδεικνύουν την κοινή καταγωγή, τον πολιτισμό και την ιστορία του έθνους, αφετέρου δεν υπονομεύει τις διαλέκτους και τα ιδιώματα, επιδιώκοντας να τα συρρικνώσει και να τα εξαφανίσει από τον ποικιλόμορφο γλωσσικό χάρτη και να αποκρύψει ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διακρίνουν τους διαλεκτόφωνους πληθυσμούς (Tsami et al., 2014: 1717; Κηρύκου, 2024: 10-11· Μαλικούτη-Drachman, 2000: 23 & 24· Μπλαζάκη, 2020: 1 & 3· Μπολάκη, 2020: 59). Επιπλέον, η κυριαρχία της πρότυπης ποικιλίας έχει εντείνει τη γλωσσική ανισότητα και έχει επιφέρει τη χρήση της ως τον επίσημο κώδικα επικοινωνίας των ανθρώπων του κράτους, ενδυναμώνοντας το κοινωνικό της κύρος και γόητρο αλλά και ποικίλες κοινωνικές αντιθέσεις και αναπτύσσοντας την οικονομία του έθνους, ενώ παράλληλα βάλλεται σημαντικά η πορεία και η συνέχιση των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών και υποβαθμίζονται οι ομιλητές τους (Tzakosta, 2019: 34; Αθανασιάδης, ό.π.: 22· Κοντογούρης, ό.π.: 6· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 16· Μαλικούτη-Drachman, ό.π.: 23· Παναγιωτοπούλου, 2022: 62-63· Παπαδοπούλου, ό.π.: 2· Παπαναγιώτου, ό.π.: 14· Σταμογιώργου, 2022: 14· Συμιακάκη, ό.π.: 4).

Άλλος ένας παράγοντας που ενισχύει τη γλωσσική συρρίκνωση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων είναι οι στάσεις και οι απόψεις που έχουν οι ίδιοι οι ομιλητές για τη γλώσσα και τις ποικιλίες της (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 5 & 16· Μπολάκη, ό.π.: 15). Ειδικότερα, οι ομιλητές είναι αυτοί που καθορίζουν εάν μια ιδιαίτερη γλωσσική ποικιλία θα διατηρηθεί ή θα εξαφανιστεί καθώς και το πότε θα χρησιμοποιηθεί, κάτω από ποιες συνθήκες και σε ποιο επικοινωνιακό πλαίσιο (Δασκαλάκη, 2023: 15· Κηρύκου, ό.π.: 15· Μαλικούτη-Drachman, ό.π.: 23· Τσακίρη, 2022: 15). Κομβικής σημασίας ρόλος είναι αυτός του οικογενειακού περιβάλλοντος. Πολλές φορές, η στάση που κρατάει η οικογένεια απέναντι στη διάλεκτο λειτουργεί αρνητικά, εφόσον τη θεωρεί υποδεέστερη της πρότυπης, με χαμηλό κύρος και γόητρο και χωρίς λόγο ύπαρξης (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 6· Παπαναστασίου, ό.π.: 24-25).

Η συρρίκνωση των διαλέκτων υπήρξε απόρροια της αστικοποίησης και της αλλαγής του τρόπου ζωής των ανθρώπων, γεγονότα που επηρέασαν και άλλαξαν τόσο τα κοινωνικά όσο και τα γλωσσικά δεδομένα (Tzakosta, 2019: 34; Αθανασιάδης, 2016: 22· Κοντογούρης, 2021: 6· Λειβαδιωτάκης, 2020: 6· Μπολάκη, 2020: 10· Παπαδοπούλου, 2020: 2· Συμιακάκη, 2024: 4). Η ελληνική κοινωνία μετασχηματίστηκε· οι τρόποι ζωής άλλαξαν, οι άνθρωποι εγκατέλειπαν την ύπαιθρο και συγκεντρώνονταν στην πόλη με ό,τι αυτό συνεπάγονταν (τροποποίηση του τρόπου έκφρασης και ομιλίας με τους κατοίκους της πόλης για την επίτευξη της επικοινωνίας και την αποφυγή του στιγματισμού) (Κοκόλη, 2023: 8· Παπαναστασίου, 2015: 24-25). Επιπροσθέτως, δεν ήταν λίγα τα φαινόμενα μετανάστευσης των ανθρώπων εντός ή/και εκτός ελληνικής επικράτειας, «βίαιης» μετακίνησής τους αλλά και γεωγραφικής τους απομόνωσης, τα οποία, με τη σειρά τους, οδήγησαν στην υποχώρηση και τον εξοβελισμό των διαλεκτικών ποικιλιών (Κοκόλη, ό.π.: 8· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 6· Παπαναστασίου, ό.π.: 24-25· Τσοποτός, 2023: 6).

Τέλος και συνδυαστικά με όλους τους προαναφερθέντες παράγοντες, ο τόπος που ομιλείται μια διάλεκτος, το περιβάλλον και ο τρόπος που αυτή αντιμετωπίζεται, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ενσωματώθηκε ο τόπος αυτός και οι κάτοικοί του στο υπόλοιπο ελληνικό κράτος, το μέγεθος του διαλεκτόφωνου πληθυσμού καθώς επίσης το κατά πόσο αποκλίνει, διαφοροποιείται η διάλεκτος από την κοινή, συνιστούν παράγοντες που επηρεάζουν τη γλωσσική συρρίκνωση των διαλέκτων (Μπολάκη, ό.π.: 11-12).

1.3 Μαζική κουλτούρα και γεωγραφική ποικιλότητα

Αν και οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες δεν παρουσιάζουν μια σταθερή εικόνα στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, εντούτοις αυτή η γλωσσική ποικιλότητα ενισχύεται και προωθείται από τη μαζική κουλτούρα (Βαρδιοπούλου, 2022: 21). Ως *μαζική* νοείται η κουλτούρα⁷⁵ που προβάλλεται μέσα από τα μαζικά μέσα, δηλαδή τα ΜΜΕ, και μέσω αυτής αναδεικνύονται στάσεις, απόψεις, αντιλήψεις και ιδεολογίες για ποικίλα κοινωνικά θέματα (Κουρκούδιαλου, 2020: 12· Παναγιωτοπούλου, 2022: 33· Τζελά, 2023: 19 & 21). Ως δημιουργήματα της ίδιας της κοινωνίας, που συμβάλλει ενεργά στη διαδικασία της

⁷⁵ Η έννοια της κουλτούρας λειτουργεί ως «ομπρέλα», κάτω από την οποία εντοπίζονται τα έργα και οι συνήθειες των ανθρώπων, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο βιώνουν και αντιλαμβάνονται τα τεκταινόμενα γύρω τους (Κουρκούδιαλου, 2020: 11).

κοινωνικοποίησης, μπορεί να αντιμετωπιστεί άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά, καθώς συνιστά το σύνολο κυρίαρχων αλλά αντικρουόμενων, συνήθως, απόψεων, στάσεων και ιδεολογιών των ανθρώπων (Αγγελίδη, 2022: 9· Κουρκούδιαλου, 2020: 11). Είναι δωρεάν και ελεύθερη προς αξιοποίηση για το ευρύ κοινό, διακρίνεται από στοιχεία παγκοσμιοποίησης, ενώ είναι κυρίως εστιασμένη και προσανατολισμένη στον καταναλωτισμό (Τζελά, 2023: 19). Κατά κύριο λόγο, αξιοποιεί την εικόνα, τα σύμβολα αλλά και τα κείμενα, τα οποία προβάλλονται στα διάφορα μέσα μαζικής κουλτούρας (Κουρκούδιαλου, ό.π.: 11).

Ωστόσο, η ενίσχυση και η προώθηση της γλωσσικής ποικιλότητας μέσω της μαζικής κουλτούρας γίνεται με φαινομενικό τρόπο. Τα μέσα μπορεί να φαίνεται ότι προβάλλουν τη γλωσσική ετερογένεια και ποικιλότητα, όμως στην πραγματικότητα ενθαρρύνουν τη μονογλωσσία, ενισχύουν τη χρήση της πρότυπης ποικιλίας, προάγουν την ιδέα της εθνικής ενότητας, αναδεικνύουν κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτικές πεποιθήσεις και αντιλήψεις, παρουσιάζουν και αναπαράγουν γλωσσικές προκαταλήψεις και στερεότυπα⁷⁶, θέτοντας στο περιθώριο τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες (Κοντογούρης, 2021: 41· Παναγιωτοπούλου, 2022: 22 & 35· Τζελά, ό.π.: 22· Τσακίρη, 2022: 78). Απώτερος σκοπός όλων των ειδών⁷⁷ μαζικής κουλτούρας δεν είναι η απόδοση της διαλέκτου με ρεαλιστικό και γλωσσολογικά ορθό τρόπο, αλλά η ανάδειξη και η αναγνώρισή της μέσα από περιορισμένο αριθμό γλωσσικών στοιχείων που άπτονται αυτής (Τσακίρη, ό.π.: 26). Η ελληνική μαζική κουλτούρα αξιοποιεί την ιδεολογία της *προβλεψιμότητας* - το άτομο χρειάζεται να προσαρμόζει τη γλωσσική ποικιλία στην κοινωνική κατάσταση στην οποία βρίσκεται - ενώ, εμμένει στη σύνδεση της γλωσσικής ποικιλίας με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εκάστοτε ομιλητή (Tsami et al., 2014: 1726).

Ιδιαίτερο και καθοριστικής σημασίας ρόλο στην προώθηση της γεωγραφικής και κοινωνικής ποικιλότητας διαδραματίζουν τα κείμενα μαζικής κουλτούρας, μέσω των οποίων αποτυπώνονται οι γλωσσικές ποικιλίες (Fterniati et al., 2016: 86; Tsami et al., ό.π.: 1716; Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 88). Πρόκειται για τα κείμενα που εντοπίζονται και προβάλλονται σε τηλεοπτικές, ραδιοφωνικές, διαδικτυακές, κινηματογραφικές, μουσικές,

⁷⁶ Η διαμόρφωση και η προβολή των στερεοτύπων πραγματοποιείται κυρίως μέσα από ταινίες, τηλεοπτικές σειρές και διαφημίσεις, οι οποίες, στην προσπάθειά τους να αποτυπώσουν τόσο γεωγραφικές όσο και κοινωνικές ποικιλίες, δημιουργούν μια συγκεκριμένη εικόνα για συγκεκριμένες τοπικότητες και κοινωνικές ομάδες, προσδίδοντας κατά συνέπεια και συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στην ταυτότητα του εκάστοτε δέκτη (Αθανασιάδης, 2016: 13).

⁷⁷ Σε αυτά συγκαταλέγονται τα προγράμματα στα οποία λαμβάνει μέρος το τηλεοπτικό κοινό και αποτυπώνεται ο λόγος των απλών, καθημερινών ανθρώπων, τα τοπικά ΜΜΕ, η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση μέσω υπολογιστή σε ιστότοπους και μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθώς και η μυθοπλασία· το σύνολο αυτών υποστηρίζει σημαντικά τις γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους (Βαρδιοπούλου, 2022: 21-22).

διαφημιστικές παραγωγές, οτιδήποτε υπάρχει σε γραπτή μορφή, στον έντυπο λόγο και είναι προσφιλές⁷⁸ και οικείο στους ομιλητές μιας κοινότητας (Σταμογιώργου, 2022: 42). Τα κείμενα αυτά έχουν τη δύναμη να (ανα)κατασκευάζουν, να αναπλαισιώνουν και να μετασχηματίζουν την κοινωνιογλωσσική⁷⁹ πραγματικότητα, προβάλλοντας μια συγκεκριμένη οπτική⁸⁰ της, ενδυναμώνοντας τον ιδεολογικό⁸¹ τους ρόλο και προάγοντας συγκεκριμένες στάσεις και ιδεολογίες⁸², με στόχο να αποπροσανατολίσουν το κοινό και να κατευθύνουν κατά το δοκούν την κοινή γνώμη (Fterniati et al., 2016: 87-88; Tsami et al., 2014: 1717; Αγγελίδη, 2022: 9· Αθανασιάδης, 2016: 10 & 24· Αρχάκης κ.ά., 2015: 68· Βαρδιοπούλου, 2022: 9· Κουρκουδιάλου, 2020: 2 & 12· Μπλαζάκη, 2020: 10-11· Παναγιωτοπούλου, 2022: 34· Σταμογιώργου, 2022: 43· Στάμου, 2012: 22· Φραγκούλη, 2022: 17). Τέλος, τα κείμενα μαζικής κουλτούρας παρουσιάζουν «διαμεσολαβημένα» τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, επιδιώκοντας την προβολή και την κυριαρχία της πρότυπης ποικιλίας και κατ' επέκταση τη γλωσσική ομοιομορφία (Τσακίρη, 2022: 78).

1.3.1 Γλωσσική ιδεολογία και MME

Οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες δε θα μπορούσαν να μείνουν ανεπηρέαστες από την επιρροή των MME, ο ρόλος των οποίων ποικίλλει· άλλοτε επηρεάζουν τη διαμόρφωση της γλώσσας προβάλλοντας πρότυπα και συνήθειες και άλλοτε λειτουργούν αρνητικά προς αυτή φθείροντάς την⁸³ (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 17). Ο λόγος που χρησιμοποιούν, περιλαμβάνει επιλεκτικά διαλεκτικά στοιχεία, προβάλλοντας ή/και επιβάλλοντας, είτε άμεσα είτε έμμεσα, συγκεκριμένες αξίες και ιδεολογίες και διαμορφώνοντας μια ατομική αλλά και μια κοινή εθνική ταυτότητα, στοιχεία που αναδεικνύουν και αποτυπώνουν τον ιδεολογικό ρόλο των

⁷⁸ Όσο πιο κοντά και πιο προσιτά είναι τα κείμενα μαζικής κουλτούρας στο ευρύ κοινό, τόσο πιο αξιόλογο ρόλο παίζουν στη μόρφωσή του, εφόσον η τεχνολογία διεισδύει όλο και περισσότερο στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 88).

⁷⁹ Στο πλαίσιο μιας τέτοιας πραγματικότητας, επιστρατεύονται ποικίλοι κοινωνιογλωσσικοί πόροι μιας γλωσσικής κοινότητας, μέσα από τους οποίους παράγονται και αναδύονται φαινόμενα γλωσσικής ποικιλότητας (Λειβαδιωτάκης, 2020: 26· Στάμου, 2012: 19).

⁸⁰ Έχουν τη δυνατότητα να παρουσιάζουν αντιφατικά στοιχεία, όπως το «αποκλίνον» και το «κυρίαρχο», το «παρωχημένο» και το «σύγχρονο», το «τοπικό» και το «παγκόσμιο» (Tsami et al., 2014: 1717).

⁸¹ Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τη διατήρηση συγκεκριμένων κυρίαρχων κοινωνικών εννοιών και την προώθηση γλωσσικών διακρίσεων, διαμορφώνοντας μια συγκεκριμένη εκδοχή της γλώσσας και μια ορισμένη οπτική γωνία θέασης του κόσμου (Αθανασιάδης, 2016: 24).

⁸² Μέσα από την αποτύπωση της γλωσσικής ποικιλότητας, παρουσιάζονται τόσο γλωσσικές όσο και μη γλωσσικές ιδεολογίες, οι οποίες, κατά κάποιο τρόπο, άμεσα ή/και έμμεσα, επιβάλλονται, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση των ατόμων και των ταυτοτήτων τους (Fterniati et al., 2016: 87; Αρχάκης κ.ά., 2015: 69· Παναγιωτοπούλου, 2022: 34).

⁸³ Μάλιστα, οι γλωσσολόγοι υποστηρίζουν ότι τα MME δεν έχουν τη δύναμη να επιδράσουν στη γλωσσική συμπεριφορά των ακροατών/τηλεθεατών.

MME (Tsami et al., ό.π.: 1717; Βαρδιοπούλου, ό.π.: 20). Γενικά, κύρια επιδίωξη των MME είναι ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας, με απώτερο σκοπό την ενίσχυση της γλωσσικής ομογενοποίησης και τη συγκρότηση αυτόνομων εθνικών γλωσσών (Fterniati et al., 2016: 88).

Προς επίρρωση όλων αυτών, τα MME και ειδικότερα τα κείμενα μαζικής κουλτούρας προβάλλουν παγιωμένες αντιλήψεις και στερεότυπα τόσο για τη γλώσσα όσο και για τους εκφραστές/ομιλητές της (Μπλαζάκη, 2020: 7· Σταμογιώργου, 2022: 44). Δεδομένου ότι η χρήση των διαλέκτων συνιστά ένα φαινόμενο που αφορά το ευρύτερο σύνολο της κοινωνίας, είναι λογικό να επηρεάζεται από την ταυτότητα των διαλεκτόφωνων ομιλητών, οι οποίοι φέρουν στις κοινωνικές τους συναναστροφές τις ποικίλες ιδεολογίες τους, ακόμη και τις γλωσσικές (Αθανασιάδης, 2016: 25· Παπαναγιώτου, 2021: 11). Το σύνολο των στάσεων, των απόψεων, των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων που διακρίνει μια κοινότητα, μια ομάδα ατόμων απέναντι στη γλώσσα⁸⁴ αλλά και τις γεωγραφικές και κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες, χαρακτηρίζεται ως *γλωσσική ιδεολογία* (Tsami et al., 2014: 1717; Κοκόλη, 2023: 8-9· Κοντογούρης, 2021: 26· Ματθαίουδάκη, 2015: 119· Μπλαζάκη, ό.π.: 7· Χατζοπούλου, 2021: 15). Μέσω αυτής, αποτυπώνεται ο τρόπος με τον οποίο κάθε ομιλητής/εκφραστής της γλώσσας, αντιλαμβάνεται και προσλαμβάνει τη δομή και τη χρήση της (Tsami et al., ό.π.: 1717· Αθανασιάδης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 15). Οι στάσεις⁸⁵ και οι θέσεις αυτές επηρεάζονται από εξωγλωσσικούς παράγοντες, κυρίως κοινωνικούς και πολιτικούς, επιδρώντας κατ' επέκταση στη ζωή των ανθρώπων (Κουρκούδιαλου, 2020: 10· Χατζοπούλου, ό.π.: 15). Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι η γλωσσική ιδεολογία λειτουργεί αρνητικά και επιβαρυντικά προς τις διαλεκτικές ποικιλίες, ενισχύοντας το στιγματισμό, την περιθωριοποίηση και την αξιοποίηση τους σε ορισμένα επικοινωνιακά πλαίσια, ενώ ταυτόχρονα προωθείται και ενδυναμώνεται η γλωσσική ομογενοποίηση στο πλαίσιο ενός έθνους-κράτους, με πρόσχημα την αίσθηση του ανήκειν (Αθανασιάδης, ό.π.: 23· Παπαναγιώτου, ό.π.: 9).

⁸⁴ Στην περίπτωση της γλώσσας, μελετώνται οι στάσεις που σχηματίζονται γύρω από τη φύση και τα χαρακτηριστικά κάθε γλωσσικής ποικιλίας καθώς και τη γλωσσική συμπεριφορά των ομιλητών της (Κοντογούρης, 2021: 26· Τσακίρη, 2022: 22).

⁸⁵ Οι στάσεις είναι απόρροια τόσο επικρατουσών γλωσσικών ιδεολογιών όσο και μεταπραγματολογικών στερεοτύπων, ο συνδυασμός των οποίων επιδρά στην κρίση των ομιλητών απέναντι στη γλωσσική ποικιλότητα, συνδέοντας συγκεκριμένα γλωσσικά στοιχεία με ορισμένα επικοινωνιακά πλαίσια (Κηρύκου, 2024: 28).

Ο λόγος στα κείμενα μαζικής κουλτούρας

Όπως η μαζική κουλτούρα αποτελεί αναφαίρετο κομμάτι της καθημερινότητας του ανθρώπου, έτσι και τα κείμενά⁸⁶ της δεν μπορούν παρά να συνδεθούν με αυτή την κοινωνική πραγματικότητα, την οποία και διαμορφώνουν (Στάμου, 2012: 22). Μέσα σε αυτά, διακρίνεται ποικιλία διαλεκτικών μορφών, όπως είναι οι γεωγραφικές (διάλεκτοι και ιδιώματα), οι κοινωνικές (κοινωνιόλεκτοι) αλλά και οι λειτουργικές, υφολογικές γλωσσικές ποικιλίες (Βαρδιοπούλου, 2022: 21 & 29· Σταμογιώργου, 2022: 43). Οι γλωσσικές ποικιλίες, που αποτυπώνονται⁸⁷ στα κείμενα μαζικής κουλτούρας, μπορούν να μελετηθούν σε επίπεδο κοινωνιογλωσσολογίας – τονίζοντας τη σχέση γλώσσας-κοινωνίας, γλωσσολογίας – εστιάζοντας στα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και σημειολογίας – προβάλλοντας στοιχεια-σήματα κατατεθέν συγκεκριμένης περιοχής/τοπικότητας και κοινωνικής ταυτότητας (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 10).

Με το πέρασμα του χρόνου, ο λόγος της μαζικής κουλτούρας εισέρχεται όλο και περισσότερο στην καθημερινότητα του ατόμου, αναδεικνύοντας τη γλωσσική ποικιλότητα (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 9). Ειδικότερα, έχει τη δύναμη να προβάλει τη γλωσσική ομογενοποίηση, να ισχυροποιήσει τη θέση της πρότυπης ποικιλίας και να προωθήσει τη μονογλωσσία⁸⁸, στιγματίζοντας και υποτιμώντας τις όποιες γλωσσικές διαφοροποιήσεις (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 21· Κοντογούρης, 2021: 40· Κουρκούδιαλου, 2020: 11-12· Τσακίρη, 2022: 23). Επιπλέον, ο λόγος της μαζικής κουλτούρας προβάλλει ορισμένες και κυρίαρχες ιδεολογικές απόψεις και πεποιθήσεις αλλά και αξίες, γεγονός που συμβάλλει στη συγκρότηση της ταυτότητας των ομιλητών και προτάσσει τόσο την κοινωνική όσο και τη γλωσσική ανισότητα (Αθανασιάδης, 2016: 23-24· Αρχάκης κ.ά., 2015: 70). Φαίνεται, λοιπόν, ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα κείμενα μαζικής κουλτούρας και γενικότερα στα ΜΜΕ δεν είναι αυθόρμητη και φυσική, αλλά επιμελημένη με τέτοιο τρόπο ώστε να προσελκύει το κοινό των καταναλωτών και να εξυπηρετεί συγκεκριμένους ιδεολογικούς και καταναλωτικούς σκοπούς (Τζελά, 2023: 21-22).

Τα είδη της μαζικής κουλτούρας ποικίλλουν, με αποτέλεσμα ο λόγος και ειδικότερα οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες να αξιοποιούνται ποικιλοτρόπως. Χαρακτηριστικά

⁸⁶ Μέσα σε αυτά, συνυπάρχουν οι εμπειρίες και τα βιώματα του εκάστοτε αναγνώστη, οι επικρατούσες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες καθώς και οι στόχοι και οι επιδιώξεις των συγγραφέων αυτών (Κουρκούδιαλου, 2020: 12).

⁸⁷ Σκοπός αυτής της αποτύπωσης των γλωσσικών ποικιλιών δεν είναι η απλή απεικόνισή τους σε ένα ποικιλόμορφο γλωσσικό περιβάλλον, αλλά η «αξιολογική» τους ιεράρχηση ως αποκλίνουσες και, θεωρητικά, υποδεέστερες της πρότυπης ποικιλίας, της νόρμας.

⁸⁸ Μέσω της μονογλωσσίας, εδραιώνεται η εθνική ταυτότητα και συνείδηση, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην αξία της κοινής καταγωγής και του κοινού τρόπου έκφρασης, ομιλίας και επικοινωνίας στο πλαίσιο ενός έθνους (Κουρκούδιαλου, 2020: 11-12).

παραδείγματα είναι η ενημέρωση, τα δελτία ειδήσεων και οι διαφημίσεις. Από τη μια πλευρά, στα δελτία ειδήσεων παρατηρούνται διαλεκτικές ποικιλίες που εμφανίζονται στο λόγο ντόπιων κατοίκων μιας περιοχής, οι οποίοι λειτουργούν ως αυτόπτες μάρτυρες ενός δυσάρεστου, συνήθως, γεγονότος (φυσικές καταστροφές, πόλεμος, αστυνομικό ρεπορτάζ, κλπ.) και ο λόγος τους είναι αυθεντικός και αυθόρμητος (Λειβαδιωτάκης, 2020: 27). Από την άλλη πλευρά, στις διαφημίσεις επιδιώκεται να διαμορφωθεί ένα οικείο περιβάλλον συνύπαρξης των μέσων και των ακροατών, με απώτερο σκοπό τον «εκδημοκρατισμό του λόγου», δηλαδή την κυριαρχία της πρότυπης, την αποφυγή διαλεκτικών ποικιλιών, δίνοντας έμφαση στην κοινωνική ανισότητα (Αθανασιάδης, 2016: 8). Ωστόσο, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που παρουσιάζεται το διαλεκτικό στοιχείο και η ιδιαίτερη γλωσσική συμπεριφορά, αλλά σε περιορισμένο βαθμό (Αθανασιάδης, ό.π.: 27). Τέλος, επιλέγεται η χρήση μιας διαλεκτικής ποικιλίας με στόχο τη διαφήμιση ενός τοπικού προϊόντος, προκαλώντας συγκινησιακή πειθώ (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 27).

Κριτική Ανάλυση Λόγου

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι η γλώσσα βρίσκεται σε άμεση σύνδεση, συνάρτηση με την κοινωνία, γεγονός που προωθεί την αναπαράσταση και τη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας βάσει συγκεκριμένων γλωσσικών επιλογών (Αγγελίδη, 2022: 12). Μέσα από τις επιλογές αυτές, προβάλλονται ιδεολογίες⁸⁹ και ικανοποιούνται συγκεκριμένοι επικοινωνιακοί στόχοι (Αγγελίδη, ό.π.: 9).

Δεδομένου αυτής της κατάστασης-συνθήκης, έχει εμφανιστεί στο προσκήνιο ένα μεθοδολογικό εργαλείο, η Κριτική Ανάλυση Λόγου, μέσω της οποίας ερμηνεύονται κείμενα⁹⁰ και αναδεικνύονται μηνύματα, ιδεολογίες και αξίες που υποβόσκουν στο λόγο (Tsami et al., 2014: 1716-1717; Αρχάκης κ.ά., 2015: 68· Κουρκούδιαλου, 2020: 24). Πρόκειται για μια πολυδιάστατη προσέγγιση των κειμένων, η οποία επιδιώκει να αντιμετωπίσει με κριτική ματιά το νόημα και το περιεχόμενο των κειμένων, να το συνδυάσει με το εκάστοτε επικοινωνιακό πλαίσιο⁹¹ μέσα στο οποίο αναπτύσσεται, φέρνοντας στην επιφάνεια στερεότυπα και προκαταλήψεις που κρύβονται πίσω από τις λέξεις (Βαρδιοπούλου, 2022: 29· Κουρκούδιαλου,

⁸⁹ Αυτές οι ιδεολογίες γίνονται, συνήθως, αντιληπτές μέσα από τη χρήση των γεωγραφικών ποικιλιών, κυρίως στο λόγο της μαζικής κουλτούρας (Αγγελίδη, 2022: 9· Βαρδιοπούλου, 2022: 10).

⁹⁰ Τα κείμενα δεν είναι ιδεολογικά αθώα και ουδέτερα, καθώς προβάλλουν μια συγκεκριμένη οπτική γωνία, όπως επίσης και σχέσεις εξουσίας (Αγγελίδη, 2022: 12).

⁹¹ Όταν, για παράδειγμα, χρησιμοποιείται μια λέξη ή φράση για την παραγωγή χιούμορ και γέλιου, τότε ενδέχεται είτε να διαμορφωθεί ένα περιβάλλον αλληλεγγύης, φιλικό απέναντι στους ομιλητές, είτε να διαπιστωθούν τα όρια αντοχής και ανοχής προς συγκεκριμένες πρακτικές λόγου (Κουρκούδιαλου, 2020: 15).

2020: 6). Η Κριτική Ανάλυση Λόγου συνιστά μια μέθοδο, η οποία εκμαιεύει και αποδελτιώνει μηνύματα και νοήματα της γλωσσικής ποικιλότητας που εντοπίζονται στη μαζική κουλτούρα, επιδιώκοντας τη βαθύτερη ερμηνεία τους, την αιτία βάσει της οποίας αναδύθηκαν και εξελίχθηκαν, καθώς και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες παράγονται (Κηρύκου, 2024: 53· Κουρκούδιαλου, 2020: 6).

Κοινωνιογλωσσική ανάλυση κειμένων μαζικής κουλτούρας

Λαμβάνοντας υπόψιν την έλλειψη αντικειμενικότητας και ουδετερότητας των κειμένων, κυρίως αυτών που συγκαταλέγονται στη μαζική κουλτούρα και την ανάγκη προσέγγισής τους με κριτική σκέψη, προκύπτει το σκεπτικό της κοινωνιογλωσσικής τους ανάλυσης και επεξεργασίας ως προς τους εξής άξονες: το γλωσσολογικό, τον κοινωνιογλωσσολογικό, το σημειωτικό και τον ιδεολογικό.

Ως προς το γλωσσολογικό άξονα, εντοπίζονται και προσδιορίζονται χαρακτηριστικά γλωσσικά στοιχεία, τα οποία είναι φανερά στην ομιλία και την έκφραση ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα (Αγγελίδη, 2022: 18-19· Στάμου, 2012: 24). Ο κοινωνιογλωσσολογικός άξονας εστιάζει στην ανάλυση και την επεξεργασία μιας γλωσσικής ποικιλίας, συνεξετάζοντας κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι το κοινωνικό υπόβαθρο του ομιλητή και το επικοινωνιακό περιβάλλον στο οποίο καλείται να ανταποκριθεί (Αγγελίδη, ό.π.: 19· Στάμου, ό.π.: 25). Η σημειωτική ανάλυση των κειμένων επικεντρώνεται σε στοιχεία⁹², πλην της γλώσσας, που φέρουν και μεταλαμπαδεύουν κοινωνικά νοήματα, συμβάλλοντας στη συγκρότηση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ταυτότητας (Αγγελίδη, ό.π.: 19· Στάμου, ό.π.: 25). Τέλος, ο ιδεολογικός άξονας συνιστά ένα συνδυασμό όλων των προαναφερθέντων επιπέδων, μέσα από τον οποίο προβάλλονται τόσο κοινωνικές όσο και γλωσσικές ιδεολογίες, με στόχο να πιστοποιείται η καθιέρωση της πρότυπης γλώσσας ως η μόνη αποδεκτή γλωσσική ποικιλία ή να ενισχύεται η προβολή, η αναγνώριση και η «θέσπιση» της γλωσσικής ποικιλότητας και κατ' επέκταση να διαμορφώνεται μια πλήρως αποδεκτή κοινωνική πραγματικότητα (Αγγελίδη, ό.π.: 19-20· Στάμου, ό.π.: 26).

⁹² Τέτοιου είδους στοιχεία είναι τα ονόματα των ηρώων, οι ενδυματολογικές τους επιλογές, οι χώροι δράσης, η διακόσμηση των χώρων, η μουσική επένδυση διαφόρων σκηνών και ορισμένων γεγονότων.

1.3.2 Ο ρόλος του τηλεοπτικού διαύλου

Ένα από τα μέσα της μαζικής κουλτούρας που επιστρατεύεται για την αναπαράσταση της γλωσσικής ποικιλότητας είναι η τηλεόραση. Πέραν της ετερογένειας που χαρακτηρίζει την ελληνική πραγματικότητα, η τηλεόραση έχει τη δυνατότητα να χειρίζεται αυτή την ποικιλότητα με τέτοιο τρόπο, ώστε να προωθείται και να ενισχύεται η ομοιογένεια, η ομοιομορφία και η εθνική ενότητα (Fterniati et al., 2016: 88; Αρχάκης κ.ά., 2015: 70· Βαρδιοπούλου, 2022: 25). Συνήθως, μέσα από το λόγο⁹³ των ΜΜΕ, ο οποίος παρουσιάζεται διαμέσου των τηλεοπτικών χαρακτήρων, προβάλλεται μια γλωσσική συμπεριφορά, η οποία επιβεβαιώνει τη γλωσσική ομοιογένεια και αναδεικνύει συγκεκριμένα στερεότυπα (Αθανασιάδης, 2016: 14). Με αυτόν τον τρόπο, η τηλεόραση στιγματίζει και υπονομεύει τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, δίνοντας μια διαφορετική εικόνα από αυτή που ισχύει (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 39· Λειβαδιωτάκης, 2020: 27).

Βασικό στοιχείο που εκμεταλλεύεται η τηλεόραση κατά το δοκούν, είναι ο λόγος⁹⁴, ο οποίος εμφανίζεται στα διάφορα τηλεοπτικά κείμενα. Πιο συγκεκριμένα, από τη μια πλευρά, τα τηλεοπτικά αυτά κείμενα συνιστούν ένα πεδίο, στο οποίο συναντώνται θεατές από ποικίλα περιβάλλοντα μέσω της συλλογικής μνήμης, των κοινών εικόνων, βιωμάτων και εμπειριών, συγκροτώντας μια ενιαία, εθνική ταυτότητα⁹⁵ (Tsami et al., 2014: 1717; Βαρδιοπούλου, ό.π.: 37· Τζελά, 2023: 20). Μέσα σε αυτά, ενσωματώνονται και συνενώνονται αντιφατικές και αντίθετες έννοιες, όπως το «αποκλίνον» και το «κυρίαρχο», το «παρωχημένο» και το «σύγχρονο», το «τοπικό» και το «παγκόσμιο», ο συνδυασμός των οποίων έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση στάσεων απέναντι στις έννοιες αυτές (Αρχάκης κ.ά., ό.π.: 69). Από την άλλη πλευρά, τα τηλεοπτικά κείμενα μπορούν να λειτουργήσουν αρνητικά προς τη γλωσσική ποικιλότητα, εφόσον μέσω αυτών μπορούν να διατηρηθούν και να διαιωνιστούν γλωσσικές προκαταλήψεις και γλωσσικά στερεότυπα, εντείνοντας και ενισχύοντας τη γλωσσική ανισότητα (Κοντογούρης, 2021: 2· Παναγιωτοπούλου, 2022: 8). Μέσω της τηλεόρασης, διαμορφώνονται στάσεις, αξιολογικού και ιδεολογικού χαρακτήρα, στους τηλεθεατές, προσεγγίζοντας ορισμένες γλωσσικές ποικιλίες υπό συγκεκριμένο πρίσμα, προωθώντας

⁹³ Όταν πρόκειται για το μυθοπλαστικό λόγο, ο διαλεκτόφωνος εντοπίζεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στην εμφάνιση, τη συμπεριφορά και το επίπεδο μόρφωσης (Κουρκούδιαλου, 2020: 13).

⁹⁴ Ο τηλεοπτικός λόγος είναι ένας «χώρος» εξερεύνησης των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών, από τον οποίο έρχονται στο προσκήνιο, εκτός από τη διαλεκτική ποικιλία, διάφορες αντιλήψεις και ιδεολογίες σχετικά με τη γλώσσα, τη διάλεκτο και την κοινωνία (Κουρκούδιαλου, 2020: 15 & 22).

⁹⁵ Στο πλαίσιο του τηλεοπτικού διαύλου, η εθνική ταυτότητα αποτελεί κατασκεύασμα της κοινωνίας, το οποίο δημιουργείται μέσα από τα τηλεοπτικά κείμενα (Βαρδιοπούλου, 2022: 37).

κυρίαρχες γλωσσικές ιδεολογίες και την ψευδαίσθηση της κοινής εθνικής ταυτότητας μεταξύ των ομιλητών (Tsami et al., 2014: 1717; Αθανασιάδης, 2016: 24 & 26).

Καίριο ρόλο στην αναπαράσταση και μετάδοση της γεωγραφικής ποικιλίας διαδραματίζουν οι διάφοροι τηλεοπτικοί χαρακτήρες, οι οποίοι αξιοποιούν διάφορες μεθόδους για να προσεγγίσουν τη γλωσσική ποικιλότητα. Κατά την εκφορά του λόγου, παρατηρούνται ιδιαίτερα γλωσσικά στοιχεία και μορφές, τα οποία επιδιώκουν να «λαϊκοποιηθούν» και να έρθουν ευκολότερα πιο κοντά στο ευρύ τηλεοπτικό κοινό (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Θεοδωρόπουλος, 2015: 212). Επιπλέον, πολλές φορές, οι τηλεοπτικοί χαρακτήρες ακολουθούν τη δική τους πορεία· δεν προσαρμόζονται στο εκάστοτε περιεχόμενο όσον αφορά το ύφος που επιλέγουν να υιοθετήσουν, αλλά και δε χρησιμοποιούν γλωσσικές ποικιλίες που να συνάδουν με τα δικά τους κοινωνικά χαρακτηριστικά (Tsami et al., ό.π.: 1726). Φαίνεται, λοιπόν, ότι επιλέγεται συνειδητά η μη ορθή χρήση και απόδοση της γλωσσικής ποικιλίας, όπως αυτή χρησιμοποιείται από τους διαλεκτόφωνους ομιλητές, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η διάλεκτος και να στοχοποιούνται, με χιουμοριστικό ή/και αρνητικό τρόπο, οι ομιλητές της (Fterniati et al., 2016: 59; Βαρδιοπούλου, 2022: 10).

Η ανάδειξη των γεωγραφικών ποικιλιών μέσα από τη μυθοπλασία⁹⁶ κάνει αισθητή την παρουσία τους στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων (Κουρκούδιαλου, 2020: 22). Με την εμφάνιση⁹⁷ διαλεκτόφωνων, κατασκευάζεται μια κοινωνική πραγματικότητα⁹⁸, στην οποία οι χαρακτήρες αυτοί συνδέονται με χαμηλού μορφωτικού επιπέδου ανθρώπους μεγάλης ηλικίας, ανθρώπους της υπαίθρου, προσκολλημένους σε παραδόσεις και αξίες και η διάλεκτος αναπαρίσταται ως μια κοινωνιόλεκτος χαμηλού κύρους και γοήτρου· αντίθετα, οι χαρακτήρες που χρησιμοποιούν την πρότυπη γλώσσα, είναι επιφανείς, ανήκουν σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα και παρουσιάζονται με υψηλότερο γόητρο και κύρος (Αγγελίδη, 2022: 41-42· Αθανασιάδης, ό.π.: 14· Τζελά, 2023: 6-7 & 74). Έτσι, με τους διαλεκτόφωνους χαρακτήρες, προσδίδεται αυθεντικότητα, αληθοφάνεια και ρεαλισμός στην αποτύπωση της διαλέκτου, μεταφέροντας τον εκάστοτε θεατή στον τόπο εκτύλιξης των γεγονότων (Τζελά, ό.π.: 76).

⁹⁶ Ο λόγος που αξιοποιείται στη μυθοπλασία συμβάλλει στην αναπαράσταση τόσο της γλωσσικής ποικιλίας όσο και των χαρακτήρων (Κουρκούδιαλου, 2020: 13).

⁹⁷ Αυτό, κυρίως, εντοπίζεται στις δραματικές σειρές (Αγγελίδη, 2022: 41-42).

⁹⁸ Αυτού του είδους η πραγματικότητα διακατέχεται από έντονο ιδεολογικό στοιχείο, διαμορφώνοντας μια συγκεκριμένη εικόνα για τη διάλεκτο αλλά και για τους ομιλητές της (Τζελά, 2023: 74).

1.3.3 Το στοιχείο του χιούμορ

Καθοριστικής σημασίας παράγοντας για την προβολή και την αναπαράσταση μιας γεωγραφικής ποικιλότητας και γενικώς μιας γλωσσικής ποικιλίας είναι το χιούμορ (Τσακίρη, 2022: 25). Πρόκειται για ένα στοιχείο, άμεσα και άρρηκτα συνδεδεμένο με τη γλώσσα και την επικοινωνία, το οποίο, ως αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των ανθρώπων, συμβάλλει σημαντικά στην κοινωνική αλληλεπίδραση, ενδυναμώνοντας τις ανθρώπινες σχέσεις και τους κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ των ατόμων (Βαρδιοπούλου, 2022: 33· Κουρκούδιαλου, 2020: 15). Είναι ένα κοινωνιογλωσσικό φαινόμενο, μέσα από το οποίο επιδιώκεται άλλοτε να εξαλειφθεί τυχόν διαφωνία, άλλοτε να πλαισιωθεί μια κατάσταση και άλλοτε να αποδοθεί η τρέχουσα πραγματικότητα (Κουρκούδιαλου, ό.π.: 16 & 17). Ανάλογα με τον τρόπο που επιλέγεται να ενσωματωθεί και να παρουσιαστεί στα κείμενα μαζικής κουλτούρας, ενδέχεται να επηρεάσει είτε θετικά είτε αρνητικά την κοινή γνώμη, προτάσσοντας συγκεκριμένες αντιλήψεις και στάσεις προς τις γλωσσικές ποικιλίες (Κουρκούδιαλου, ό.π.: 3).

Με την αξιοποίηση του κωμικού στοιχείου, διαμορφώνεται ανάλογα και το ύφος, δηλαδή ο τρόπος ομιλίας που επιλέγεται βάσει του εκάστοτε επικοινωνιακού πλαισίου, του περιεχόμενου, το οποίο απαρτίζεται από φωνολογικά, μορφολογικά και λεξιλογικά χαρακτηριστικά (Tsami et al., 2014: 1719). Προκύπτει, λοιπόν, το υφολογικό χιούμορ, το οποίο εμφανίζεται συχνά στα ελληνικά κείμενα μαζικής κουλτούρας (Tsami et al., ό.π.: 1720). Επιπλέον, εντοπίζονται περιπτώσεις «υφοποίησης» της διαλέκτου, τεχνική κατά την οποία ένας μη διαλεκτόφωνος ομιλητής προσπαθεί να προσιδιάσει την ομιλία του στην αντίστοιχη ενός φυσικού ομιλητή της διαλέκτου, με απώτερο σκοπό τη διασκέδαση του κοινού (Κουρκούδιαλου, ό.π.: 14). Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η διάκριση των γλωσσικών ποικιλιών, ο στιγματισμός των γλωσσικών ποικιλιότητων και κατ' επέκταση η χιουμοριστική στοχοποίηση και αναπαράσταση των διαλέκτων (Tsami et al., ό.π.: 1720).

Μέσα από τη χιουμοριστική αναπαράσταση των γεωγραφικών ποικιλιότητων, αναδεικνύονται μεταπραγματολογικά στερεότυπα⁹⁹ και γλωσσικές ιδεολογίες (Αρχάκης κ.ά., 2015: 68). Ανακύπτουν αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στη ζώσα, κοινωνική πραγματικότητα, με το χιούμορ να εντοπίζεται στο ανορθόδοξο, το αναπάντεχο και την ασυμβατότητα¹⁰⁰ (Τσακίρη, ό.π.: 25). Έτσι, πέραν των γλωσσικών και στερεοτυπικών ιδεολογιών που προβάλλονται, ιδίως

⁹⁹ Στερεοτυπικές αντιλήψεις παρατηρούνται επίσης και απέναντι στην κρητική διάλεκτο και τους ομιλητές της Κρητικούς, προσδίδοντάς τους άλλοτε θετική και άλλοτε αρνητική χροιά (Λειβαδιωτάκης, 2020: 28).

¹⁰⁰ Αυτή η συνθήκη ασυμβατότητας μεταξύ της πρότυπης και της γεωγραφικής ποικιλίας διεγείρει κυρίως κοινωνικές και γλωσσικές ιδεολογίες, με αποτέλεσμα να στιγματίζονται χιουμοριστικά οι διαλεκτόφωνοι (Αγγελίδη, 2022: 10· Παναγιωτοπούλου, 2022: 22).

στις τηλεοπτικές σειρές και μάλιστα στις μυθοπλασίες, η διαλεκτοφωνία στιγματίζεται αρνητικά και υπονομεύεται και προωθείται με ραγδαίο ρυθμό η γλωσσική ομοιογένεια και η μονογλωσσία (Βαρδιοπούλου, 2022: 10 & 33-34· Παπαναγιώτου, 2021: 9 & 27). Σημαντικό μερίδιο ευθύνης για αυτή την κατάσταση φέρουν οι δημιουργοί, οι σεναριογράφοι και οι τηλεοπτικές παραγωγές, οι οποίοι, αξιοποιώντας το χιούμορ, επιλέγουν να «ντύσουν» συγκεκριμένους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες με συγκεκριμένη γεωγραφική ποικιλότητα και γλωσσική συμπεριφορά, με στόχο τη χιουμοριστική στοχοποίησή τους (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 33 & 65· Κοντογούρης, 2021: 42). Μάλιστα, το χιουμοριστικό στοιχείο μπορεί να αυξήσει την ακροαματικότητα της σειράς και να ανεβάσει τα ποσοστά τηλεθέασης, για αυτό και θεωρείται σκόπιμη αυτή η στοχοποίηση, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε σε χαμηλό είτε σε υψηλό επίπεδο (Κουρκούδιαλου, 2020: 13).

1.3.4 Η συνδρομή της Κοινωνιογλωσσολογίας (του φύλου)

Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η μελέτη της γλωσσικής διαφοροποίησης και της γλωσσικής ποικιλότητας άπτεται του τομέα της Κοινωνιογλωσσολογίας, μέσα από τον οποίο αναδεικνύονται τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της γλώσσας και επισημαίνεται η ανομοιογένεια και η ποικιλομορφία της (Λειβαδιωτάκης, 2020: 1· Χατζοπούλου, 2021: 1). Η Κοινωνιογλωσσολογία είναι ένας κλάδος της Γλωσσολογίας, ο οποίος, συνδυαστικά με την επιστήμη της Κοινωνιολογίας¹⁰¹, εξετάζει τις κοινωνικές εκφάνσεις της γλώσσας, τον τρόπο που οι κοινωνίες επιδρούν στη διαμόρφωση της γλωσσικής συμπεριφοράς και τη συγκρότηση μιας γλωσσικής ποικιλίας, καθώς και τον τρόπο ομιλίας και επικοινωνίας των ανθρώπων σε πραγματικές επικοινωνιακές καταστάσεις-περιστάσεις (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 15 & 35· Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 407). Στο πλαίσιο της Κοινωνιογλωσσολογίας, δίνεται έμφαση στο κοινωνικό στοιχείο της γλώσσας, το κοινωνικό νόημα της γλωσσικής χρήσης, τη γλωσσική ταυτότητα των ποικίλων κοινωνικών ομάδων, τις κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από τη γλώσσα αλλά και την ανάγκη αξιοποίησης μιας εθνικής γλώσσας αντί των διαφόρων γλωσσικών ποικιλιών (Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 236· Παπαδοπούλου, 2020: 1). Κύριος εισηγητής της είναι ο Αμερικανός γλωσσολόγος William Labov¹⁰², ενώ από το 1960 συνιστά ανεξάρτητο και

¹⁰¹ Υπάρχει διαφορά μεταξύ της Κοινωνιογλωσσολογίας και της Κοινωνιολογίας της γλώσσας: η μεν πρώτη μελετά τη γλώσσα σε σχέση με την κοινωνία, ενώ η δεύτερη εξετάζει την κοινωνία σε σχέση με τη γλώσσα (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 45).

¹⁰² Σύμφωνα με το γλωσσολόγο, η γλώσσα αποτελείται από συστηματική ποικιλότητα, η οποία οφείλεται στις κοινωνικές διαφοροποιήσεις των ποικίλων γλωσσικών κοινοτήτων (Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 237).

αυτόνομο πεδίο της Γλωσσολογίας, πρόσφορο για περαιτέρω μελέτη και εμβάθυνση (Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 237· Παπαδοπούλου, 2020: 1).

«Παρακλάδι» της Κοινωνιογλωσσολογίας είναι η Διαλεκτολογία, η οποία έχει ως αντικείμενο μελέτης τις διαλέκτους και τα ιδιώματα και εστιάζει στη σχέση μεταξύ της γλώσσας και των γεωγραφικών γλωσσικών διαφοροποιήσεων (Chambers & Trudgill, 2011: 33 & 40 & 83; Βαρδιοπούλου, 2022: 28· Γαβριηλίδου κ.ά., ό.π.: 295). Οι δύο αυτές επιστήμες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, εφόσον και οι δύο ασχολούνται με τη γλώσσα των κοινοτήτων (Chambers & Trudgill, ό.π.: 234). Υπ' αυτή την έννοια, οι διάλεκτοι μπορούν να εξεταστούν στον τομέα τόσο της Κοινωνιογλωσσολογίας όσο και της Διαλεκτολογίας, κυρίως σε περιπτώσεις διαλεκτικών ποικιλιών που παρατηρούνται σε αγροτικές περιοχές¹⁰³ (Γαβριηλίδου κ.ά., ό.π.: 239). Παράλληλα, κατά την Κοινωνιογλωσσολογία, η γλώσσα νοείται το σύνολο των τυπολογικά συγγενών διαλέκτων, που αξιοποιείται από ποικίλες ομάδες (Τζακώστα, 2022: 108· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 261). Άλλος ένας συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο κλάδων της Γλωσσολογίας είναι η αποδοχή της Κοινωνιογλωσσολογίας ότι κάθε ομιλητής ενδέχεται να μιλάει μια τουλάχιστον διάλεκτο, ακόμη κι αν αυτή είναι ίδια με την πρότυπη ποικιλία, τη νόρμα (Δελβερούδη, 2001: 51).

Δεδομένου ότι μελετάται η σχέση γλώσσας-κοινωνίας, δε θα μπορούσε να μη δοθεί σημασία στις έμφυλες ταυτότητες¹⁰⁴ και το κοινωνικό φύλο¹⁰⁵ των ομιλητών, το οποίο αναφέρεται στην κοινωνικοπολιτισμική συμπεριφορά των ομιλητών και το διαφορετικό τρόπο ομιλίας τους (Κοντογούρης, 2021: 21· Παναγιωτοπούλου, 2022: 24). Ειδικότερα, η μελέτη του κοινωνικού φύλου εστιάζει στις διαφοροποιήσεις-αντιθέσεις που εντοπίζονται στην ομιλία των ανδρών και των γυναικών και επιδιώκει να αποτυπώσει την ανδρική και γυναικεία συμπεριφορά, σε συνδυασμό με άλλες παραμέτρους (Παναγιωτοπούλου, ό.π.: 22). Επιπλέον, ο τρόπος που χειρίζονται τη γλώσσα τα άτομα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ιεραρχική τους θέση¹⁰⁶ στην κοινωνία και κατ' επέκταση τις επικρατούσες νόρμες, οι οποίες καθορίζουν και

¹⁰³ Αυτή θα μπορούσε να σημειωθεί ως διαφορά μεταξύ των δύο κλάδων· η Κοινωνιογλωσσολογία επικεντρώνεται στη μελέτη της γλώσσας στα αστικά κέντρα, ενώ η Διαλεκτολογία στις αγροτικές περιοχές (Chambers & Trudgill, 2011: 234).

¹⁰⁴ Διαμορφώνονται βάσει των κοινωνικών ρόλων των δύο φύλων, των κοινωνικών ταυτοτήτων τους και του εκάστοτε κοινωνικού πλαισίου (Παναγιωτοπούλου, 2022: 24).

¹⁰⁵ Το κοινωνικό φύλο διαφέρει από το βιολογικό. Το βιολογικό έχει να κάνει με το φύλο του ατόμου, δηλαδή εάν είναι άνδρας ή γυναίκα, και βρίσκεται σε συνάρτηση με ποικίλους κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι η κοινωνική θέση και τάξη του, η διεπίδραση και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Αντίθετα, το κοινωνικό φύλο συμβάλλει στην απόδοση και ερμηνεία των γλωσσικών μοτίβων που χρησιμοποιεί το άτομο (Κοντογούρης, 2021: 22).

¹⁰⁶ Η θέση ενός ατόμου στην κοινωνία παίζει σημαντικό ρόλο στην ομαδοποίησή τους, ιδίως εάν πρόκειται για χώρες με αυστηρή κοινωνική διαστρωμάτωση, όπου εντοπίζονται διάφορες γλωσσικές ποικιλίες συνδυαστικά με την κοινωνική τάξη του εκάστοτε ομιλητή (Κοκόλη, 2023: 6-7).

την κοινωνική συμπεριφορά της γλώσσας (Κοντογούρης, 2021: 21· Παναγιωτοπούλου, 2022: 23). Σύμφωνα, λοιπόν, με την Κοινωνιογλωσσολογία του φύλου, οι άνδρες χρησιμοποιούν και χειρίζονται με διαφορετικό τρόπο τη γλώσσα από τις γυναίκες (Βαρδιοπούλου, 2022: 28). Από τη μία, οι άνδρες υιοθετούν ένα επιθετικό λεξιλόγιο, στο οποίο ενσωματώνουν τύπους της καθομιλουμένης, εκπέμποντας μια αίσθηση ανδροπρέπειας και σκληρότητας. Από την άλλη, οι γυναίκες χρησιμοποιούν ένα πιο πολιτισμένο λεξιλόγιο, στο οποίο αφομοιώνουν τύπους της πρότυπης ποικιλίας, προβάλλοντας μια ευγενική συμπεριφορά και την αίσθηση της ορθής χρήσης του λόγου (Βαρδιοπούλου, ό.π.: 28· Κοντογούρης, ό.π.: 22· Παναγιωτοπούλου, ό.π.: 23). Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί ότι η γλωσσική συμπεριφορά των δύο φύλων εξαρτάται τόσο από τον χρόνο όσο και από τον τόπο (Κοντογούρης, ό.π.: 21 & 23).

1.4 Στάσεις απέναντι στη γεωγραφική ποικιλότητα

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι η πορεία εξέλιξης μιας γλωσσικής ποικιλίας, δηλαδή η δυνατότητα διατήρησής της ή η τάση συρρίκνωσης και υποχώρησής της, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις στάσεις που διαμορφώνονται απέναντί της (Κοκόλη, 2023: 8· Κοντογούρης, ό.π.: 30· Παναγιωτοπούλου, ό.π.: 63). Εκτός από το μέλλον των διαλεκτικών ποικιλιών, οι στάσεις, είτε είναι θετικές είτε είναι αρνητικές, μπορούν να καθορίσουν αλλαγές στη μορφή της γλωσσικής ποικιλίας αλλά και να επηρεάσουν την ικανότητα επικοινωνίας και συνεννόησης μεταξύ των ομιλητών (Ματθαιουδάκη, 2015: 119· Σταμογιώργου, 2022: 17· Φραγκούλη, 2022: 13).

Ως *στάσεις* νοούνται οι ποικίλες απόψεις, αντιλήψεις, κρίσεις που διαμορφώνουν, καθώς και τα συναισθήματα που προβάλλουν οι ομιλητές απέναντι σε γεωγραφικές και κοινωνικές ομάδες που χρησιμοποιούν μια γλωσσική ποικιλία και όχι απέναντι στην ίδια τη γλώσσα (Κοκόλη, ό.π.: 9· Κουρκούδιαλου, 2020: 9· Ματθαιουδάκη, ό.π.: 119· Παπαδοπούλου, 2020: 45· Σταμογιώργου, ό.π.: 16· Τσάμη κ.ά., 2016: 665· Χατζοπούλου, 2021: 18). Στηρίζονται στον τρόπο αντίληψης και κατανόησης του ατόμου, γι' αυτό και παρουσιάζονται ως υποκειμενικές απόψεις, μέσω των οποίων εκφράζονται συγκεκριμένες κρίσεις¹⁰⁷ και ιδέες για τη χρήση, την αξία, τη δομή και γενικότερα τις λειτουργίες των γλωσσικών ποικιλιών (Κοκόλη, ό.π.: 8·

¹⁰⁷ Οι ομιλητές έχουν την τάση να προβάλουν γλωσσικές ιδεολογίες ή μεταπραγματολογικά στερεότυπα που άπτονται της γλώσσας, γεγονός που εντείνει την υιοθέτηση συγκεκριμένων στάσεων και οριοθετεί τη γλωσσική ποικιλία (Παπαδοπούλου, 2020: 45· Τζελά, 2023: 15-16).

Παναγιωτοπούλου, ό.π.: 25· Τσάμη κ.ά., ό.π.: 665). Ως ένα αντικείμενο μελέτης της Κοινωνιογλωσσολογίας, οι στάσεις σχετίζονται με την υποκειμενική διάσταση της γλωσσικής συμπεριφοράς (Αθανασιάδης, 2016: 18· Λειβαδιωτάκης, 2020: 12· Ματθαιουδάκη, 2015: 119). Αν και αποτελούν υποκειμενικές αξιολογήσεις που δε βασίζονται σε επιστημονικά δεδομένα, εντούτοις έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν την αντικειμενική πραγματικότητα των ομιλητών και των γεωγραφικών και κοινωνικών γλωσσικών ποικιλιών και να καθορίσουν τη συμπεριφορά των ομιλητών προς την πρότυπη και την καθομιλούμενη γλώσσα (Κοντογούρης, 2021: 26· Κουρκούδιαλου, 2020: 2· Τζελά, 2023: 17). Παρά την υποκειμενικότητα που τις χαρακτηρίζει, οι στάσεις παίζουν ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση και την υποχώρηση-γλωσσικό θάνατο των διαλεκτικών γλωσσικών ποικιλιών (Παπαδοπούλου, 2020: 45· Σταμογιώργου, 2022: 23).

Εκτός από τις κρίσεις και τις απόψεις των ίδιων των ομιλητών, οι στάσεις συνιστούν ένα σύνθετο «πλέγμα κοινωνικών αναπαραστάσεων¹⁰⁸ και αξιολογήσεων», το οποίο συνδέεται άμεσα και με τη συμπεριφορά τους προς τις ιδιότητες και τα φαινόμενα που διατρέχουν τη γλώσσα και τις γλωσσικές ποικιλίες (Δασκαλάκη, 2023: 16· Φραγκούλη, 2022: 13). Ειδικότερα, διαμορφώνονται από προκαταλήψεις¹⁰⁹ και στερεότυπα που αφορούν τη φύση της γλώσσας και τα χαρακτηριστικά γλωσσικά στοιχεία που παρατηρούνται μεταξύ των ομιλητών (Βαρδιοπούλου, 2022: 14-15· Σταμογιώργου, ό.π.: 17· Τζελά, ό.π.: 15). Οι γλωσσικές προκαταλήψεις, που εμπεριέχονται στις γλωσσικές στάσεις, συσχετίζονται με τις κυρίαρχες ομάδες¹¹⁰, οι οποίες διακρίνονται για το ιδιαίτερο αυξημένο κύρος και γόητρό τους (Κουρκούδιαλου, ό.π.: 9-10). Για το λόγο αυτό, είναι γνωστό ότι υπερισχύουν κοινωνικά και πολιτιστικά κριτήρια αντί γλωσσικών που λαμβάνονται υπόψη στο σχηματισμό αρνητικών αντιλήψεων και στάσεων απέναντι στις διαλεκτικές ποικιλίες, ενώ συχνά ανακύπτουν αβεβαιότητες και μύθοι που επισκιάζουν την αξία τους (Σταμογιώργου, ό.π.: 17· Χατζοπούλου, 2021: 18). Τα γλωσσικά στερεότυπα θεμελιώνονται στο κοινωνικό περιβάλλον των ανθρώπων, επηρεάζοντας τη σκέψη και τη συμπεριφορά τους (Παναγιωτοπούλου, 2022: 26· Τσακίρη, 2022: 21). Δίνουν μια εικόνα σχετικά με τον ιδεολογικό, τον κοινωνικό, τον πολιτισμικό αλλά και τον πολιτικό χαρακτήρα των κοινωνικών τάξεων, λειτουργώντας επιδραστικά προς την αντικειμενική πραγματικότητα των γεωγραφικών ή/και κοινωνικών ποικιλιών (Κηρύκου,

¹⁰⁸ Η ενασχόληση με τις γλωσσικές στάσεις δύναται να προσεγγίσει την κοινωνική οπτική της γλώσσας και να επηρεάσει, κατ' επέκταση, την κοινωνική ζωή και καθημερινότητα των ομιλητών (Κοκόλη, 2023: 8).

¹⁰⁹ Ως *προκατάληψη* ορίζεται το αρνητικό στερεότυπο, το οποίο διακρίνεται από υποτιμητική χροιά και χαρακτηρίζεται συνειδητά από γνωστικό έλεγχο (Κηρύκου, 2024: 30-31).

¹¹⁰ Οι ανώτερες αυτές ομάδες ασκούν κοινωνικό έλεγχο, ο οποίος, με τη σειρά του, συντελεί στη διαμόρφωση ποικίλων κοινωνικών στάσεων απέναντι στις γλωσσικές ποικιλίες (Παναγιωτοπούλου, 2022: 27).

2024: 30· Παναγιωτοπούλου, ό.π.: 25). Δεδομένου ότι πρόκειται για σταθερές, παγιωμένες αντιλήψεις, αντέχουν στο χρόνο και είναι δύσκολο έως αδύνατον να τροποποιηθούν και να ανατραπούν (Αθανασιάδης, 2016: 21· Κοντογούρης, 2021: 31· Μπλαζάκη, 2020: 63).

Γενικότερα, οι στάσεις εστιάζουν στο κύρος και την υπόσταση των γλωσσικών ποικιλιών, καθώς και στη μορφή τους, δίνοντας έμφαση σε επιμέρους δομικά γλωσσικά στοιχεία, βάσει των οποίων διαφοροποιούνται και ιεραρχούνται συγκριτικά με την πρότυπη ποικιλία (Λειβαδιωτάκης, 2020: 12). Μέσω των στάσεων, αναδεικνύονται η γλώσσα¹¹¹ και οι διάφορες διαλεκτικές ποικιλίες, η σύνδεσή τους με τη γλωσσική ταυτότητα καθώς και η υπεροχή και κυριαρχία της πρότυπης ποικιλίας με το υψηλό κύρος που τη διακρίνει (Κηρύκου, 2024: 29· Ματθαίουδάκη, 2015: 119). Σύμφωνα με τα επικρατή γλωσσικά στερεότυπα, η διάλεκτος συνιστά μια λανθασμένη, υποδεέστερη γεωγραφική γλωσσική ποικιλία, η οποία εμφανίζει αρκετές διαφοροποιήσεις σε επίπεδο προφοράς και λεξιλογίου και αξιοποιείται από τους ομιλητές σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις-πλαίσια· αντίθετα, η πρότυπη ποικιλία είναι αυτή που υπερισχύει, θεωρείται ο ορθός τρόπος έκφρασης, ομιλίας και επικοινωνίας μεταξύ των ομιλητών και συνδέεται με επαγγέλματα κύρους και την εκπαίδευση (Μπλαζάκη, ό.π.: 66· Τσακίρη, 2022: 22· Τσάμη κ.ά., 2016: 666).

Μερίδιο ευθύνης για τη διαμόρφωση και τη συγκρότηση των στάσεων φέρουν τόσο οι πρωτογενείς όσο και οι δευτερογενείς κοινωνικές ομάδες, στις οποίες εντάσσονται οι ομιλητές. Από μικρή ηλικία¹¹², τα άτομα δέχονται κοινωνικές επιρροές από το οικογενειακό και το σχολικό τους περιβάλλον, κοινωνικοποιούνται και αρχίζουν να σχηματίζουν συγκεκριμένες απόψεις και συμπεριφορές γύρω από τη γλώσσα και τις διάφορες ποικιλίες της (Αθανασιάδης, ό.π.: 15· Δασκαλάκη, 2023: 1 & 17· Κηρύκου, ό.π.: 31· Κοκόλη, 2023: 8· Κοντογούρης, ό.π.: 29). Από την πλευρά της οικογένειας, οι γονείς μπορούν να εκφράσουν αρνητικά συναισθήματα απέναντι στους ομιλητές είτε της δικής τους γεωγραφικής ή κοινωνικής ομάδας είτε της αντίστοιχης ομάδας της πλειονότητας και να δημιουργήσουν συγκεκριμένη εικόνα στα παιδιά (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 14). Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου και πλησιάζοντας όλο και περισσότερο στη σύγχρονη εποχή, η επίδραση των γονέων υποχωρεί και τα άτομα φαίνεται

¹¹¹ Η έννοια της γλώσσας ως εθνικού και ενωτικού στοιχείου ενισχύει την εθνική ταυτότητα των ομιλητών προάγοντας τη συγκρότηση μιας ενιαίας εθνικής γλώσσας, στο πλαίσιο της οποίας καλλιεργείται η μονογλωσσία και η γλωσσική ομοιογένεια, υποβαθμίζεται η γλωσσική ποικιλομορφία και υποβιβάζεται η αξία της διαφορετικότητας της γλωσσικής ταυτότητας των ατόμων (Χατζοπούλου, 2021: 15).

¹¹² Οι στάσεις σχετικά με τη γλώσσα και τις γλωσσικές ποικιλίες, όπως και οι κοινωνικές προκαταλήψεις, μπορούν να αρχίσουν να διαμορφώνονται στο παιδί και σε ηλικία κάτω των τεσσάρων ετών, εφόσον ήδη από αυτή την ηλικία, το παιδί έχει επίγνωση της κοινωνικής διάστασης και του κοινωνικού ρόλου της γλώσσας (Κοντογούρης, 2021: 29).

να περνούν στη σφαίρα επιρροής των παρεών συνομηλίκων, οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην αναδιαμόρφωση και τη σταθεροποίηση των γλωσσικών στάσεων (Λειβαδιωτάκης, 2020: 15). Όταν, πλέον, τα παιδιά εισέρχονται στο σχολικό περιβάλλον¹¹³, έχουν ήδη σχηματίσει υποσυνείδητα απόψεις και στάσεις για τη γλώσσα και τις διαλέκτους της (Παπαναγιώτου, 2021: 15). Παράλληλα, ο ρόλος τόσο των ΜΜΕ όσο και των κειμένων μαζικής κουλτούρας είναι ιδιαίτερα σημαντικός, κυρίως για την προβολή και την ανάδειξη της κοινωνικά αποδεκτής γλωσσικής συμπεριφοράς (Αθανασιάδης, 2016: 19). Άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στις διαλεκτικές ποικιλίες είναι η ηλικία και το φύλο του εκάστοτε ομιλητή, η καταγωγή του, τα βιώματα και οι εμπειρίες του με τις διαλέκτους, το γλωσσικό και πολιτισμικό του υπόβαθρο, ακόμη και η ίδια η γλωσσική διαλεκτική ποικιλία με τους διαφορετικούς τύπους που εμφανίζει στα γλωσσικά επίπεδα (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 15-16).

1.4.1 Η όψη της αποδοχής

Ένα αξιόλογο ποσοστό ανθρώπων προβάλλει μια θετική στάση απέναντι στις διαλέκτους και τα ιδιώματα, γεγονός που ενθαρρύνει την αποδοχή και τη χρήση των γλωσσικών ποικιλιών σε διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής τους ζωής (Δασκαλάκη, 2023: 15). Αν και η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται έντονα από την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και την κυριαρχία του διαδικτύου, εντούτοις οι ποικίλες γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες λειτουργούν εποικοδομητικά, καθώς παρουσιάζονται ως φορείς γλωσσικών και πολιτιστικών αξιών (Κοκόλη, 2023: 63).

Η αξιοποίηση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων μπορεί να αποβεί καθοριστική για την ανάπτυξη σεβασμού απέναντι στις γλωσσικές αυτές ιδιαιτερότητες και την ανατροπή αρνητικών στερεοτυπικών αντιλήψεων¹¹⁴ προς αυτές, αναδεικνύοντας και διασφαλίζοντας τον ατέρμονο και συνεχώς εμπλουτισμένο γλωσσικό πλούτο¹¹⁵ (Μπολάκη, 2020: 1· Σταμογιώργου, 2022: 40). Παράλληλα, η ανοχή και η αποδοχή των γεωγραφικών ποικιλιών

¹¹³ Στο χώρο του σχολείου, οι στάσεις των εκπαιδευτικών και η επιλογή τους να διδάξουν στο πλαίσιο της τάξης γλωσσικά μαθήματα, είναι κάποιοι από τους επιμέρους παράγοντες, βάσει των οποίων σχηματίζονται οι στάσεις των παιδιών-ομιλητών (Λειβαδιωτάκης, 2020: 15).

¹¹⁴ Η μεταστροφή αρνητικών στάσεων και στερεοτυπικών αντιλήψεων γύρω από τις διαλέκτους, τα ιδιώματα και γενικότερα τις μειονοτικές γλώσσες τις καθιστά μη στιγματισμένες γλωσσικές μορφές και δεν τις συνδυάζει με μειωμένη γλωσσική ικανότητα, χρήση και ευχέρεια του λόγου (Χατζοπούλου, 2021: 56).

¹¹⁵ Τόσο οι διάλεκτοι όσο και τα ιδιώματα χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερο λεξιλογικό και εκφραστικό πλούτο, προσδίδοντας στο λόγο ζωντάνια, παραστατικότητα και ρεαλισμό. Το στοιχείο αυτό εκμεταλλεύτηκαν Νεοέλληνες λογοτέχνες, οι οποίοι το ενσωμάτωσαν στο έργο τους, κάνοντάς το πιο αληθοφανές, πιο δημιουργικό και πιο προσίτο για το σύνολο των ανθρώπων, διαλεκτόφωνων και μη (Αθανασιάδης, 2016: 22-23).

σχετίζεται άμεσα και με την ικανότητα αλληλοκατανόησης μεταξύ των διαλεκτόφωνων και των ομιλητών της πρότυπης γλώσσας¹¹⁶ (Μπλαζάκη, 2020: 7). Όταν επιτυγχάνεται η κατανόηση και κατ' επέκταση η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, ενδυναμώνεται και ενθαρρύνεται η χρήση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων, δημιουργώντας την αίσθηση ότι όλοι οι άνθρωποι ενώνονται μεταξύ τους, έχουν εντοπίσει έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας, κατανοητό από όλους και ανήκουν όλοι στην ίδια ομάδα (Τσακίρη, 2022: 22).

Εν συνεχεία, επιδιώκεται να αναδειχτεί η θετική στάση που προβάλλουν οι εκπαιδευτικοί, οι μαθητές, τα ΜΜΕ ακόμη και οι διαλεκτόφωνοι απέναντι στις γεωγραφικές ποικιλίες, ενισχύοντας και προωθώντας την αποδοχή τους.

Εκπαιδευτικοί

Στο σύνολό της, η εκπαιδευτική κοινότητα μπορεί να επιδράσει καθοριστικά στη διαμόρφωση μιας στάσης αποδοχής προς τις διαλεκτικές ποικιλίες. Είναι σε θέση να ανατρέψει στερεότυπα και προκαταλήψεις και να προάγει τις αξίες και τις αρχές της διαπολιτισμικής και πολυπολιτισμικής επικοινωνίας και εκπαίδευσης, σχηματίζοντας μια θετική και αμερόληπτη στάση απέναντι στις γλωσσικές ποικιλίες¹¹⁷, αντιμετωπίζοντάς τις ισάξια με την πρότυπη κοινή (Κοκόλη, 2023: 50· Παπαναγιώτου, 2021: 18· Σταμογιώργου, 2022: 40· Τζακώστα, 2022: 128). Το σχολείο είναι σημαντικό να επιδείξει τον απαιτούμενο σεβασμό προς τις διαλέκτους και τους διαλεκτόφωνους ομιλητές, διερευνώντας τις γλωσσικές τους ικανότητες και αναπτύσσοντας την κριτική γλωσσική τους επίγνωση (Δασκαλάκη, 2023: 18· Μπλαζάκη, ό.π.: 11).

Κρίσιμος κρίνεται ο ρόλος του εκάστοτε εκπαιδευτικού και ο τρόπος με τον οποίο θα χειριστεί τους διαλεκτόφωνους μαθητές. Πιο συγκεκριμένα, το εάν μια γλωσσική ποικιλία, πλην της πρότυπης, γίνει αποδεκτή και αναγνωριστεί στο πλαίσιο της τάξης¹¹⁸ και γενικότερα του σχολείου, εξαρτάται από τον εκπαιδευτικό (Στρατιδάκης, 2019: 191). Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να αποδέχονται τις επικοινωνιακές ανάγκες των παιδιών, να αναγνωρίζουν¹¹⁹ και

¹¹⁶ Όσο πιο κοντά και εύκολα αντιληπτή και κατανοητή είναι η γεωγραφική ποικιλία προς την πρότυπη, τόσο πιο εύκολα γίνεται αποδεκτή από τον ευρύτερο πληθυσμό, αποφεύγοντας το στιγματισμό συγκεκριμένης ομάδας ατόμων (Βαρδιοπούλου, 2022: 20).

¹¹⁷ Κάθε υφιστάμενη γλωσσική ποικιλία συνιστά αναφαίρετο και ισάξιο κομμάτι της γλωσσικής πραγματικότητας, γι' αυτό και είναι αναγκαίο να εκπροσωπείται και να αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας στο σχολείο και γενικά σε κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα (Μπλαζάκη, 2020: 19).

¹¹⁸ Η αξιοποίηση των διαλεκτικών ποικιλιών στην τάξη λειτουργεί αποτρεπτικά προς τη συρρίκνωση και την οριστική υποχώρηση και εξαφάνισή τους (Πλουμίδα, 2016: 5).

¹¹⁹ Η αναγνώριση αυτή χρειάζεται να επεκτείνεται και πέραν του γλωσσικού και πολιτισμικού επιπέδου, αλλά και να ισχύει τόσο σε προφορικό όσο και σε γραπτό επίπεδο – γραφή και ορθογραφία, εστιάζοντας στο σωστό

να επιδιώκουν να ενσωματώσουν τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες των μαθητών τους στην τάξη, λειτουργώντας ενθαρρυντικά και υποστηρικτικά, αποφεύγοντας το στιγματισμό¹²⁰ και την κοινωνική απομόνωση (Παπαναγιώτου, 2021: 12). Παράλληλα, οι εκπαιδευτικοί, παρά τα εμπόδια και την ενδεχόμενη αμηχανία που τους διακατέχει, χρειάζεται να μπορούν να αφομοιώσουν στη διδασκαλία τους τις γλωσσικές ποικιλίες με τρόπο¹²¹ ώστε να παρακινούν τους μαθητές να ασχοληθούν με αυτές και να τις αποδέχονται όπως την πρότυπη (Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 87). Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι εκπαιδευτικοί είναι απαραίτητο να επιμορφώνονται αξιοποιώντας διάφορες μεθόδους προσέγγισης των διαλεκτικών ποικιλιών, να αναδεικνύουν τα πλεονεκτήματά τους και να λειτουργούν συγκριτικά και συνδυαστικά με την κοινή, με απώτερο σκοπό τη διατήρηση και διαφύλαξη του τοπικού πολιτισμού (Τζακώστα & Μπετεινάκη, ό.π.: 87).

Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, κρίνεται απαραίτητος ο σχεδιασμός και η επιδίωξη συνδυαστικής διδασκαλίας¹²² της πρότυπης ποικιλίας και των διαλέκτων· ένα πλάνο, το οποίο χρειάζεται να τεθεί σε εφαρμογή ήδη από το Νηπιαγωγείο¹²³ και τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού¹²⁴, κυρίως με την αξιοποίηση ποικίλων γλωσσικών δραστηριοτήτων, έτσι ώστε να επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα (Τζακώστα, 2014: 423 & 429). Προς αυτή την κατεύθυνση, ήδη από το 2011, με το Νέο Πιλοτικό Πρόγραμμα Σπουδών, αναδείχθηκε η ανάγκη αξιοποίησης και διδασκαλίας των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, προκειμένου να διατηρηθεί η γλωσσική κληρονομιά (Tzakosta, 2019: 35; Τζακώστα & Μπετεινάκη, ό.π.: 73). Μέσω αυτής της

συνδυασμό φωνημάτων-γραφημάτων (Τζακώστα, 2014: 428) – στο πλαίσιο της τάξης (Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 87).

¹²⁰ Αυτού του είδους η αρνητική στάση και ο στιγματισμός που επικρατεί απέναντι στις διαλέκτους, δύναται να περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό μέσω της ενσωμάτωσής τους στην εκπαιδευτική-διδασκτική διαδικασία, διευκολύνοντας σημαντικά την πλήρη αποδοχή και αναγνώρισή τους (Πλουμίδη, 2016: 5).

¹²¹ Ένας τέτοιος τρόπος είναι οι εκπαιδευτικοί να γνωρίζουν και να μπορούν να χρησιμοποιούν την τοπική γλωσσική ποικιλία προς διευκόλυνση των διαλεκτόφωνων μαθητών για την καλύτερη κατανόηση εννοιών που δυσχεραίνεται η σύλληψή τους στην πρότυπη κοινή (Μπολάκη, 2020: 32). Άλλοι τρόποι είναι τα παιχνίδια ρόλων και τα διαδραστικά παιχνίδια, κατά τα οποία επιτυγχάνεται η αλληλεπίδραση της πρότυπης με τις διαλεκτικές ποικιλίες και γίνονται αντιληπτά τόσο τα κοινά σημεία όσο και τα σημεία που τις διαφοροποιούν, ενισχύοντας σε ικανοποιητικό βαθμό τον επικοινωνιακό χαρακτήρα της γλώσσας (Παπαδοπούλου, 2020: 6· Τζακώστα, 2014: 428-429).

¹²² Μέσω της συνδυαστικής διδασκαλίας διαλέκτων και νόρμας, αναδεικνύονται τόσο οι ομοιότητες όσο και οι διαφορές των γλωσσικών αυτών μορφών, καθιστώντας τις διαλέκτους ή/και την νόρμα ως μητρική γλώσσα και εντάσσοντας την πρότυπη στο σύνολο των γλωσσικών ποικιλιών (Τζακώστα, 2014: 429).

¹²³ Κατά την προσχολική ηλικία, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην αντίληψη και κατανόηση του προφορικού λόγου, αναπτύσσοντας στοιχεία γραμματισμού υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης και χρήσης της γλώσσας (Τζακώστα, 2014: 423).

¹²⁴ Κατά τη σχολική-δημοτική ηλικία, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη συστηματική διδασκαλία όλων των μορφών του γραπτού λόγου, κατά τον οποίο γίνονται ορατές οι επιδράσεις του γραμματισμού, χωρίς, ωστόσο, να αγνοείται η ανάπτυξη του προφορικού λόγου και η γλωσσική διδασκαλία (Τζακώστα, 2014: 423-424).

αναδιαμόρφωσης του Αναλυτικού Προγράμματος, είναι εφικτή και η καλλιέργεια τόσο του κριτικού γραμματισμού όσο και της μεταγλωσσικής ενημερότητας των μαθητών, στοιχεία τα οποία αναδεικνύονται ιδιαιτέρως μέσα από τις γλωσσικές ποικιλίες, καθιστώντας τες αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Μπλαζάκη, 2020: 19· Σταμογιώργου, 2022: 41· Τζακώστα, 2014: 429).

Ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση της αξιοποίησης των γλωσσικών ποικιλιών κατά την εκπαιδευτική διαδικασία διαδραματίζει το φαινόμενο του *διδιαλεκτισμού*. Ειδικότερα, πρόκειται για ένα είδος εκπαίδευσης κατά το οποίο κάθε ομιλητής γνωρίζει και χειρίζεται σε ικανοποιητικό βαθμό δύο¹²⁵ γλωσσικές ποικιλίες¹²⁶ – την πρότυπη, η οποία χαρακτηρίζεται από κύρος και γόητρο και χρησιμοποιείται στο χώρο του σχολείου και της εργασίας και τη διαλεκτική ποικιλία που ομιλείται στο πλαίσιο της οικογένειας και των οικείων (Κατσούδα, 2016: 113). Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές εξοικειώνονται και ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν τόσο την πρότυπη όσο και τη γεωγραφική γλωσσική ποικιλία στο κατάλληλο, κάθε φορά, επικοινωνιακό πλαίσιο, είτε επίσημο είτε ανεπίσημο (Παπαναγιώτου, 2021: 7· Φραγκούλη, 2022: 33). Μέσω της διδιαλεκτικής εκπαίδευσης, προωθείται η εισαγωγή των διαλεκτικών ποικιλιών στο σχολείο και η ισότιμη μεταχείρισή τους, αποφεύγεται ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση των διαλεκτόφωνων μαθητών ενώ παράλληλα, καλλιεργείται η διαλεκτική ενημερότητα και η κριτική γλωσσική επίγνωση των μαθητών (Δασκαλάκη, 2023: 18· Κατσούδα, ό.π.: 113-114· Τζακώστα, ό.π.: 423· Φραγκούλη, ό.π.: 33). Με την εμπλοκή του διδιαλεκτισμού στην εκπαίδευση, αναγνωρίζεται και εκτιμάται η αξία των διαλέκτων, εξαλείφοντας οποιαδήποτε προσπάθεια υπονόμησης και υποτίμησής τους και επιδεικνύοντας τον απαραίτητο σεβασμό και αίσθημα ανεκτικότητας προς αυτή την ποικιλία της γλώσσας (Κοκόλη, 2023: 50· Παπαναγιώτου, ό.π.: 12).

Σημαντικός παράγοντας στην προώθηση της διδασκαλίας των γλωσσικών ποικιλιών και τη δημιουργική αξιοποίησή τους συνιστούν τα κείμενα μαζικής κουλτούρας και κυρίως οι διαφημίσεις¹²⁷ και οι τηλεοπτικές σειρές (Τζακώστα, 2022: 129). Ως αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας και καθημερινότητας των μαθητών, τα κείμενα αυτά έχουν

¹²⁵ Οι διαφοροποιήσεις τους δεν εντοπίζονται σε γλωσσικό επίπεδο, αλλά αφορούν τη χρήση και τη λειτουργία τους.

¹²⁶ Δεδομένου αυτής της συνθήκης, είναι σημαντικό η διδασκαλία της πρότυπης να πραγματοποιείται σε ομάδες μαθητών-αποδεκτών της διαλέκτου, έτσι ώστε να παρέχονται κίνητρα για την ορθή χρήση και των δύο ποικιλιών (Τζακώστα, 2014: 428).

¹²⁷ Οι διαφημίσεις, που περιέχουν διαλεκτικό υλικό, είναι ιδιαίτερα σημαντικές και επιθυμητές στην εκπαίδευση, χωρίς, ωστόσο, να παραλείπονται οι περιορισμοί που θέτουν, ως κατάσταση μαζικής επικοινωνίας με μη γλωσσικό στόχο (Αθανασιάδης, 2016: 79).

ενσωματωθεί στο εκπαιδευτικό διδακτικό υλικό τόσο της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με στόχο να κινητοποιήσουν το ενδιαφέρον των μαθητών και να αναπτυχθεί η δημιουργικότητα, η ευρηματικότητα και η φαντασία τους κατά την εκπαιδευτική διαδικασία (Fterniati et al., 2016: 87). Με αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο μεταδίδεται η γνώση στους μαθητές αλλά και γίνεται ιδιαιτέρως κατανοητή και ρεαλιστική, εφόσον υπάρχει άμεση σύνδεση με την καθημερινότητα, τις εμπειρίες και τα βιώματα των μαθητών (Fterniati et al., ό.π.: 87).

Μαθητές

Από την πλευρά τους, οι μαθητές είναι σημαντικό να διατηρούν μια θετική στάση απέναντι στις διαλεκτικές ποικιλίες, γεγονός που έχει αντίκτυπο σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητάς τους. Αν και αναπτύσσουν θετικές στάσεις κυρίως προς τις πρότυπες γλωσσικές ποικιλίες, έτσι ώστε να εναρμονίζονται με τις απόψεις και τις κρίσεις της κοινωνίας (Αθανασιάδης, 2016: 15), εντούτοις δεν περιφρονούν τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες: τις θεωρούν κομμάτι της φύσης της γλώσσας, το οποίο διαθέτει κοινωνική υπόσταση¹²⁸ και μέσω του οποίου ενδυναμώνονται οι επικοινωνιακές τους δεξιότητες (Στρατιδάκης, 2019: 191· Τσάμη κ.ά., 2016: 665). Δεδομένου ότι οι διαλεκτικές ποικιλίες συνιστούν αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε τόπου, η εμπλοκή τους στη διδασκαλία είναι ιδιάζουσας σημασίας (Πλουμίδη, 2016: 4). Μέσα από τη διάλεκτο, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τα ήθη και τα έθιμα του τόπου τους, μαθαίνουν την ιστορία¹²⁹ του, ενώ ταυτόχρονα μυούνται στη λογοτεχνική παραγωγή¹³⁰ και την τοπική λαϊκή τέχνη, τονώνοντας τα αισθήματα υπερηφάνειας για την καταγωγή τους (Κατσούδα, 2016: 114· Παπαναγιώτου, 2021: 19-20).

Η ενσωμάτωση του διαλεκτικού λόγου στη διδασκαλία λειτουργεί υποστηρικτικά και ενθαρρυντικά για το σύνολο της μαθητικής κοινότητας, η οποία, πλέον, είναι απεγκλωβισμένη από στερεότυπα και προκαταλήψεις και ανοικτή στη διαφορετικότητα, εκπέμποντας τον κατάλληλο σεβασμό προς τη διάλεκτο και τους ομιλητές της (Παπαδοπούλου, 2020: 85· Παπαναγιώτου, ό.π.: 1· Πλουμίδη, ό.π.: 7). Οι μαθητές, διαλεκτόφωνοι και μη, έχουν τη

¹²⁸ Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τον κοινωνικό ρόλο των διαλεκτικών ποικιλιών, ο οποίος άπτεται τόσο των κοινωνικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του ομιλητή όσο και της εκάστοτε επικοινωνιακής περίπτωσης, ήδη από την νηπιακή τους ηλικία και τη φοίτησή τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Τσάμη κ.ά., 2016: 665 & 672).

¹²⁹ Η άποψη αυτή για την ενίσχυση της γνώσης της ιστορίας και του πολιτισμού ενός τόπου μέσω των διαλεκτικών ποικιλιών υποστηρίζεται σημαντικά και από ένα μεγάλο ποσοστό γονέων διαλεκτόφωνων μαθητών (Πλουμίδη, 2016: 4).

¹³⁰ Συνδυαστικά με τη λογοτεχνική παραγωγή, η εμπλοκή των διαλέκτων στην εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλλει αισθητά στη γλωσσική καλλιέργεια, ενδυνάμωση και εξέλιξη (Παπαναγιώτου, 2021: 20).

δυνατότητα να ανταλλάσσουν απόψεις, ιδέες, εμπειρίες, βιώματα από την επαφή τους με μια διάλεκτο, ενδυναμώνοντας την αίσθηση εμπιστοσύνης και αυτοπεποίθησης απέναντι σε αυτή την ποικιλία και αυξάνοντας το ενδιαφέρον για περαιτέρω ενασχόληση με αυτή (Κατσούδα, 2016: 121· Παπαδοπούλου, 2020: 85· Παπαναγιώτου, 2021: 16-17· Πλουμίδα, 2016: 6).

Απόρροια της ένταξης και της ενσωμάτωσης των διαλέκτων στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι η καλλιέργεια της διαλεκτικής, μεταγλωσσικής ενημερότητας των μαθητών. Ειδικότερα, μέσα από την ενασχόλησή τους με τις διαλέκτους, οι μαθητές κατανοούν καλύτερα τη μητρική τους γλώσσα, εξοικειώνονται με την πρότυπη ποικιλία, εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους, αναπτύσσοντας αισθητά το γλωσσικό τους υπόβαθρο (Αγγελίδη, 2022: 8· Τζακώστα, 2014: 425· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 73· Τσάμη κ.ά., 2016: 6 & 85). Επιπλέον, έρχονται σε επαφή με τον πολιτισμό κάθε κοινωνίας, εξυψώνοντας τη διαχρονικότητα και την εξέλιξη της γλώσσας σε βάθος χρόνου και αναιρώντας οποιαδήποτε αρνητική κρίση και αίσθηση κατωτερότητας/ανωτερότητας παρατηρείται εις βάρος των διαλεκτικών ποικιλιών (Αγγελίδη, ό.π.: 8· Παπαδοπούλου, ό.π.: 6-7 & 85). Έτσι, οι μαθητές διαμορφώνουν ένα χαρακτήρα, που ανέχεται, σέβεται και προάγει τη γλωσσική ποικιλομορφία και διαφορετικότητα¹³¹ (Παπαδοπούλου, ό.π.: 6-7· Σταμογιώργου, 2022: 39). Επομένως, η διδασκαλία των γλωσσικών ποικιλιών μπορεί να ενισχύσει την καλλιέργεια των μεταγλωσσικών ικανοτήτων των παιδιών και τη διαλεκτική τους ενημερότητα (Αγγελίδη, ό.π.: 8· Κατσούδα, ό.π.: 120· Παπαδοπούλου, ό.π.: 6-7 & 85· Τζακώστα, ό.π.: 422 & 425· Τζακώστα & Μπετεινάκη, ό.π.: 73).

Μέσω της εμπλοκής των διαλέκτων στην εκπαιδευτική διαδικασία, προωθείται η κριτική γλωσσική επίγνωση των μαθητών και ενισχύεται η κριτική τους σκέψη (Μπολάκη, 2020: 30). Πιο συγκεκριμένα, αναδεικνύονται λανθάνουσες ιδεολογίες και απόψεις που κυκλοφορούν γύρω από συγκεκριμένες εκφράσεις της γλώσσας, με αποτέλεσμα να αποφεύγεται ο κοινωνικός στιγματισμός και αποκλεισμός των διαλεκτόφωνων ομιλητών (Κατσούδα, ό.π.: 120· Στάμου, 2012: 24). Διαθέτοντας την απαραίτητη κοινωνιογλωσσική επίγνωση, η οποία εντείνεται με την ενασχόληση με τις διαλέκτους, οι μαθητές, τόσο προσχολικής όσο και πρωτοσχολικής ηλικίας, δύνανται να ξεχωρίσουν τους διαλεκτόφωνους ομιλητές από αυτούς της πρότυπης ποικιλίας και να εξελιχθούν σε γλωσσικό επίπεδο (Αθανασιάδης, 2016: 19· Λενταράκη, 2024: 27). Αξίζει να τονιστεί ότι η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης των μαθητών μπορεί να επιτευχθεί και μέσω των κειμένων μαζικής κουλτούρας – και συγκεκριμένα των

¹³¹ Παρά την απαξιωτική στάση του εκπαιδευτικού συστήματος απέναντι στις διαλέκτους, η γλωσσική διαφορετικότητα δύναται να αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία εάν ενσωματωθεί στη γλωσσική διδασκαλία μέσω της μεθόδου του διδιαλεκτισμού και της δεξιότητας της διαλεκτικής ενημερότητας (Σταμογιώργου, 2022: 39).

τηλεοπτικών διαφημίσεων – μέσα από τα οποία παρουσιάζονται ιδεολογίες που υποβόσκουν στις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες (Αθανασιάδης, 2016: 10).

Συνδυαστικά με την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, η προσέγγιση και διδασκαλία των γλωσσικών ποικιλιών, διαλέκτων και ιδιωμάτων διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην προαγωγή και ενδυνάμωση του κριτικού γραμματισμού¹³² (Μπλαζάκη, 2020: 12· Τζακώστα, 2014: 422).

Ειδικότερα, η ενασχόληση με αυτές στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ιδιαίτερα σημαντική και όχι αδιάφορη, καθώς συμβάλλει στην καλύτερη αντίληψη, επεξεργασία και κατανόηση γλωσσικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων (Λενταράκη, 2024: 25· Μπολάκη, 2020: 30). Μέσω του κριτικού γραμματισμού, αναδεικνύονται στρατηγικές κάτω από τις οποίες υποβόσκουν ιδεολογικές απόψεις και ποικίλα συμφέροντα, γνωρίσματα της κοινωνικής ταυτότητας των ατόμων καθώς και οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούν, επηρεάζουν και χαρακτηρίζουν τα άτομα (Αγγελίδη, 2022: 12). Μέσα από τις γλωσσικές αυτές ποικιλίες, οι μαθητές, κυρίως των μικρότερων τάξεων, εξασκούνται στο πώς να φιλτράρουν τις όποιες πληροφορίες δέχονται και να τις αποδομούν με κριτικό τρόπο, αποβάλλοντας οποιαδήποτε αρνητική, στερεοτυπική αντίληψη/στάση που κυριαρχεί και αντιμετωπίζοντας την κοινωνική πραγματικότητα με κριτικό τρόπο (Αγγελίδη, ό.π.: 11· Κατσούδα, 2016: 121· Παπαδοπούλου, 2020: 85). Τέλος, η δεξιότητα του κριτικού γραμματισμού των μαθητών ενισχύεται με την αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλίας ως «φορέα κοινωνικού νοήματος», εντάσσοντας και ερμηνεύοντας το λόγο σε συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο (Κοκόλη, 2023: 10· Παπαδοπούλου, ό.π.: 12· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 74).

MME

Από την πλευρά των MME, οι γεωγραφικές ποικιλίες, που προβάλλονται σε ανεπίσημα επικοινωνιακά περιβάλλοντα και κείμενα μαζικής κουλτούρας¹³³, αποσκοπούν στην αποδοχή τους, διαμορφώνοντας ένα κλίμα αλληλεγγύης, ομοψυχίας και σεβασμού, προωθώντας την εθνική ενότητα (Αγγελίδη, ό.π.: 7). Μέσα από αυτά τα κείμενα, αναδεικνύεται ένας πλούσιος διαλεκτικός γλωσσικός θησαυρός, ο οποίος κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών, ενδυναμώνει

¹³² Ως *κριτικός γραμματισμός* νοείται η ικανότητα του ατόμου να επεξεργάζεται και να «αποσυναρμολογεί» με κριτική οπτική ένα κείμενο σε όλα τα επίπεδα και σε όλες τις λειτουργίες του, προκειμένου να αναδειχθούν αξίες, ιδεολογίες και κοινωνικές πρακτικές (βλ. περισσότερα στο Μανταγοπούρας, Η. Γ. (2007). *Σχολικός Εγγραμματοςμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη).

¹³³ Αφορούν κείμενα που εντοπίζονται σε διαφημίσεις, τηλεοπτικές σειρές/σήριαλ και ταινίες, στις οποίες χρησιμοποιούνται είτε γεωγραφικές είτε κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες, ακόμη και συνδυασμός αυτών, με απώτερο σκοπό να προσεγγίσουν το σύνολο του τηλεοπτικού κοινού, κάνοντάς το να αισθανθεί πιο οικεία (Αγγελίδη, 2022: 7· Βαρδιοπούλου, 2022: 26).

τη γλωσσική τους ικανότητα και επίγνωση και παρουσιάζει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του κόσμου, συμβάλλοντας στην καλύτερη δυνατή κατανόησή του (Παπαναγιώτου, 2021: 69). Ωστόσο, στη σημερινή εποχή, αξιοποιούνται σε σημαντικό βαθμό και μη πρότυπες γλωσσικές ποικιλίες στα κείμενα αυτά, εφόσον ο δημόσιος λόγος¹³⁴ έχει υιοθετήσει στοιχεία συνομηλιακού ύφους και έχει στραφεί προς την τοπικότητα (Τζελά, 2023: 20).

Διαλεκτόφωνοι

Υψίστης σημασίας ρόλο για την πορεία εξέλιξης μιας γλωσσικής ποικιλίας διαδραματίζουν οι ίδιοι οι διαλεκτόφωνοι¹³⁵, που με αίσθημα αποδοχής και υπερηφάνειας για τη διάλεκτό τους, εμποδίζουν την εξάπλωση προκαταλήψεων και στερεοτύπων εις βάρος τους (Κοντογούρης, 2021: 2). Έχοντας καλλιεργήσει και διατηρήσει τη διαλεκτική τους ταυτότητα, αισθάνονται θαυμασμό για τη διάλεκτό τους, ενώ συχνά την χρησιμοποιούν και σε ανεπίσημα επικοινωνιακά περιβάλλοντα, προβάλλοντας μια αίσθηση εγγύτητας και αλληλεγγύης ανάμεσα στους συνομιλητές (Βαρδιοπούλου, 2022: 16· Λειβαδιωτάκης, 2020: 17· Φραγκούλη, 2022: 26). Οι διαλεκτόφωνοι ομιλητές είναι ταυτόχρονα και δίγλωσσοι, καθώς ομιλούν τη διάλεκτό τους σε προσωπικό και οικογενειακό επίπεδο και την πρότυπη ποικιλία σε επαγγελματικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό επίπεδο (Τζακώστα, 2014: 424, 2022: 122).

Οι διαλεκτόφωνοι ομιλητές διαμορφώνουν τις στάσεις, τις απόψεις και τη συμπεριφορά τους απέναντι στη διάλεκτό τους ήδη από μικρή ηλικία, κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης τους, μαθαίνοντας τι είναι κοινωνικά αποδεκτό (Τσάμη κ.ά., 2016: 665). Σημαντικός παράγοντας για τη στάση που διατηρεί ένας διαλεκτόφωνος απέναντι στη διάλεκτό του είναι η ίδια του η καταγωγή (Κοντογούρης, 2021: 17). Επιπλέον, η αισθητική του γλωσσικού συστήματος, η ικανότητα κατανόησης της διαλέκτου και κατ' επέκταση η ικανότητα επικοινωνίας¹³⁶ μεταξύ των ατόμων παίζουν αξιολογικό ρόλο στη διατήρηση θετικής στάσης απέναντι στη γλωσσική ποικιλία (Κηρύκου, 2024: 32· Μαθαιουδάκη, 2015: 120). Η επαφή με τις διαλέκτους συμβάλλει στην ανάδειξη του πολιτισμού, την εξύψωση των αξιών και των ιδανικών του αλλά και την προβολή των ηθών, των εθίμων και των παραδόσεων ενός λαού,

¹³⁴ Η επιλογή και η προβολή συγκεκριμένων νοημάτων όπως επίσης και η διαμόρφωση των κειμένων με την αξιοποίηση συγκεκριμένων τόσο λεξιλογικών όσο και γραμματικών στοιχείων, αποτελούν τεκμήρια που επιβεβαιώνουν την ύπαρξη, τη νομιμοποίηση και τη διάδοση της γλωσσικής «ανισότητας» (Κακριδή-Φερράρι, 2005: 54).

¹³⁵ Διαλεκτόφωνοι, εκτός των ομιλητών που μιλούν μια γεωγραφική γλωσσική ποικιλία, νοούνται και αυτοί που χρησιμοποιούν διάφορες κοινωνιολέκτους (Τζακώστα, 2022: 109).

¹³⁶ Η ορθή και ομαλή επικοινωνία επιτυγχάνεται όταν ο διαλεκτόφωνος ομιλητής αξιοποιεί τη γλωσσική του ποικιλία και όχι την πρότυπη, η οποία τον θέτει σε μειονεκτική θέση (Παππάς & Τζόσεφ, 2022: 412).

στοιχεία που τονίζουν την αξία και τη δυναμική τους, καθιστώντας τες ισάξιες και ισοδύναμες της πρότυπης κοινής (Τσακίρη, 2022: 17).

1.4.2 Η όψη του στιγματισμού

Αν και υπάρχουν δείγματα αποδοχής των διαλέκτων στις διάφορες εκφάνσεις της δημόσιας σφαίρας, εντούτοις δεν εκλείπουν και στοιχεία που τις στιγματίζουν και τις απομονώνουν από την καθημερινότητα των ανθρώπων. Είναι γνωστό πως οι διάλεκτοι θεωρούνται χαμηλού κύρους γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες δεν έχουν κωδικοποιηθεί και προτυποποιηθεί¹³⁷, υφίστανται μόνο σε προφορική μορφή και ομιλούνται από άτομα της επαρχίας, μεγάλης ηλικίας και χαμηλού μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου (Δασκαλάκη, 2023: 1· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 262). Γι' αυτό δεν αξιοποιούνται σε επίσημα γλωσσικά περιβάλλοντα, στο χώρο της εκπαίδευσης και γενικότερα σε περιστάσεις που αποσκοπούν στην κοινωνική ανέλιξη του ατόμου (Tzakosta, 2019: 36; Παπαναγιώτου, 2021: 12).

Μπορεί οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες να προέκυψαν ως αποτέλεσμα ιστορικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, ωστόσο δεν είναι λίγες οι φορές που γίνονται αντικείμενο χλευασμού και υποτίμησης (Τζακώστα, 2022: 107). Απέναντι σε αυτές και τους ομιλητές τους κυριαρχούν στερεότυπα και προκαταλήψεις, που διαμορφώνουν μια αρνητική εικόνα, επικροτώντας το στιγματισμό τους, διαιωνίζοντας αρνητικές στάσεις και απόψεις και ενισχύοντας την περιθωριοποίηση και τη σταδιακή τους εξαφάνιση και εξάλειψη (Tzakosta, ό.π.: 445-446; Δασκαλάκη, ό.π.: 1· Κοκόλη, 2023: 9· Πλουμίδα, 2016: 2· Χατζοπούλου, 2021: 16). Επιπλέον, η ευρεία χρήση της πρότυπης ποικιλίας¹³⁸ με πρόσχημα την επίτευξη γλωσσικής ομοιογένειας λειτουργεί επιβαρυντικά προς τις γλωσσικές ποικιλίες, προκαλώντας γλωσσική¹³⁹ και συνεπώς κοινωνική¹⁴⁰ ανισότητα (Δασκαλάκη, ό.π.: 1· Σταμογιώργου, 2022: 68). Τέλος, αυτή η όψη στιγματισμού των διαλεκτικών ποικιλιών ενισχύεται μέσα από την

¹³⁷ Η έλλειψη κωδικοποίησης και προτυποποίησης των διαλεκτικών ποικιλιών δυσχεραίνει την αποδοχή τους ως παράγοντα εθνικής ενοποίησης, με αποτέλεσμα η πρότυπη ποικιλία να αποκτά υψηλό κοινωνικό κύρος και γλωσσική καταξίωση και οι γεωγραφικές ποικιλίες να υπονομεύονται και να υποβαθμίζονται (Σταμογιώργου, 2022: 14).

¹³⁸ Ενδεχόμενη απόκλιση από την πρότυπη ποικιλία στιγματίζεται αρνητικά, στοχοποιείται και εκλαμβάνεται ως γλωσσικό λάθος (Σταμογιώργου, 2022: 21).

¹³⁹ Η γλωσσική ανισότητα εντείνεται εξαιτίας της συνεχούς σύγκρισης και αντιπαραβολής της πρότυπης με τις διαλεκτικές ποικιλίες σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης διεγείροντας αρνητικές στάσεις, στερεοτυπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις εις βάρος τόσο των γλωσσικών ποικιλιών όσο και των διαλεκτόφωνων ομιλητών τους (Κοντογούρης, 2021: 1· Παπαναγιώτου, 2021: 10).

¹⁴⁰ Η κοινωνική ανισότητα παίρνει μεγάλες διαστάσεις με την επιβολή της πρότυπης ποικιλίας ως επικρατούσας, επίσημης γλώσσας του έθνους και την αντιμετώπιση των διαλέκτων ως υποδεέστερα και αποκλίνοντα γλωσσικά συστήματα, που καρποφορούν μεταξύ ομιλητών στοιχειώδους μόρφωσης και εκπαίδευσης (Τσακίρη, 2022: 16 & 78).

εκπαίδευση και τα ΜΜΕ, παράγοντες που συμβάλλουν σημαντικά στην υιοθέτηση αρνητικών στάσεων (Δασκαλάκη, 2023.: 17).

Εκπαιδευτικοί

Το σχολείο, ως η δεύτερη κοινωνική ομάδα στην οποία εντάσσεται το παιδί μετά την οικογένεια, συμβάλλει σημαντικά στην αρνητική αντιμετώπιση των διαλέκτων. Πιο συγκεκριμένα, το σχολείο, ως μικρογραφία της κοινωνίας, υιοθετεί τα στερεότυπα¹⁴¹ και τις προκαταλήψεις που επικρατούν εις βάρος των γλωσσικών ποικιλιών, διαμορφώνοντας πολλαπλές κοινωνικές διακρίσεις, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η ελεύθερη έκφραση των μαθητών και να κυριεύονται από αισθήματα κατωτερότητας, φόβου και δισταγμού (Δασκαλάκη, ό.π.: 17· Παναγιωτοπούλου, 2022: 32· Παπαναγιώτου, 2021: 11 & 12). Συμμέτοχοι σ' αυτό είναι οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι με τη στάση τους αποθαρρύνουν τους διαλεκτόφωνους μαθητές¹⁴² να συμμετέχουν ελεύθερα στη διδασκαλία, τους υποβαθμίζουν, τους ρίχνουν το ηθικό και την αυτοεκτίμηση, εμποδίζοντας τη σχολική τους εξέλιξη (Πλουμίδα, 2016: 6· Χατζοπούλου, 2021: 18). Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν και προσπαθούν να πείσουν και τους μαθητές ότι η σχολική τους αποτυχία είναι απόρροια της χρήσης της διαλεκτικής τους ποικιλίας· στην πραγματικότητα οφείλεται στις στάσεις των ίδιων απέναντι στους διαλεκτόφωνους μαθητές, με απώτερο σκοπό να τους επηρεάσουν ψυχικά και ψυχολογικά (Δασκαλάκη, ό.π.: 19· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 73).

Έχοντας ενστερνιστεί συγκεκριμένες απόψεις για το τι είναι σωστό, τι είναι λάθος αλλά και για το ποια γλώσσα χρειάζεται να διδάσκεται, οι εκπαιδευτικοί προωθούν την πρότυπη ποικιλία, παραγκωνίζοντας τις διαλέκτους¹⁴³ (Βαρδιοπούλου, 2022: 17· Κοκόλη, 2023: 9· Τζακώστα & Μπετεινάκη, ό.π.: 73 & 74-75). Αν και γνωρίζουν την αξία¹⁴⁴ και την σπουδαιότητα των διαλεκτικών ποικιλιών, εντούτοις αισθάνονται αμηχανία στον τρόπο με τον

¹⁴¹ Ενδεικτικά παραδείγματα στερεοτυπικών αντιλήψεων που επικρατούν για τις διαλέκτους άπτονται της αξιοποίησής τους σε αυστηρά επικοινωνιακά περιβάλλοντα, της αντιμετώπισής τους ως περιθωριακές γλωσσικές ποικιλίες που λειτουργούν αρνητικά στην κοινωνική, μορφωτική, επαγγελματική και οικονομική εξέλιξη του ατόμου, του προσδιορισμού τους ως κατώτερες, της πρότυπης, γλώσσες καθώς και της αντίληψης ότι συνιστούν πηγή εμφάνισης μαθησιακών προβλημάτων (Tzakosta, 2019: 34).

¹⁴² Οι εκπαιδευτικοί έχουν την ψευδαίσθηση ότι δεν παρατηρούνται, δεν υπάρχουν πλέον διαλεκτόφωνοι μαθητές (Κατσούδα, 2016: 112).

¹⁴³ Ίδια συνθήκη εντοπίζεται και στην περίπτωση των ιδιωμάτων, τα οποία, ως προφορική μορφή λόγου, όχι μόνο δε συμπεριλαμβάνονται στη διδασκαλία, αλλά απαξιώνονται, φτάνοντας σε σημείο φθοράς και γλωσσικού θανάτου (Μπολάκη, 2020: 16).

¹⁴⁴ Σε επίπεδο χρήσης, οι φιλόλογοι αποτελούν τους μοναδικούς εκπαιδευτικούς που εκφράζουν την άποψη και είναι ανοικτοί στο να ενσωματωθούν οι διάλεκτοι στην εκπαιδευτική διαδικασία, ωστόσο δεν είναι μια ενέργεια που δεν τους προβληματίζει και δεν τους δημιουργεί πολλαπλές δεύτερες σκέψεις για το κατά πόσο μπορεί κάτι τέτοιο να επιτευχθεί (Λειβαδιωτάκης, 2020: 24-25).

οποίο θα διαχειριστούν όλον αυτόν το γλωσσικό πλούτο¹⁴⁵ και θα καταφέρουν να τον εντάξουν¹⁴⁶ στη διδασκαλία τους, γι' αυτό και προτάσσουν την αξιοποίηση¹⁴⁷ και τη διδασκαλία μιας και μοναδικής ποικιλίας, της πρότυπης¹⁴⁸ (Tzakosta, 2019: 38; Παπαναγιώτου, 2021: 1 & 15-16· Σταμογιώργου, 2022: 37). Ακόμη και οι ίδιοι, στην περίπτωση που είναι διαλεκτόφωνοι, αποφεύγουν να επικοινωνούν με τη διάλεκτό τους (Κατσούδα, 2016: 112). Με αυτό τον τρόπο, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί δημιουργούν ένα κλίμα αποστροφής και αποξένωσης των μαθητών από την ταυτότητά¹⁴⁹ τους, προκαλώντας τους αισθήματα ντροπής προς τη μητρική τους γλώσσα (Πλουμίδη, 2016: 5· Στρατιδάκης, 2019: 186). Παράλληλα, οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να εξαλείψουν πλήρως οποιοδήποτε διαλεκτικό στοιχείο εντοπίζεται στους μαθητές και γενικότερα στο σχολείο, αλλά και να προβάλλουν τις διαλέκτους ως ένα κοινωνικό πρόβλημα που χρήζει αντιμετώπισης (Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 73). Συνεπικουρικά σε αυτή την αρνητική στάση των εκπαιδευτικών προς τις γλωσσικές ποικιλίες λειτουργούν και τα σχολικά εγχειρίδια, το διαλεκτικό περιεχόμενο των οποίων είναι μηδαμινό και είναι στην ευχέρεια του εκάστοτε εκπαιδευτικού το εάν και το πώς θα το αξιοποιήσει (Κατσούδα, ό.π.: 112).

Μαθητές

Άμεσος αντίκτυπος αυτής της αρνητικής στάσης απέναντι στις διαλέκτους και τα ιδιώματα διακρίνεται στους μαθητές. Επηρεασμένοι από την στάση που κρατούν τα πρότυπά¹⁵⁰ τους, οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι αποθαρρύνουν τη χρήση των διαλέκτων παραμελώντας, παραγκωνίζοντάς τες εσκεμμένα ή όχι, έχουν ενδοιασμούς εάν μπορούν, εάν πρέπει και πώς να εντάξουν τις γεωγραφικές ποικιλίες στην τάξη και γενικότερα στο χώρο του σχολείου,

¹⁴⁵ Σύμφωνα με την Κατσούδα (2016: 112), αυτή η γλωσσική ποικιλομορφία και ετερογένεια καθώς και η εσωτερική γλωσσική πολυφωνία προβάλλει αρνητικά στερεότυπα, τα οποία καθιστούν τη μέθοδο του διδιαλεκτισμού, *terra incognita*.

¹⁴⁶ Με μια ενδεχόμενη ενσωμάτωση των διαλέκτων στην εκπαιδευτική διαδικασία, είναι πιθανόν να δημιουργηθούν προβλήματα τόσο πρακτικής (ικανότητα επικοινωνίας) όσο και θεωρητικής-μελλοντικής φύσεως (κοινωνική και επαγγελματική εξέλιξη) (Πλουμίδη, 2016: 4).

¹⁴⁷ Η αξιοποίηση της γεωγραφικής γλωσσικής ποικιλίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο κατά τη διδασκαλία της νεοελληνικής κοινής και αυτό εξαρτάται από τον εκάστοτε εκπαιδευτικό (Κατσούδα, 2016: 112).

¹⁴⁸ Η επικράτηση της πρότυπης έχει συνδεθεί με την ακαδημαϊκή και σχολική πρόοδο των μαθητών, την επαγγελματική τους ανέλιξη και την κοινωνική τους εξέλιξη, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η ενσωμάτωση των διαφόρων γλωσσικών ποικιλιών στην εκπαίδευση (Χατζοπούλου, 2021: 56).

¹⁴⁹ Κύριο μέλημα του εκπαιδευτικού συστήματος και των εκπαιδευτικών είναι η διατήρηση και η διαφύλαξη της εθνικής γλώσσας και συνεπώς της ταυτότητας των ανθρώπων ως Ευρωπαίων πολιτών. Για τον σκοπό αυτό, οι διάλεκτοι υποβαθμίζονται και τη θέση τους λαμβάνει η πρότυπη ποικιλία (Κοκόλη, 2023: 10).

¹⁵⁰ Σε αυτά συγκαταλέγονται και οι γονείς των μαθητών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η χρήση των διαλέκτων από τα παιδιά αποτελεί τροχοπέδη τόσο για τη σχολική τους πορεία όσο και για την κοινωνική και την επαγγελματική τους ανάπτυξη και εξέλιξη, καθώς με την εμπλοκή των διαλέκτων στην ομιλία τους, δεν αναπτύσσουν σωστά και επαρκώς το λεξιλόγιό τους και δε δύνανται να εκφραστούν ελεύθερα (Πλουμίδη, 2016: 5).

καλλιεργώντας αισθήματα κατωτερότητας¹⁵¹, χαμηλής αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης, δυσχεραίνοντας την ελευθερία έκφρασης και την ευχέρεια λόγου (Δασκαλάκη, 2023: 14· Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018.: 81). Οι μαθητές παρουσιάζονται αρκετά προβληματισμένοι και ακολουθούν μεταπραματολογικά στερεότυπα, καθώς δε γνωρίζουν τι χρειάζεται να κάνουν αναφορικά με την ενσωμάτωση των διαλεκτικών ποικιλιών στην εκπαίδευση, ενώ ταυτόχρονα είναι απαραίτητο να διαχειριστούν την αρνητική, μη-υποστηρικτική στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες (Παπαναγιώτου, 2021: 16).

Σε αρκετά μειονεκτική θέση βρίσκονται οι διαλεκτόφωνοι μαθητές, στους οποίους δεν παρέχονται τα απαραίτητα κίνητρα ώστε να χρησιμοποιήσουν και να εξασκήσουν τη διάλεκτο τους, με αποτέλεσμα να στιγματίζονται, να περιθωριοποιούνται τόσο οι ίδιοι όσο και η γλώσσα τους, να χάνεται η χαρακτηριστική γλωσσική τους ταυτότητα¹⁵² και να μην νιώθουν ασφάλεια και οικειότητα ως προς το λόγο, τη φυσική τους ομιλία (Κατσούδα, 2016: 112· Πλουμίδη, 2016: 2). Επιπλέον, αυτοί οι μαθητές χαρακτηρίζονται από γλωσσική ανεπάρκεια¹⁵³ και από ελλιπή γλωσσική διδασκαλία – έντονη στην προσχολική και την πρωτοσχολική ηλικία¹⁵⁴ – καθώς ακόμη και με το πέρας της δημοτικής εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν προβλήματα ανάγνωσης, γραφής, ορθογραφίας και αντιστοίχισης φωνημάτων-γραφημάτων και δυσκολεύονται να ολοκληρώσουν επιτυχώς διάφορες γλωσσικού τύπου ασκήσεις-δραστηριότητες (Τζακώστα, 2014: 427· Χατζοπούλου, 2021: 19). Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι οι μαθητές δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν και να συμβαδίσουν με τον πολύπλευρο χαρακτήρα της πρότυπης, κοινής γλώσσας, ο οποίος αναδεικνύεται ποικιλοτρόπως και με εναλλακτικό, κάθε φορά, ύφος (Κοκόλη, 2023: 9).

¹⁵¹ Αισθήματα κατωτερότητας αναπτύσσονται και στην περίπτωση που οι εκπαιδευτικοί διορθώνουν την ομιλία και τον τρόπο έκφρασης των παιδιών, εμποδίζοντας την αξιοποίηση του διαλεκτικού τους λόγου και συνεπώς την ελεύθερη γλωσσική τους έκφραση (Πλουμίδη, 2016: 2).

¹⁵² Στο πλαίσιο της διδασκαλίας και γενικότερα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, επιλέγεται η αξιοποίηση της πρότυπης γλώσσας από το σύνολο των εκπαιδευτικών και των μαθητών, διαμορφώνοντας ένα ομοιογενές γλωσσικά μαθησιακό περιβάλλον, από το οποίο εκλείπουν οι ποικίλες γεωγραφικές ποικιλίες (Κηρύκου, 2024: 34).

¹⁵³ Η άποψη αυτή αντιβαίνει στη θέση των κοινωνιογλωσσολόγων, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η γλώσσα των διαλεκτόφωνων παιδιών είναι επαρκώς ανεπτυγμένη και πλήρως δομημένη (Χατζοπούλου, 2021: 19).

¹⁵⁴ Σύμφωνα με την Τζακώστα (2014: 425), η έλλειψη γλωσσικής διδασκαλίας επιδρά σημαντικά στους μαθητές· διαλεκτόφωνα παιδιά προσχολικής ηλικίας ενδέχεται να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην αντίληψη και την κατανόηση φαινομένων της ελληνικής (πχ. επιτονισμός) και τα αντίστοιχα παιδιά της πρωτοσχολικής ηλικίας είναι πιθανό να μην μπορούν να αποτυπώσουν γραπτώς τη διάλεκτό τους.

MME

Αμέτοχα στη διαμόρφωση μιας αρνητικής και στερεοτυπικής στάσης απέναντι στις γεωγραφικές ποικιλίες δε θα μπορούσαν να μείνουν τα MME, τα οποία προβάλλουν, συχνά, μια διαστρεβλωμένη εικόνα των διαλέκτων μέσω των κειμένων τους, η οποία δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και τα αντικειμενικά κοινωνικά πλαίσια (Τσακίρη, 2022: 9). Η αναπαράσταση των γλωσσικών ποικιλιών, γεωγραφικών ή/και κοινωνικών¹⁵⁵, πραγματοποιείται μέσα από τηλεοπτικές σειρές¹⁵⁶, ταινίες, διαφημίσεις ακόμη και κινούμενα σχέδια¹⁵⁷, που, με τη σειρά τους, αναπαράγουν στερεότυπα, ενισχύοντας τη γλωσσική ανισότητα, προωθώντας τη γλωσσική ομοιογένεια με την πρότυπη ποικιλία να είναι η μόνη αποδεκτή¹⁵⁸ και υποβαθμίζοντας, ταυτόχρονα, την αξία των διαλέκτων και τη θέση τους στο επικοινωνιακό και το ευρύτερα κοινωνικό περιβάλλον (Βαρδιοπούλου, 2022: 23· Κοντογούρης, 2021: 19 & 20).

Γενικά, τα MME αξιοποιούν τις διαλεκτικές ποικιλίες διατηρώντας τα όποια στερεότυπα τις συνοδεύουν και πολλές φορές πυροδοτούν και καινούρια μέσα από καταστάσεις επικοινωνίας καθημερινού λόγου ή καταστάσεις που προκαλούν γέλιο και διακρίνονται από χιούμορ (Κοντογούρης, ό.π.: 30). Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι τα κείμενα που χρησιμοποιούνται, δεν αποδίδουν την πλήρη, την πραγματική εικόνα του διαλεκτικού λόγου, καθώς επιδιώκεται να παρουσιάσουν μια πιο στρογγυλεμένη εικόνα, ώστε να είναι πιο προσιτός και πιο κατανοητός στο ευρύ τηλεοπτικό κοινό (Στάμου, 2012: 21).

¹⁵⁵ Η χρήση τέτοιου είδους γλωσσικών ποικιλιών, συνήθως, απευθύνεται σε συγκεκριμένες εθνικές και κοινωνικές ομάδες, αντίστοιχα, καθορίζοντας μια συγκεκριμένη εικόνα και ταυτότητα για τα μέλη τους (Βαρδιοπούλου, 2022: 38).

¹⁵⁶ Στις περιπτώσεις μυθοπλασίας, οι διαλεκτόφωνοι χαρακτήρες είναι, συνήθως, άτομα με χαμηλό κοινωνικό υπόβαθρο και μορφωτικό επίπεδο (Βαρδιοπούλου, 2022: 65· Χατζοπούλου, 2021: 16).

¹⁵⁷ Μέσω των κινουμένων σχεδίων, τα παιδιά είναι κυρίως αυτά που επηρεάζονται περισσότερο, είναι πιο επιρρεπή απέναντι σε γλωσσικές και κοινωνικές στερεοτυπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις, ενώ βρίσκονται σε μια ευαίσθητη ηλικία που τα γλωσσικά πρότυπα μεταβάλλονται, προωθείται η μονογλωσσία και στιγματίζονται οι διαλεκτικές ποικιλίες (Αθανασιάδης, 2016: 20· Βαρδιοπούλου, 2022: 23· Μπολάκη, 2020: 33).

¹⁵⁸ Εφόσον τα MME απευθύνονται σε ένα ευρύτερο κοινό, διαλεκτόφωνων και μη, επιδιώκουν να ενδυναμώσουν τη σχέση κράτους-γλώσσας, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί η πρότυπη ποικιλία και να περιορίζονται σημαντικά, αισθητά οι διαλεκτικές ποικιλίες (Κηρύκου, 2024: 37).

Διαλεκτόφωνοι

Υποστηρίζοντας την άποψη ότι οι διάλεκτοι συνιστούν κατώτερες¹⁵⁹ γλωσσικές ποικιλίες, οι οποίες ομιλούνται από μεγάλης ηλικίας¹⁶⁰ άτομα, της επαρχίας και χαμηλού κύρους, εύλογα και οι διαλεκτόφωνοι ενστερνίζονται μια αρνητική στάση απέναντι στη γλώσσα τους (Δασκαλάκη, 2023: 11· Κακριδή-Φερράρι, 2005: 55· Τζελά, 2023: 72-73· Χατζοπούλου, 2021: 7). Το γεγονός ότι οι διαλεκτόφωνοι έχουν χαρακτηριστεί ως συμπαθητικοί, ηθικοί και έντιμοι άνθρωποι¹⁶¹, χωρίς προοπτική για πνευματική και κοινωνική πρόοδο και εξέλιξη, τους φέρνει σε μειονεκτική θέση, προκαλώντας τους γλωσσική ανασφάλεια, χαμηλή αυτοεκτίμηση και αισθήματα ντροπής (Λειβαδιωτάκης, 2020: 31· Μπλαζάκη, 2020: 6· Παναγιωτοπούλου, 2022: 27· Τσακίρη, 2022: 22· Χατζοπούλου, 2021: 16). Άλλωστε, δεν είναι λίγες οι φορές που προτιμούν, ιδίως σε επίσημα¹⁶² επικοινωνιακά περιβάλλοντα¹⁶³, να αποκρύπτουν και να αποφεύγουν¹⁶⁴ τη χρήση διαλεκτικών στοιχείων, για να μη στιγματιστούν¹⁶⁵ και σχολιαστούν αρνητικά από τον περίγυρο και αντ' αυτών αξιοποιούν την πρότυπη ποικιλία, την οποία οφείλουν να ξέρουν, ακόμη κι αν δεν την χρησιμοποιούν, διατηρώντας τα όρια μεταξύ διαλέκτου και πρότυπης ποικιλίας (Βαρδιοπούλου, 2022: 16· Κακριδή-Φερράρι, ό.π.: 58· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 30 & 31).

Μια αρνητική στάση απέναντι στη διάλεκτο συνεπάγεται μια αρνητική αντιμετώπιση της ταυτότητας του διαλεκτόφωνου. Δεδομένου ότι η γλώσσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ταυτότητα του εκάστοτε ομιλητή, οποιαδήποτε αρνητική συμπεριφορά προς τη διάλεκτο θίγει την ταυτότητα του διαλεκτόφωνου, στιγματίζοντάς τον και απομονώνοντάς τον σε κοινωνικό επίπεδο (Μπλαζάκη, ό.π.: 18-19). Με αυτό τον τρόπο, παίρνουν απόσταση από τη γλώσσα τους αλλά και από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που τους διακρίνουν, ενώ τίθενται σε μια

¹⁵⁹ Εφόσον γίνεται διάκριση των γλωσσών σε ανώτερες και κατώτερες και οι διαλεκτικές ποικιλίες συγκαταλέγονται στη δεύτερη κατηγορία, είναι λογικό να λειτουργούν απαξιωτικά και να θεωρούνται τροχοπέδη στην κοινωνική ανέλιξη του ατόμου (Κοκόλη, 2023: 9).

¹⁶⁰ Οι διαλεκτόφωνοι νέοι άνθρωποι χρησιμοποιούν περισσότερο την πρότυπη ποικιλία παρά τη διάλεκτό τους, από την οποία έχουν διατηρήσει κάποια στοιχεία για ενδεχόμενη αξιοποίησή τους κατά τη διάρκεια της ομιλίας τους (Βαρδιοπούλου, 2022: 67-68).

¹⁶¹ Αντίθετα, οι χρήστες της πρότυπης ποικιλίας παρουσιάζονται ως καλλιεργημένα άτομα, τα οποία έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και τις ικανότητές τους, χωρίς, ωστόσο, αυτό να συμβαδίζει πάντα με ηθικές αξίες (Κηρύκου, 2024: 31· Τσακίρη, 2022: 22).

¹⁶² Σε συνθήκες καθημερινής ζωής και στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας, οι διαλεκτόφωνοι ομιλητές ενδέχεται να χρησιμοποιούν τη διάλεκτό τους (Παναγιωτοπούλου, 2022: 20).

¹⁶³ Στο χώρο του σχολείου και της εκπαίδευσης, οι ίδιοι οι διαλεκτόφωνοι δε δίνουν την πρέπουσα σημασία και αξία στις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες και την ένταξή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία (Φραγκούλη, 2022: 16).

¹⁶⁴ Αυτή η αποφυγή πραγματοποιείται και στην περίπτωση που ένα διαλεκτόφωνο άτομο ανέρχεται τόσο σε μορφωτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο (Παπαναγιώτου, 2021: 10).

¹⁶⁵ Στοιχεία του λεξιλογίου ή/και της προφοράς των διαλεκτόφωνων ομιλητών είναι εκείνα που τους στιγματίζουν και τους περιθωριοποιούν, καθώς τονίζονται ιδιαιτέρως λόγω της προβαλλόμενης γλωσσικής ομοιογένειας των ΜΜΕ (Μπολάκη, 2020: 1).

διαδικασία αμφιταλάντευσης σχετικά με την αισθητική, την ιστορία και τον πολιτισμό που φέρει κάθε γλωσσική ποικιλία καθώς και την καθαρότητα και την αυθεντικότητά της, η οποία άπτεται της απουσίας ξενικών γλωσσικών στοιχείων-δανείων (Λειβαδιωτάκης, 2020: 17· Πλουμίδη, 2016: 5).

Ωστόσο, μεγάλο μερίδιο ευθύνης για αυτή την αίσθηση στιγματισμού και υποβίβασης των διαλέκτων φέρει η στάση της ίδιας της κοινωνίας, άμεσος αντίκτυπος της οποίας είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι (Πλουμίδη, ό.π.: 2). Η υπερίσχυση και η υπεροχή της πρότυπης ποικιλίας σε συνδυασμό με την ικανότητα κατανόησης και συνεννόησης μεταξύ των χρηστών της και των διαλεκτόφωνων, διαμόρφωσε ένα κλίμα δυσπιστίας προς τις γλωσσικές ποικιλίες, στιγματίζοντας και περιθωριοποιώντας αισθητά τους ομιλητές τους (Κακριδή-Φερράρι, 2005: 56· Παναγιωτοπούλου, 2022: 8· Χατζοπούλου, 2021: 16). Το γεγονός αυτό εντάθηκε τόσο με την επικράτηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που δεν σχετίζονται με τη φύση της γλώσσας όσο και με την προβολή απαρχαιωμένων συμπεριφορών από την πλευρά των διαλεκτόφωνων που δε συνάδουν με τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και τις αξίες του ανθρωπισμού (Δασκαλάκη, 2023: 16-17· Τσακίρη, 2022: 77).

2ο Κεφάλαιο: Η κρητική διάλεκτος

2.1 Γενικά χαρακτηριστικά

Έχοντας κάνει μια σύντομη ανασκόπηση για τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες και εστιάζοντας πλέον στην κρητική, τίθεται το ερώτημα εάν πρόκειται για διάλεκτο ή για ιδίωμα. Καταχρηστικά, σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (1994: 3), εντάσσεται, μαζί με την κυπριακή, στην κατηγορία των διαλέκτων. Ειδικότερα, η κρητική συνιστά μια από τις διαλέκτους που ενσωματώθηκε στην ελληνική επικράτεια στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δημοτική, η οποία γεννήθηκε μέσα από αυτή τη μητέρα-διάλεκτο (Παπαναστασίου, 2015: 30-31· Σπανάκης, 1962: 148). Η κρητική αμφιταλαντεύεται μεταξύ των διαλέκτων και των ιδιωμάτων, καθώς βρίσκεται σε μια ενδιάμεση κατάσταση, η οποία, ωστόσο, κλίνει προς την πρώτη περίπτωση· το γεγονός ότι η συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία εισχώρησε και αφομοιώθηκε στην ελληνική κοινωνία συνέβαλε σημαντικά στη διατήρησή της και την ένταξή της στις νεοελληνικές διαλέκτους (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 28· Παπαναγιώτου, 2021: 9· Σταμογιώργου, 2022: 12).

Αν και μπορεί η κρητική να θεωρείται διάλεκτος συγκριτικά με την πρότυπη ποικιλία, εντούτοις στο εσωτερικό του νησιού εντοπίζονται ιδιώματα, δηλαδή μικρές γλωσσικές αποκλίσεις από την πρότυπη κοινή νεοελληνική (Τζακώστα, 2022: 110). Από περιοχή σε περιοχή, εντοπίζονται ποικίλες αλλά μηδαμινές διαφορές¹⁶⁶ σε μορφολογικό, φωνητικό και λεξιλογικό επίπεδο, οι οποίες δε δυσχεραίνουν την επικοινωνία και τη συνεννόηση μεταξύ των Κρητικών (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 39). Η επαφή με τους μη χρήστες της ποικιλίας αυτής ενδέχεται να παρουσιάσει κάποιες δυσκολίες στην κατανόηση, όχι όμως στην αναγνώρισή της, η οποία επιτυγχάνεται μέσα από τη χρήση στη ροή του λόγου γνωστών κρητικών λέξεων και φράσεων καθώς και χαρακτηριστικών φωνολογικών φαινομένων (Κουρκούδιαλου, 2020: 3). Ως καθομιλούμενη γλώσσα, η κρητική διάλεκτος είναι από τις γλωσσικές ποικιλίες που χρησιμοποιείται ήδη από το σπίτι, για την επικοινωνία τόσο της οικογένειας όσο και των φίλων μεταξύ τους, χωρίς ενδοιασμό και το φόβο του στιγματισμού και της περιθωριοποίησης, αναπτύσσοντας μια αίσθηση αλληλεγγύης και συλλογικού πνεύματος (Χατζοπούλου, 2021: 10).

¹⁶⁶ Από περιοχή σε περιοχή εντός της κρητικής μεγαλονήσου, εντοπίζονται έννοιες που αποτυπώνονται με διαφορετική λέξη, χωρίς να αλλάζει το νόημά τους, όπως επίσης είναι πιθανό να παρατηρούνται μορφολογικές και φωνητικές διαφορές, που να μην είναι ευρέως γνωστές σε όλο το φάσμα των διαλεκτόφωνων (Παναγιωτοπούλου, 2022: 16).

Κατά κοινή ομολογία, η κρητική διάλεκτος εντάσσεται στη νότια διαλεκτική ομάδα, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας είναι ο φωνηεντισμός, φαινόμενο κατά το οποίο δεν αποβάλλονται τα άτονα φωνήεντα (Κάππα, 2015: 51· Μπολάκη, 2020: 22· Συμιακάκη, 2024: 6-7· Χαιρετάκης, 2020: 21). Όπως οι νότιες διάλεκτοι διακρίνονται από υψηλό κύρος και έντονα διαλεκτικά στοιχεία, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της πρότυπης ποικιλίας, έτσι και η κρητική διάλεκτος χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο κύρος, το οποίο απέκτησε εξαιτίας της ενεργούς συμμετοχής των Κρητικών στους ελληνικούς εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες (Κηρύκου, 2024: 35· Τζακώστα, 2022: 126). Η κρητική συνιστά μια διάλεκτο, η απήχηση της οποίας εκτείνεται τόσο εντός¹⁶⁷ όσο και εκτός¹⁶⁸ της ελληνικής επικράτειας (Λειβαδιωτάκης, 2020: 7· Παπαναστασίου, 2015: 32· Φραγκούλη, 2022: 20). Πρόκειται για μια διαλεκτική ποικιλία, η οποία ομιλείται, εκτός από την Κρήτη, στο Χαμεντίγιε της Συρίας, την Τρίπολη του Λιβάνου καθώς και σε περιοχές της Τουρκίας και της Μικράς Ασίας (Αραποπούλου, 2001: 177· Κάππα, ό.π.: 52· Μπολάκη, ό.π.: 22· Παπαναστασίου, ό.π.: 27-28). Η κρητική διάλεκτος εμφανίζει μέτρια απόκλιση από την κοινή νέα ελληνική, γεγονός που δε λειτουργεί αρνητικά στην επικοινωνία και τη συνεννόηση μεταξύ των ομιλητών τους (Κοντογούρης, 2021: 11· Μπολάκη, ό.π.: 25· Παπαναστασίου, ό.π.: 34· Χατζοπούλου, 2021: 20).

Γενικά, η κρητική είναι μια από τις καλά διατηρημένες και ανθεκτικές νεοελληνικές διαλέκτους, η οποία δεν παρουσιάζει σημάδια συρρίκνωσης, υποχώρησης και γλωσσικού θανάτου (Στρατιδάκης, 2019: 187). Οι ομιλητές της αισθάνονται περηφάνια για τη διάλεκτο τους – ένα μεγάλο μέρος αυτών είναι μεγάλης ηλικίας άτομα, αλλά αξιοποιείται σε σημαντικό βαθμό και από νεότερης ηλικίας – με την ίδια τη διαλεκτική ποικιλία να εντοπίζεται σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας, στις διάφορες εκφάνσεις της ζωής των ανθρώπων, κάτι που τη διατηρεί και τη μεταλαμπαδεύει από γενιά σε γενιά (Κοντογούρης, ό.π.: 11· Παναγιωτοπούλου, 2022: 9· Χατζοπούλου, ό.π.: 21). Ωστόσο, παρατηρούνται κι άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν καθοριστικά στην επιβίωσή της. Ο αστεϊρευτός λεξιλογικός της πλούτος¹⁶⁹, η ιδιαίτερη εκφραστικότητά της, η εξαιρετική ικανότητά της να κατασκευάζει τόσο παράγωγες όσο και

¹⁶⁷ Ήδη από την ενσωμάτωση και τη συνένωση του νησιού της Κρήτης με την υπόλοιπη Ελλάδα, οι ομιλητές της κρητικής διαλέκτου εντός Ελλάδος διατηρούν τη διαλεκτική τους ποικιλία αναδεικνύοντας την ταυτότητά τους (Αγγελίδη, 2022: 4· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 1).

¹⁶⁸ Στη διασπορά, οι ομιλητές της κρητικής διαλέκτου επιδιώκουν να κρατήσουν ζωντανή τη γλωσσική τους ποικιλία κυρίως μέσα από τον προφορικό λόγο (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 11).

¹⁶⁹ Ιδιαίτερα καλλιεργημένο και ζωντανό λεξιλόγιο, το οποίο είναι εμπλουτισμένο με λέξεις ιταλικής, αραβικής, τουρκικής προέλευσης, εξαιτίας της πολυετούς κατάληψης του νησιού από ξένους κατακτητές (Μπολάκη, 2020: 22· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 12).

σύνθετες λέξεις, η επιβλητική αρχαΐζουσα συντηρητική¹⁷⁰ της μορφή καθώς και η απήχηση των έργων της Κρητικής Σχολής σε πανελλήνια κλίμακα είναι κάποιοι από τους παράγοντες που δικαιολογούν τη μακροζωία της κρητικής διαλέκτου και την τοποθετούν σε επιστημονικό¹⁷¹ κάδρο ως αρωγό στη μελέτη και την εμβάθυνση της νεοελληνικής γλώσσας (Κοντοσόπουλος, 1994: 29· Μπολάκη, 2020: 26· Χατζοπούλου, 2021: 21).

Ο χαρακτηρισμός της κρητικής διαλέκτου ως συντηρητικής δεν προέκυψε αυθαίρετα. Αφενός, η γεωγραφική θέση του νησιού – απομονωμένο από το υπόλοιπο ελληνικό κράτος και κατ' επέκταση τις διάφορες ελληνικές γλωσσικές ποικιλίες – και αφετέρου, η μακρόχρονη κατοχή του από Άραβες¹⁷², Βενετούς και Τούρκους, συγκρότησαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου, ενίσχυσαν το συντηρητικό της χαρακτήρα, ενώ παράλληλα την ξεχώρισαν από τις λοιπές νεοελληνικές διαλέκτους (Λενταράκη, 2024: 12· Χαιρετάκης, 2020: 22). Παρά ταύτα, ένας αξιόλογος αριθμός γλωσσολόγων αποδίδει το στοιχείο της συντηρητικότητας στην αργή ανάπτυξη και εξέλιξη της διαλέκτου σε λεξιλογικό, συντακτικό και μορφολογικό επίπεδο, με εξαίρεση το φωνολογικό επίπεδο, το οποίο παρουσιάζει ραγδαία πρόοδο (Συμιακάκη, 2024: 6).

Ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει στο γλωσσικό αλλά και το ιστορικό ενδιαφέρον που εγείρει η κρητική διάλεκτος για την ανάδειξη και εξέλιξη της σημερινής ελληνικής γλώσσας (Σπανάκης, 1962: 148· Χαιρετάκης, ό.π.: 22). Οι ρίζες της απαντώνται στην ελληνιστική κοινή, ενώ έχει διατηρήσει στοιχεία από τη δωρική κρητική διάλεκτο και τη μεσαιωνική ελληνική, οι επιδράσεις της οποίας είναι μέχρι και σήμερα εμφανείς σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα της διαλεκτικής ποικιλίας, καθένα από τα οποία εμφανίζει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Κάππα, 2015: 49-50· Κοντογούρης, 2021: 10· Μπολάκη, ό.π.: 25· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 12-13 & 75· Χαιρετάκης, ό.π.: 20-21). Η κρητική διάλεκτος έχει διαγράψει μια μεγάλη και συγχρόνως ενδιαφέρουσα ιστορική πορεία, η οποία ενίοτε συγκλίνει και ενίοτε αποκλίνει από την αντίστοιχη της κοινής νεοελληνικής (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 1). Κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας¹⁷³, η κρητική διάλεκτος είχε

¹⁷⁰ Αυτή η συντηρητικότητα εμφανίζεται κυρίως σε λεξιλογικό και φωνολογικό επίπεδο και δρα καταλυτικά στην εξέλιξη της πορείας της ελληνικής γλώσσας (Συμιακάκη, 2024: 6).

¹⁷¹ Η κρητική διάλεκτος παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη γνώση της νεοελληνικής γλώσσας σε επιστημονικό επίπεδο, την ιστορική της πρόοδο και ανέλιξη αλλά και τον προσδιορισμό τυχόν ετυμολογικών προβλημάτων της (Κοντοσόπουλος, 1994: 29).

¹⁷² Κατά την περίοδο της αραβικής εποχής, οι ελάχιστες επιδράσεις που σημειώθηκαν στην κρητική διάλεκτο, άπτονται του λεξιλογίου (Χαιρετάκης, 2020: 18).

¹⁷³ Την ίδια χρονική περίοδο, η κρητική λογοτεχνική παραγωγή βρίσκεται στο απόγειό της – έργα παγκόσμιας εμβέλειας που πέρασαν στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία – με την κρητική διάλεκτο να λειτουργεί και ως «λογοτεχνική γλώσσα» (Χαιρετάκης, 2020: 18 & 21).

αναχθεί και προσδιοριστεί ως η γραπτή αποτύπωση της νεοελληνικής (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 145). Με την πάροδο του χρόνου και φτάνοντας στη σημερινή εποχή, η κρητική διάλεκτος συνιστά τον συνδετικό κρίκο, που ενώνει¹⁷⁴ τη σύγχρονη ελληνική γλώσσα με προγενέστερες μορφές της (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 63· Σπανάκης, 1962: 148).

Εξαιτίας και της ζωντάνιας που διαθέτει, πέραν του μοναδικού γλωσσικού πλούτου, η κρητική διάλεκτος χαρακτηρίζεται από υψηλή πολιτισμική παράδοση, μέσα από την οποία εξυψώνονται οι ποικίλες ιδιαιτερότητές της (Κοντογούρης, 2021: 10· Μπολάκη, 2020: 22· Σπανάκης, ό.π.: 149). Άλλωστε, η Κρήτη ως νησί συνιστά αναφαίρετο κομμάτι της παράδοσης της ελληνικής ιστορίας, εφόσον, ήδη από τα αρχαία χρόνια, ήταν μια περιοχή που συντελούσε στην παραγωγή και τη δημιουργία πολιτισμικών αγαθών (Κουρκούδιαλου, 2020: 2). Για περισσότερους από έξι αιώνες, η κρητική διάλεκτος αποτελούσε εκείνη τη γλωσσική ποικιλία στην οποία γράφονταν σπουδαία και ανεκτίμητης αξίας λογοτεχνικά και ποιητικά κείμενα, τα οποία μέχρι και σήμερα διαβάζονται αλλά και διδάσκονται. Αν και διαθέτει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, εντούτοις η διάλεκτος αυτή δεν έχει προτυποποιηθεί – γεγονός που άπτεται της απομάκρυνσης του νησιού από τον «εθνικό γλωσσικό κορμό» εξαιτίας της κατάκτησής του από τους Ενετούς και τους Τούρκους (Τζακώστα, 2022: 111-112· Τζακώστα & Σιμήρης, 2022: 265· Φραγκούλη, 2022: 20).

2.1.1 Φωνολογικά

Τα φωνολογικά χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου διακρίνονται ως εξής:

- ιδιαίτερος επιτονισμός, που συναντάται μόνο στην Κρήτη, διαφέρει από τον αντίστοιχο της κοινής νεοελληνικής και εντοπίζεται κυρίως στην ερώτηση, την επίκληση και την έμφαση (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 148· Κηρύκου, 2024: 25· Κοντοσόπουλος, 1994: 31· Κουρκούδιαλου, ό.π.: 19· Λειβαδιωτάκης, 2020: 9· Χαιρετάκης, 2020: 23· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- φαινόμενο του ατελούς τσιτακισμού: δασεία προφορά των συμφώνων /k/, /γ/, /χ/, /g/ μπροστά από τα φωνήεντα /e/ και /i/ (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 83· Κάππα, 2015: 53· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 30· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 23· Χαιρετάκης, ό.π.: 22· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),

¹⁷⁴ Η σύνδεση αυτή πιστοποιείται από τη διατήρηση της αρχαιότερης μορφής κάποιων λέξεων της κρητικής διαλέκτου (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 63).

- φαινόμενο του νότιου φωνηεντισμού: «απάθεια» φωνηέντων, απώλεια αξίας φωνήεντος (Κοντοσόπουλος, 1994: 30· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 76),
- απερρίνωση των ηχηρών στιγμικών συμφώνων /b/, /d/, /g/ και προφορά τους χωρίς το έρρινο στοιχείο (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 84· Κάππα, 2015: 55· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 30-31· Λειβαδιωτάκης, 2020: 9· Μπολάκη, 2020: 23· Χαιρετάκης, 2020: 22),
- απουράνωση των /s/ και /z/ όταν ακολουθούνται από /e/ ή /i/ (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 85· Μπολάκη, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- ουρανικοποίηση φθόγγων (Κάππα, ό.π.: 54· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 77-78),
- προφορά του /t/ ως [θ] και του /d/ ως [δ] μπροστά από το ημίφωνο /j/ (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 86 & 147· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 30· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24· Χαιρετάκης, ό.π.: 22· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- συνεκφορά τελικού /n/ των άρθρων «τον», «την», «των» με το αρχικό γράμμα της λέξης που ακολουθεί (/k/, /p/, /t/) και απερρίνωση σε /g/, /b/, /d/ αντίστοιχα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 86· Κάππα, ό.π.: 55· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Συμιακάκη, 2024: 7· Χαιρετάκης, ό.π.: 22 & 23),
- σίγηση τελικού /n/ στη γενική πληθυντικού ονομάτων, εκτός κι αν είναι απαραίτητο για λόγους ευφωνίας (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 86 & 147· Κάππα, ό.π.: 55· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 23· Χαιρετάκης, ό.π.: 22),
- σίγηση ή αποβολή τελικού /s/ όταν ακολουθεί η κτητική αντωνυμία «μας» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 88· Συμιακάκη, ό.π.: 8· Χαιρετάκης, ό.π.: 22),
- σίγηση του [y] μεταξύ του /r/ και του τελικού φωνήεντος σε ονόματα (πχ. η φράση «τις βαριές», στα κρητικά είναι «τσι βαρές») (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 96),
- αποβολή /n/ στο σύμπλεγμα /θ/ και /θr/, /s/ στο /sm/, /z/ στο /zm/ και /t/ στο [-stya-] (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 89· Μπολάκη, ό.π.: 23· Χαιρετάκης, ό.π.: 23),
- διατήρηση τελικού /n/ όταν έπεται λέξη που ξεκινάει με φωνήεν αλλά και αποβολή του στο τέλος των λέξεων (Κάππα, ό.π.: 55· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- αποβολή /i/ στις καταλήξεις «-ιάς»/«-ιά» όταν προηγείται /r/ (Μπολάκη, ό.π.: 23),
- συριστική προφορά /s/ (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 30· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24),

- «επένθεση» /j/, /e/, /n/ μεταξύ δύο διαδοχικών φωνηέντων προς αποφυγή χασμωδίας (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 148· Κάππα, 2015: 56· Κηρύκου, 2024: 25· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 76-77· Χαιρετάκης, 2020: 22),
- ανάπτυξη /e/ και /i/ μεταξύ των τύπων της προσωπικής αντωνυμίας «τον», «την», «των», «τους» («τως») (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 147· Συμιακάκη, 2024: 8),
- τάση για ανοικτές συλλαβές και επιδίωξη για βελτίωση συλλαβικής δομής (Κάππα, ό.π.: 55· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 77· Τζακώστα, 2014: 424),
- τονικές ιδιαιτερότητες: «ανέβασμα» τόνου πάνω από την προπαραλήγουσα και επιμήκυνση της τονισμένης παραλήγουσας των λέξεων (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 90 & 148· Κοντοσόπουλος, 1994: 31· Κουρκούδιαλου, 2020: 19· Συμιακάκη, ό.π.: 8· Τζακώστα, ό.π.: 424· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- απλοποίηση ή αποφυγή συμφωνικών συμπλεγμάτων (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 147· Κάππα, ό.π.: 54 & 56· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Κουρκούδιαλου, ό.π.: 19· Λειβαδιωτάκης, 2020: 9· Μπολάκη, 2020: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20)
- λέξεις που προσλαμβάνουν ένα προθετικό «α-» ή «ο-» (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 33· Χατζοπούλου, ό.π.: 21),
- εντοπισμός λέξεων πανελλήνιου βεληνεκούς, που στην κρητική διάλεκτο παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις σε επίπεδο είτε φωνολογίας είτε μορφολογίας (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 149· Κάππα, ό.π.: 52· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 33· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 10· Χαιρετάκης, ό.π.: 23-24).

2.1.2 Μορφολογικά

Εξετάζοντας την κρητική διάλεκτο ως προς τα μορφολογικά της στοιχεία, προκύπτουν τα ακόλουθα:

- εντοπισμός των άρθρων «τση», «τσι», «σση» και «σσι» αντί «της», «τις/τους», «στης», «στις/στους», αντίστοιχα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 91 & 148· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- χρήση αντωνυμίας «δως/τως» και «δώνε/τώνε» αντί «τους» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 92· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Μπολάκη, ό.π.: 24),

- χρήση ερωτηματικής αντωνυμίας «*eida/είντα*» αντί «*τι*» (Λειβαδιωτάκης, 2020: 9· Μπολάκη, 2020: 24· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- μετατροπή της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου (του, της, των) σε [du] όταν προηγείται λέξη που λήγει σε «-ν» (Κηρύκου, 2024: 22),
- χρήση της αυτοπαθούς αντωνυμίας στο θηλυκό γένος (Συμιακάκη, 2024: 9),
- «επέκταση» των τύπων των δεικτικών αντωνυμιών (Χαιρετάκης, 2020: 23),
- ρηματική κατάληξη «-ομε» αντί «-ουμε» στο α' πρόσωπο πληθυντικού των ρημάτων (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 93 & 148· Κοντοσόπουλος, 1994: 31· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- ρηματική κατάληξη «-ετε» αντί «-ατε» στο β' πρόσωπο πληθυντικού και «-ασι» αντί «-αν» στο γ' πρόσωπο πληθυντικού ρημάτων σε παρατατικό και αόριστο (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 93· Μπολάκη, ό.π.: 24· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 79· Χαιρετάκης, ό.π.: 23),
- ρηματική κατάληξη «-εγω» αντί «-εω» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 93 & 148· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- ρηματική κατάληξη «-ουσι» στο γ' πρόσωπο πληθυντικού σε ενεστώτα και μέλλοντα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 93· Μπολάκη, ό.π.: 24),
- ρηματική κατάληξη «-σσω» αντί «-(α)ζω» (Μπολάκη, ό.π.: 24· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 78· Συμιακάκη, ό.π.: 9· Χαιρετάκης, ό.π.: 23),
- ρηματική κατάληξη αυτοπαθών ρημάτων σε «-ούμαι» αντί «-άμαι» (Μπολάκη, ό.π.: 24),
- ρηματική κατάληξη «-φτω» αντί «-πτω» (Κηρύκου, ό.π.: 22· Μπολάκη, ό.π.: 24),
- ρηματική κατάληξη «-όμην» και «-ουμουν» στον παρατατικό και τον αόριστο (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 79),
- ρηματική κατάληξη παθητικών ρημάτων σε «-ιούμαι» αντί «-ιέμαι» (Μπολάκη, ό.π.: 24),
- ποικιλία ρηματικών καταλήξεων στον αόριστο για το γ' πρόσωπο πληθυντικού ρημάτων αντί της κατάληξης «-όντουσαν» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 95),
- ρηματική κατάληξη «-ανε» στο μέσο παρατατικό βαρύτονων ρημάτων (Συμιακάκη, ό.π.: 10),

- ρηματική κατάληξη «-ειες» και «-ειε» στο β' και γ' αντίστοιχα, πρόσωπο ενικού στον παρατατικό και «-ειε» στο β' πρόσωπο ενικού στην προστακτική ρημάτων που τονίζονται στη λήγουσα (Συμιακάκη, 2024: 10),
- χρήση πρόθεσης «ανε-» αντί «ανα-» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 92· Μπολάκη, 2020: 24),
- χρήση πρόθεσης «συν-» και προθήματος «σ(ι)ο-» (Κηρύκου, 2024: 22 & 23· Κοντοσόπουλος, 1994: 34),
- ανάπτυξη προθήματος «α» ή «ο» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 148· Λειβαδιωτάκης, 2020: 9),
- χρήση επιθημάτων «-ωνιά(ς)», «-ε», «-αρ(ό)ς» και «-οτη» (Κηρύκου, ό.π.: 23),
- χρήση επιθήματος «-ν-» στον ενεστώτα (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 78),
- ποιόν ενεργείας [ks] αντί του αναμενόμενου [s] στον αόριστο και το μέλλοντα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 94 & 148· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31-32· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 79· Χαιρετάκης, 2020: 23· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- χρονική αύξηση «η-» και «ε-» στους παρελθοντικούς χρόνους ρημάτων (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 79),
- χρονική αύξηση στους παρελθοντικούς χρόνους ρημάτων σε περίπτωση τονισμένης αύξησης (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 94),
- αποβολή των «ν» και «σ» στα συμπλέγματα «νθ» και «σμ» αντίστοιχα (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31),
- προσθήκη συλλαβής «-νε» στην κατάληξη τριτοπρόσωπων ρημάτων, αναδεικνύοντας μια τάση για ανοιχτές συλλαβές (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 93· Τζακώστα, 2014: 424),
- ανάπτυξη συμφώνου «ν» ή «γι» μεταξύ φωνηέντων προς αποφυγή χασμωδίας (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31),
- σχηματισμός συμπλεγμάτων αποτελούμενων από τρία σύμφωνα (Τζακώστα, ό.π.: 424),
- αν και δεν πολυχρησιμοποιούνται τα υποκοριστικά (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 34), όταν εμφανίζονται είναι της μορφής «-ακι» για τα ουδέτερα και «-ίτσα» αντί «-ούλα» για τα θηλυκά, «-ιδι» που υποδηλώνει πλησμονή, πληθώρα και «-αλι» που υποδηλώνει μεγέθυνση (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 92· Συμιακάκη, ό.π.: 9),

- χρήση συνηρημένων τύπων περισπώμενων ρημάτων, με διαχωρισμό, διάκριση α' και β' συζυγίας σε ορισμένα πρόσωπα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 95 & 148· Κοντοσόπουλος, 1994: 31),
- εμφάνιση ρημάτων παθητικής φωνής και όχι ενεργητικής, όπως αυτά εντοπίζονται στην κοινή νέα ελληνική (Συμιακάκη, 2024: 9),
- ασυναίρετοι τύποι β' ενικού προσώπου σε ορισμένα ρήματα στον ενεστώτα και τον μέλλοντα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 96),
- σχηματισμός μέλλοντα με τη χρήση του βοηθητικού ρήματος «θέλω» (παλιότερα του «μέλλω») και το ρήμα στην υποτακτική (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 95 & 148· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 31· Λειβαδιωτάκης, 2020: 9· Μπολάκη, 2020: 24· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 78· Χαιρετάκης, 2020: 23· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- σχηματισμός παρακειμένου σε τρεις μορφές: «έχω/είμαι + παθητική μετοχή ρήματος», «έχω + ρηματικό επίθετο», «έχω + ουσιαστικό» (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 79),
- σχηματισμός υπερσυντελικού σε τρεις μορφές: «είχα + απαρέμφατο», «είχα + γερούνδιο ενεστώτα», «είχα + ουσιαστικό» (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 80),
- σχηματισμός γενικής ενικού αρσενικών κύριων ονομάτων σε «-ο» αντί «-ου» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 91· Συμιακάκη, ό.π.: 8· Χαιρετάκης, ό.π.: 23),
- κατάληξη «-ου» ή «-ους» στη γενική ουσιαστικών, αριθμητικών και αντωνυμιών που λήγουν σε «-ος» (Συμιακάκη, ό.π.: 8),
- κατάληξη «-ατου» στη γενική των ουδετέρων χωρίς να έχει ακόμη παγιωθεί (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),
- κατάληξη «-ε» αντί «-έα» στο θηλυκό και «-ες» αντί «-εας» στο αρσενικό (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 92),
- επικράτηση κατάληξης «-ες» στα θηλυκά ουσιαστικά (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),
- ύπαρξη ετερόκλιτων ουσιαστικών (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),
- «ταύτιση» ονομαστικής και αιτιατικής κλίσης ουσιαστικών στον ενικό και τον πληθυντικό αριθμό (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),

- έλλειψη δοτικής πτώσης στην κλίση των ουσιαστικών (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 82),
- «αλληλεπίδραση», σε επίπεδο μορφολογίας, μεταξύ πρωτόκλιτων και τριτόκλιτων ονομάτων (τα μεν πρώτα επηρεάζονται στον πληθυντικό από τα τριτόκλιτα και τα δεύτερα στον ενικό από τα πρωτόκλιτα) (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),
- αν και δεν προτιμώνται τα ονόματα ουδετέρου γένους (Κοντοσόπουλος, 1994: 34· Χατζοπούλου, 2021: 20), γίνεται μετάπλαση αρσενικών ουσιαστικών σε «-ο» αντί «-ος» (Χαιρετάκης, 2020: 23),
- χρήση τύπων «έξε» αντί «έξι», «δεκαφτά» αντί «δεκαεπτά», «ογδοήντα» αντί «ογδόντα» για τα αριθμητικά (Συμιακάκη, 2024: 9),
- δυνατότητα αντικατάστασης στιγμικών από τριβόμενων συμφώνων (Τζακώστα, 2014: 424),
- εμφάνιση δύο κλιτικών υποπαραδειγμάτων (γενική σε «-ς» και γενική σε «-ο») που σχηματίστηκαν τα μεσαιωνικά χρόνια και δεν εντοπίζονται στην κοινή νεοελληνική (Χαιρετάκης, ό.π.: 105),
- αξιοποίηση μικρών δευτερευουσών προτάσεων αντί απαρεμφάτου (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 81),
- αντικατάσταση μετοχής από γερούνδιο προσθέτοντας την κατάληξη «-ς» (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 81),
- παρουσίαση πλήρους μορφολογίας σε μετοχές με κατάληξη «-(ο)μενος» (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 81),
- εντοπισμός προτρεπτικής υποτακτικής με το «ας», με τη χρήση της οποίας αναπληρώνεται το α' πρόσωπο της προστακτικής που εκλείπει, αντικαθίσταται το γ' πρόσωπο της παλιάς προστακτικής, ενώ λειτουργεί προτρεπτικά και ενθαρρυντικά ακόμη και για τον ίδιο τον ομιλητή (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 80).

2.1.3 Συντακτικά

Η κρητική διάλεκτος παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα, συντακτικά γνωρίσματα, όπως:

- επίταξη της άτονης και της κλητικής αντωνυμίας μετά το ρήμα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 149· Κοντοσόπουλος, 1994: 32· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 82· Χαιρετάκης, 2020: 23· Χατζοπούλου, 2021: 20),
- επίταξη του εγκλιτικού τύπου της αντωνυμίας (Λειβαδιωτάκης, 2020: 9· Μπολάκη, 2020: 24-25),
- πρόταξη αντωνυμίας σε τύπους προστακτικής όταν προηγείται το αντικείμενο της πρότασης (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 149· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 32· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9· Μπολάκη, ό.π.: 24-25· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- σύνταξη ορισμένων ρημάτων με γενική αντί για αιτιατική (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 149· Κηρύκου, 2024: 23· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 32· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 10· Λενταράκη, 2024: 15· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20-21),
- σύνταξη ελλιπών προτάσεων, δηλαδή προτάσεων που λήγουν σε «γη» ή «μόνο» και παραλείπεται η υπόλοιπη πρόταση (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 35),
- σύνταξη ρημάτων που δηλώνουν μνήμη/λήθη με γενική ως αντικείμενο (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),
- σύνταξη ερωτήσεων με το «ίντα» ως άκλιτη ερωτηματική αντωνυμία (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82-83),
- αποβολή του μορίου «να» μπροστά από το ρήμα, όταν πριν από αυτό υπάρχει η άρνηση «δεν έχω» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 149· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 32· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 9-10· Συμιακάκη, 2024: 10· Χαιρετάκης, ό.π.: 23· Χατζοπούλου, ό.π.: 20),
- παράλειψη του ρηματικού τύπου «ήτονε» σε φράσεις και προτάσεις με στερεοτυπικό περιεχόμενο (Συμιακάκη, ό.π.: 10),
- ακολουθία του προσδιορίζοντος όρου από τον προσδιοριζόμενο, σε πολλές περιπτώσεις (Συμιακάκη, ό.π.: 10),
- «συμφωνία» του υποκειμένου της πρότασης με το ρήμα σε αριθμό (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82),
- «συμφωνία» του ρήματος με το αντικείμενο τόσο σε πτώση όσο και σε αριθμό, στην περίπτωση που το πρώτο είναι μεταβατικό και ακολουθείται από ουσιαστικό ή επίθετο (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 82-83),

- σύμφυση του μορίου «να» με το «είντα» στο πλαίσιο της γραμματικοποίησης (Κηρύκου, 2024: 24),
- η απραγματοποίητη ευχή εισάγεται με υποτακτική του ρήματος «έχω» (Κοντοσόπουλος, 1994: 32· Λειβαδιωτάκης, 2020: 10· Χατζοπούλου, 2021: 21).

2.1.4 Λεξιλογικά

Κάποια ιδιαίτερα λεξιλογικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κρητικής διαλέκτου είναι τα ακόλουθα:

- πλούσιο αλλά αρκετά συντηρητικό¹⁷⁵ λεξιλόγιο με λέξεις-όρους καθώς και ιδιωματικές εκφράσεις που συναντώνται μόνο στην κρητική διάλεκτο και αναφέρονται στον παραδοσιακό τρόπο ζωής και την καθημερινότητα των Κρητικών (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 35· Μπολάκη, 2020: 25· Τσακίρη, 2022: 21· Χαιρετάκης, 2020: 24· Χατζοπούλου, ό.π.: 21),
- λέξεις που προέρχονται από τα αρχαία¹⁷⁶, τα μεσαιωνικά, τα μεταγενέστερα και τα βυζαντινά ελληνικά (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 149· Κάππα, 2015: 52· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 33· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 10· Συμιακάκη, 2024: 10-11· Χαιρετάκης, ό.π.: 23-24· Χατζοπούλου, ό.π.: 21),
- λέξεις που το νοηματικό τους περιεχόμενο διαφέρει από τις αντίστοιχες της κοινής νεοελληνικής (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 149· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 32· Χαιρετάκης, ό.π.: 23-24),
- λέξεις-απομεινάρια από την κατοχή του νησιού από διάφορους πολιτισμούς (Τούρκοι¹⁷⁷, Ενετοί, Άραβες) (Καμπάκη-Βουγιουκλή, ό.π.: 150· Κάππα, ό.π.: 52· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 34-35· Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 10· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 487· Τσακίρη, ό.π.: 21· Χατζοπούλου, ό.π.: 21),
- αποφυγή ουδετέρων και υποκοριστικών (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 149-150),

¹⁷⁵ Η άποψη αυτή μπορεί να τεκμηριωθεί από την πληθώρα αρχαϊσμών που διαθέτει το κρητικό λεξιλόγιο (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 72).

¹⁷⁶ Όταν στην κοινή νεοελληνική χρησιμοποιούνται ξενικής προέλευσης λέξεις, στην κρητική διάλεκτο αξιοποιούνται αρχαιοελληνικές λέξεις για να αποδοθεί το ίδιο νόημα (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 149-150).

¹⁷⁷ Πλούσιος είναι ο δανεισμός λέξεων από την τουρκική γλώσσα, οι οποίες έχουν αφομοιωθεί πλέον στο κρητικό λεξιλόγιο. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Ορφανός, Β. (2020). *Τουρκικά δάνεια στα ελληνικά της Κρήτης*. Propylaeum: Heidelberg University Library.

- χρήση προθημάτων «δυσ-», «ευ-», «α-», «ανα-», «ανε-» (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 83),
- χρήση επιθημάτων «-ίκιος, -ερός, -ηρός, -ένιος» (επίθετα), «-ας, -έα, -ές, -ί, -ι, -ίς, -ις, -ιάς» (επιρρήματα), «-ούδα, -ούκλα» (μεγεθυντικά), «-ίο» (αποτέλεσμα/πράξη) (Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, ό.π.: 83-84),
- παραγωγική χρήση του συνδέσμου «συν-» και του προθήματος «σιο-» (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 149-150).

Αξίζει να επισημανθεί ότι μέσα στο κρητικό λεξιλόγιο, αποτυπώνονται οι περιπέτειες του νησιού, η ιστορία του, το επίπεδο διανόησης και τα συναισθήματα των Κρητικών. Για αυτό το λόγο, θα μπορούσε να συγκεντρωθεί επιμελώς όλο αυτό το υλικό και να εκδοθεί σε ένα λεξικό, αποκλειστικά για την κρητική διάλεκτο (Σπανάκης, 1962: 151).

2.2 Ανατολικό και Δυτικό ιδίωμα Κρήτης

Μελετώντας την περίπτωση του νησιού και της διαλέκτου που αυτό φέρει, γίνεται αντιληπτό ότι η κρητική διάλεκτος εμφανίζει σημαντική εσωτερική γλωσσική διαφοροποίηση¹⁷⁸ τόσο από περιοχή σε περιοχή όσο και από χωριό σε χωριό αλλά και μεταξύ πόλεων και χωριών, με αποτέλεσμα το νησί της Κρήτης να χωρίζεται όχι μόνο σε διοικητικές ενότητες, αλλά και σε γλωσσικές ομάδες¹⁷⁹ (Δασκαλάκη, 2023: 8· Κουρκούδιαλου, 2020: 19). Διακρίνεται, λοιπόν, σε δύο γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, το ανατολικό και το δυτικό ιδίωμα. Πρόκειται για διαφορετικές γλωσσικές ομάδες, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς κάποια σημαντικά γλωσσικά φαινόμενα, τα οποία άπτονται φωνολογικών, φωνητικών, μορφολογικών και λεξιλογικών χαρακτηριστικών (Κάππα, 2015: 51· Λενταράκη, 2024: 16· Χαιρετάκης, 2020: 24· Χατζοπούλου, 2021: 20). Μπορεί το ανατολικό ιδίωμα να ομιλείται στο Ηράκλειο και το Λασιθί και το δυτικό στα Χανιά και το Ρέθυμνο, ωστόσο οι διαλεκτικές αυτές ποικιλίες δεν περιορίζονται στα γεωγραφικά όρια, καθώς λόγω της γειννίας των περιοχών, είναι λογικό

¹⁷⁸ Οι εσωτερικές αυτές διαφοροποιήσεις εντείνουν τις ενδοδιαλεκτικές ποικιλίες του νησιού, οι οποίες επηρεάζονται τόσο από τις πληθυσμιακές μετακινήσεις όσο και από τη μεταβλητότητα του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής (Λενταράκη, 2024: 15-16).

¹⁷⁹ Η ιδιαίτερη ιδιομορφία του εδάφους σε συνδυασμό με τη δυσκολία επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων δημιούργησαν την ανάγκη να διαμορφωθούν επιμέρους τοπικά ιδιώματα, τα οποία μπορεί ενδεχομένως να μην συμβάλουν στη διευκόλυνση της επικοινωνίας, αλλά παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη της καταγωγής των Κρητικών (Χαιρετάκης, 2020: 22).

να εντοπίζονται γλωσσικές επιρροές εντός των ιδιωμάτων (Κάππα, 2015: 51· Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, 2022: 11-12· Παπαζαχαρίου & Ράλλη, 2022: 487).

Αναφορικά με το ανατολικό ιδίωμα της Κρήτης, παρατηρούνται τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

- χρήση αντωνυμιακών τύπων «*dως*» («*τως/ντως*») (Λενταράκη, 2024: 16-17· Τζακώστα, 2022: 114· Χαιρετάκης, 2020: 24 & 25),
- χρήση του προθήματος «*ανε-*» αντί για «*ανα-*» (Λενταράκη, ό.π.: 16-17· Χαιρετάκης, ό.π.: 24 & 25),
- συνίζηση καταλήξεων «*-έα*» και «*-έας*» σε «*-ιά*» και «*-ιάς*» αντίστοιχα (Κάππα, ό.π.: 51),
- απουράνωση συριστικών φθόγγων /s/ και /z/ (Λενταράκη, ό.π.: 16· Χαιρετάκης, ό.π.: 24 & 25),
- ουρανικοποίηση του υγρού πλευρικού συμφώνου [l] και του έρρινου [n] όταν προηγείται φωνήεν /i/ (Κάππα, ό.π.: 51· Λενταράκη, ό.π.: 16-17),
- αποβολή του /j/ μεταξύ του /t/ και φωνήεντος (κυρίως στο Ρέθυμνο και το Ηράκλειο) (Λενταράκη, ό.π.: 16-17· Χαιρετάκης, ό.π.: 24 & 25),
- αποβολή του τελικού /s/ σε χωριά των Σφακιών, της Ιεράπετρας, του Βιάννου και στο οροπέδιο του Λασιθίου (Χαιρετάκης, ό.π.: 24),
- αύξηση «*η*» κατά τους παρελθοντικούς χρόνους (Λενταράκη, ό.π.: 17· Χαιρετάκης, ό.π.: 24 & 25),
- ανάπτυξη του φωνήματος /a/ στην αρχή των λέξεων (Χαιρετάκης, ό.π.: 25),
- προφορά του [t] ως [θ] και του [d] ως [δ] όταν προηγείται /i/ (Λενταράκη, ό.π.: 16-17),
- το μόριο «*θα έχει*» παίρνει τη μορφή «*δα*» σε μελλοντικούς χρόνους (Χαιρετάκης, ό.π.: 25),
- στα ουσιαστικά θηλυκού γένους, η κατάληξη «*-ια*» γίνεται «*-α*» όταν προηγείται /t/ (Λενταράκη, ό.π.: 16-17),
- αρκετά εξελιγμένο και εμπλουτισμένο λεξιλόγιο¹⁸⁰ (Φραγκούλη, 2022: 21).

¹⁸⁰ Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, η Κρήτη βρίσκονταν στο απόγειο της λογοτεχνικής της παραγωγής, με την κρητική διάλεκτο να αποτελεί τη γραπτή και λογοτεχνική γλώσσα της εποχής, η οποία θεμελιωνόταν στο ανατολικό κρητικό ιδίωμα, δίνοντας πληροφορίες για τον τρόπο ομιλίας των Κρητικών εκείνη την εποχή (Συμιακάκη, 2024: 5).

Αναλύοντας, στη συνέχεια, το δυτικό ιδίωμα της Κρήτης, εντοπίζονται τα παρακάτω χαρακτηριστικά στοιχεία:

- χρήση των αντωνυμιακών τύπων «δωνε» («τώνε/ντώνε») (Λενταράκη, 2024: 18-19· Τζακώστα, 2022: 114· Χαιρετάκης, 2020: 24 & 25),
- χρήση τύπων, όπως «ένε», «είνιε», «ήσανε» (Χαιρετάκης, ό.π.: 25),
- χρήση του επιρρήματος «πόλυ» και «πολιό» ως πρώτο συνθετικό λέξεων αντί του «πολύ» της νεοελληνικής (Λενταράκη, ό.π.: 18-19· Χαιρετάκης, ό.π.: 25),
- αποβολή του άτονου «-α» στις καταλήξεις «-έα» και «-έας» (Κάππα, 2015: 51),
- μη ουρανικοποίηση του υγρού πλευρικού συμφώνου [l] όταν προηγείται φωνήεν /i/ (Κάππα, ό.π.: 51), ενώ όταν προηγούνται τα φωνήεντα «α», «ο», «ου» προφέρεται ως «προσεγγιστικό ανακεκαμμένο» (Κάππα, ό.π.: 58· Λενταράκη, ό.π.: 18-19),
- συνίζηση του [r] + /ia/ ή /io/ σε [rɣa] ή [rɣo] αντίστοιχα (κυρίως στην Κίσσαμο των Χανίων) (Λενταράκη, ό.π.: 18· Χαιρετάκης, ό.π.: 24),
- συνίζηση του θηλυκού επιθήματος «-ια» σε «-ε» (Λενταράκη, ό.π.: 18-19),
- διατήρηση των επιθημάτων «-ουσι» και «-ασι» (κυρίως στα Σφακιά) (Χαιρετάκης, ό.π.: 24 & 25),
- διατήρηση του προθήματος «ανα-» (Λενταράκη, ό.π.: 18-19),
- απλοποίηση του συμπλέγματος /zm/ (Λενταράκη, ό.π.: 18),
- αύξηση «ε» κατά τους παρελθοντικούς χρόνους (Λενταράκη, ό.π.: 19),
- ανάπτυξη «ει» στο β' ενικό μονοσύλλαβων ρημάτων (πχ. *πάεις, φάεις* – φαινόμενο που παρατηρείται κυρίως στα Χανιά) (Λενταράκη, ό.π.: 18-19),
- προσθήκη κατάληξης «-νε» (ανοικτή συλλαβή) στο α' και γ' πληθυντικό των ρημάτων (κυρίως στο Ρέθυμνο) (Λενταράκη, ό.π.: 18-19),
- συντηρητικό και φτωχό λεξιλόγιο με μεγάλο εύρος ποικιλίας σε τοπικές, ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις¹⁸¹ (Φραγκούλη, 2022: 21).

¹⁸¹ Σε κάποιες περιπτώσεις ουσιαστικών, όπως αυτών που δηλώνουν οσμή, στο πλαίσιο του δυτικού κρητικού ιδιώματος, οι καταλήξεις «-έα» και «-έας» διατηρούνται στις περιοχές που επικρατεί το τοπικό τους ιδίωμα, με εξαίρεση την περιοχή του Ρεθύμνου, που αν και ανήκει στις περιοχές αυτές, ακολουθεί ένα διαφορετικό τρόπο έκφρασης των λέξεων αυτών (Κάππα, 2015: 51).

Λαμβάνοντας υπόψιν τη θεωρία των ισογλώσσων, συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ανατολικό ιδίωμα της Κρήτης εμφανίζει μεγάλη γλωσσική ομοιογένεια, σε αντίθεση με το δυτικό ιδίωμα, που παρουσιάζει περισσότερα ισόγλωσσα της διαλέκτου στις περιοχές όπου ομιλείται (Χαιρετάκης, 2020: 24-25).

2.3 Η κρητική διάλεκτος σήμερα

Παρά τις αντίξοες συνθήκες και την τάση υποχώρησης και εξαφάνισης των νεοελληνικών διαλέκτων, η κρητική διάλεκτος διατηρείται¹⁸² σε σημαντικό βαθμό (Κοντογούρης, 2021: 2· Κοντοσόπουλος, 1994: 28). Ομιλητές της είναι κυρίως οι ηλικιωμένοι άνθρωποι και αυτοί που κατοικούν σε χωριά και σε απομακρυσμένες ορεινές αγροτικές περιοχές¹⁸³, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις νέων ατόμων¹⁸⁴ που συνεχίζουν τη χρήση της κατά την επικοινωνία (Λενταράκη, 2024: 12· Μπολάκη, 2020: 61· Παπαδοπούλου, 2020: 9· Παπαναστασίου, 2015: 41). Εντός του νησιού, η κρητική διάλεκτος παρουσιάζει ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις, με τους φορείς της να εμφανίζουν διαλεκτικά στοιχεία στην προφορά, το λεξιλόγιο και το επίπεδο μορφολογίας της διαλέκτου (Λενταράκη, ό.π.: 13· Μπλαζάκη, 2020: 8· Παπαναστασίου, ό.π.: 41). Ωστόσο, οι διαλεκτόφωνοι, υπό ορισμένες συνθήκες¹⁸⁵, αποβάλλουν διαλεκτικά στοιχεία από το λόγο τους και χρησιμοποιούν την πρότυπη ποικιλία (Αγγελίδη, 2022: 31).

Εκτός από την επικοινωνία, η κρητική διάλεκτος μπορεί να αξιοποιηθεί και σε επίπεδο πολιτισμικής και καλλιτεχνικής παραγωγής, τόσο στο γραπτό όσο και στον προφορικό ανεπίσημο και επίσημο λόγο (Μπλαζάκη, ό.π.: 64). Μέχρι και σήμερα, εντοπίζονται έμμετρα και πεζά έργα¹⁸⁶ γραμμένα σε κρητική διάλεκτο, ενώ υπάρχουν κρητικά δίστιχα και

¹⁸² Η διατήρηση της κρητικής διαλέκτου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη στάση των Κρητικών απέναντι στη διάλεκτό τους, η οποία, συνδυαστικά με άλλους παράγοντες, καθορίζει τη χρήση ή όχι της διαλεκτικής αυτής ποικιλίας (Λειβαδιωτάκης, 2020: 7).

¹⁸³ Η επικράτηση της κοινής νεοελληνικής, της πρότυπης ποικιλίας, περιόρισε την αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου στα μεγάλα αστικά κέντρα του νησιού, ωστόσο η χρήση της στην ανεπίσημη επικοινωνία των ανθρώπων σε χωριά και κωμοπόλεις είναι αισθητή (Κάππα, 2015: 60· Κοντογούρης, 2021: 11· Παναγιωτοπούλου, 2022: 15).

¹⁸⁴ Το γεγονός ότι η κρητική διάλεκτος ομιλείται και από άτομα της νεότερης γενιάς, συνηγορεί στο συμπέρασμα ότι δεν θα χαθεί με τον χαμό των ηλικιωμένων, αλλά θα συνεχίσει να διατηρείται και να μεταδίδεται στην επόμενη γενιά (Τσακίρη, 2022: 16).

¹⁸⁵ Συνήθως, αυτό παρατηρείται όταν έρχονται σε επικοινωνία με κατοίκους της πόλης και γενικότερα με ανθρώπους που χρησιμοποιούν την πρότυπη γλώσσα και θεωρητικά έχουν ανώτερο μορφωτικό επίπεδο.

¹⁸⁶ Τέτοια είναι τα «δημοτικοφανή» και έντεχνα ποιήματα, τα «κρητικά νάκλια», τα ηθογραφικά στιγμιότυπα και μυθιστορήματα, όλα γραμμένα στην κρητική διάλεκτο (Κοντοσόπουλος, 1994: 30).

μαντινάδες¹⁸⁷ διαφόρων ειδών¹⁸⁸, μέσα από τα οποία η διάλεκτος διατηρείται, ζωντανεύει και αποκτά ζωτικότητα και παραστατικότητα (Λειβαδιωτάκης, 2020: 8). Αξίζει να αναφερθεί ότι τα τελευταία χρόνια, η παρουσία της κρητικής διαλέκτου είναι ιδιαίτερα σημαντική και αισθητή σε κείμενα μαζικής κουλτούρας (Τσακίρη, 2022: 25).

2.3.1 Από το χθες στη σύγχρονη πραγματικότητα

Οι απαρχές¹⁸⁹ της κρητικής διαλέκτου εντοπίζονται στην αρχαιότητα, την εποχή της Αναγέννησης και της φραγκικής κυριαρχίας, εποχή κατά την οποία συγγράφηκε αξιόλογη φιλολογική παρακαταθήκη (Κοντοσόπουλος, 1994: 1-2). Σε αυτή συγκαταλέγεται και το έργο του Ερωτόκριτου – ένα από τα μοναδικά και πιο αξιόλογα λαϊκά αναγνώσματα πανελληνίως για αιώνες – γραμμένο στην παλιά κρητική γλώσσα, η οποία, με τη σειρά της, εμπλούτισε τη νέα ελληνική. Κατά την περίοδο της βενετικής κατοχής, η κρητική διάλεκτος είχε αναδειχθεί η γραπτή μορφή της νεοελληνικής (Κοντοσόπουλος, ό.π.: 29). Μάλιστα, ένας σημαντικός αριθμός γλωσσολόγων και ιστορικών της λογοτεχνίας υποστήριζε ότι εάν η κρητική λογοτεχνική παραγωγή δεν επηρεάζονταν και δε σταματούσε το 1669 με την κατάληψη του νησιού από τους Τούρκους, στην ελληνική επικράτεια δε θα επικρατούσε το φαινόμενο της *νεοελληνικής διγλωσσίας*, το δίλημμα, δηλαδή, μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής, διότι θα κυριαρχούσαν η προφορική και η γραπτή γλώσσα βάσει της κρητικής διαλέκτου (Γαβριηλίδου κ.ά., 2021: 297· Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2009: 145· Κοντοσόπουλος, ό.π.: 29).

Στη σύγχρονη εποχή, η κρητική διάλεκτος παραμένει ζωντανή, ενώ στην καθαρή μορφή¹⁹⁰ της διαφοροποιείται αρκετά από την κοινή νεοελληνική (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 7). Αν και έχει δεχτεί επιρροές από διάφορους πολιτισμούς και διάφορες γλώσσες, εντούτοις οι Κρητικοί έχουν διατηρήσει την ιδιαίτερη, εθνική και πολιτισμική τους ταυτότητα, την οποία συνθέτουν στοιχεία, όπως είναι η γλώσσα, τα ήθη, τα έθιμα και η ένδυση (Αραποπούλου, 2001: 178· Κουρκούδιαλου, 2020: 2). Λαμβάνοντας υπόψιν την ύπαρξη κρητικού πληθυσμού και

¹⁸⁷ Στην παραγωγή και τη διάδοση των κρητικών μαντινάδων, αξιόλογο ρόλο έπαιξε η τεχνολογία και ιδίως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα από τα οποία προβλήθηκε, αναδείχθηκε και διατηρήθηκε η κρητική διάλεκτος και παράδοση και κατ' επέκταση η κρητική κοινωνία (Τσακίρη, 2022: 18).

¹⁸⁸ Οι μαντινάδες διακρίνονται σε γνωμικές, ιστορικές, ερωτικές, ευτράπελες, ηρωικές, τουριστικές, πειραχτικές, βωμολοχικές, πολιτικές, ποιμενικές, ευχετήριες, μαντινάδες καλημερίσματος και καληνυχτίσματος, απλού χαιρετισμού, ξενιτιάς, ξεφάντωσης και χορού.

¹⁸⁹ Την ίδια εποχή, μαζί με την κρητική διάλεκτο, ξεπρόβαλαν και αναδείχθηκαν τόσο η κυπριακή όσο και η ροδίτικη διάλεκτος.

¹⁹⁰ Σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2015: 35), η μορφή της διαλέκτου που τίθεται σε σύγκριση με την κοινή νεοελληνική δεν είναι η σημερινή, αλλά η διάλεκτος που υπήρξε και κυριαρχούσε πριν την επαφή της με την κοινή, η καθαρά διαλεκτική γλωσσική ποικιλία.

ομιλούντων της κρητικής διαλέκτου ακόμα και στη Συρία, γίνεται αντιληπτό ότι και εκεί οι άνθρωποι¹⁹¹ επιδιώκουν να κρατήσουν τον πολιτισμό και την κρητική τους διάλεκτο, καθώς βρίσκονται σε μια διαρκή προσπάθεια σύσφιγξης των σχέσεων με την Κρήτη και γενικά την υπόλοιπη Ελλάδα, αναγνωρίζοντας τις ελληνικές τους ρίζες και διατηρώντας αναλλοίωτο το ελληνικό στοιχείο (Αραποπούλου, 2001: 178· Κηρύκου, 2024: 19).

2.3.2 Στάση Κρητικών απέναντι στη διάλεκτό τους

Αν και οι περισσότερες γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες τείνουν να εξαφανιστούν, εντούτοις η κρητική διάλεκτος διατηρείται σε ικανοποιητικό βαθμό, γεγονός που οφείλεται τόσο στο κύρος της όσο και στη στάση των Κρητικών απέναντί της (Συμιακάκη, 2024: 1). Πράγματι, οι Κρητικοί αισθάνονται υπερήφανοι για τη διάλεκτό τους και είναι ένθερμοι υποστηρικτές και συνεχιστές της, προστατεύοντάς την από οποιαδήποτε προσπάθεια διαλεκτικής σύνθλιψης και καταστροφής (Κηρύκου, ό.π.: 11· Τσακίρη, 2022: 9). Προτάσσοντας την αξία και την ιδιαίτερη σημασία της παράδοσής¹⁹² τους, θεωρούν τα κρητικά ένα χαρακτηριστικό πολιτισμικό τους γνώρισμα, το οποίο τους διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους Έλληνες, ένα σήμα κατατεθέν για το νησί τους (Κηρύκου, ό.π.: 20· Παπαναστασίου, 2015: 45). Τέλος, οι Κρητικοί λαμβάνουν την κρητική διάλεκτο ως αναπόσπαστο στοιχείο της προσωπικότητάς τους, το οποίο αναδεικνύει όχι μόνο τον τόπο καταγωγής τους, αλλά και την ταυτότητά τους (Παναγιωτοπούλου, 2022: 42).

2.3.3 Η κρητική διάλεκτος στην εκπαίδευση

Δεδομένου ότι η κρητική διάλεκτος αποτελεί μια ζωντανή γλωσσική ποικιλία που εντοπίζεται σε διάφορες εκφάνσεις της καθημερινότητας των ανθρώπων, η εμφάνισή της στο χώρο της εκπαίδευσης ήταν αναμενόμενη. Ειδικότερα, εξαιτίας του μεγάλου πληθυσμού ομιλητών της σε όλη την έκταση της ελληνικής επικράτειας καθώς και της έντονης διαλεκτικής ταυτότητας που αυτοί φέρουν, έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη και την πρόταξή της τόσο ως πολιτισμικού θησαυρού του τόπου όσο και ως εργαλείου για τη διδασκαλία της γλώσσας¹⁹³ (Tzakosta, 2019: 36; Τζακώστα & Μπετεινάκη, 2018: 87). Αξίζει, μάλιστα, να επισημανθεί ότι

¹⁹¹ Ακόμα και για εκείνους τους πληθυσμούς, η κρητική διάλεκτος συνιστά τη μητρική τους γλώσσα και τα αραβικά είναι η γλώσσα που συναντούν πρώτη φορά στο σχολείο (Αραποπούλου, 2001: 178).

¹⁹² Για τους Κρητικούς, η παράδοση είναι κομμάτι της καθημερινότητάς τους, για το οποίο χρειάζεται να επιδεικνύουν αισθήματα σεβασμού, αγάπης και πίστης (Κηρύκου, 2024: 11· Τσακίρη, 2022: 9).

¹⁹³ Σύμφωνα με την Τζακώστα (2014: 423), χρειάζεται να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή και σημασία στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας συσχετιστικά και συνδυαστικά με την κρητική διάλεκτο.

έχουν πραγματοποιηθεί μεμονωμένες, αλλά πολύ αξιόλογες προσπάθειες ένταξης και ενσωμάτωσης της κρητικής διαλέκτου στη γλωσσική διδασκαλία· μια από αυτές σημειώνεται στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, όπου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης προσφέρεται μάθημα σχετικό με την κρητική διάλεκτο (Tzakosta, 2019: 36; Λειβαδιωτάκης, 2020: 25). Αυτές οι προσπάθειες αφομοίωσης της διαλέκτου στην εκπαίδευση επιβεβαιώνουν τη θετική στάση και ανταπόκριση των εκπαιδευτικών απέναντι στην κρητική διάλεκτο (Χατζοπούλου, 2021: 54-55).

2.3.4 Η επαναφορά της κρητικής διαλέκτου στο διαφημιστικό τοπίο

Τα τελευταία χρόνια, σε ένα μεγάλο μέρος της μαζικής κουλτούρας – κυρίως στις διαφημίσεις – η παρουσία της κρητικής διαλέκτου είναι ιδιαίτερα αισθητή (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 28). Στο ευρύτερο διαφημιστικό πλαίσιο¹⁹⁴, τις περισσότερες φορές, χρησιμοποιούνται οι διάλεκτοι, προκειμένου να αναδειχτούν βασικά αγαθά και προϊόντα της υπαίθρου, εφόσον οι γεωγραφικές αυτές γλωσσικές ποικιλίες είναι άμεσα συνυφασμένες με αυτή την περιοχή (Αθανασιάδης, 2016: 29).

Ειδικότερα, στην περίπτωση της διαφήμισης που προβάλλει την κρητική διάλεκτο, γίνεται αντιληπτό το μυθοπλαστικό στοιχείο στη γλωσσική ποικιλία, ενώ δεν εκλείπει ούτε το στοιχείο του χιούμορ¹⁹⁵ (Αθανασιάδης, ό.π.: 32 & 61). Συνήθως, μέσω των διαφημίσεων με Κρητικούς ενδυναμώνονται και κυριαρχούν στερεοτυπικές αντιλήψεις, όπως είναι η μαύρη ενδυμασία, η κατανάλωση ρακής, η εμπλοκή σε βεντέτες, ο παλιομοδίτικος και χωρικός τρόπος ζωής όσον αφορά τη γλωσσική τους καλλιέργεια και την εμφάνισή τους, η επαφή με τη μουσική, η φιλοξενία, η πίστη στην παράδοση και η ανάδειξη των εθίμων. Ο Κρητικός απεικονίζεται ως ένας δυναμικός και αρρενωπός άνδρας νεότερης αλλά και μέσης ηλικίας, ο οποίος διακρίνεται από σοβαρότητα, αποφασιστικότητα και ειλικρίνεια (Λειβαδιωτάκης, ό.π.: 28).

2.3.5 Κρητική διάλεκτος και τηλεοπτικά προϊόντα

Ποικίλα διαλεκτικά γλωσσικά συστήματα της νέας ελληνικής άρχισαν να εμφανίζονται στο προσκήνιο τη δεκαετία του '60, αρχικά στη μεγάλη οθόνη, τον κινηματογράφο και στη

¹⁹⁴ Στο πλαίσιο αυτό, οι άνθρωποι και ιδίως τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη και να επεξεργαστούν καλύτερα το περιεχόμενο των διαφημίσεων, διακρίνοντας τον τρόπο που επιλέγεται να αποτυπωθούν οι διάλεκτοι (Αθανασιάδης, 2016: 62).

¹⁹⁵ Μέσω του χιούμορ, αναδεικνύεται το κύρος και το γόητρο τόσο της κρητικής διαλέκτου όσο και άλλων γνωστών και αναγνωρίσιμων ιδιωμάτων, χωρίς ίχνος χλευασμού και εμπαιγμού (Αθανασιάδης, 2016: 32).

συνέχεια επεκτάθηκαν και στην τηλεόραση, με τις τηλεοπτικές σειρές¹⁹⁶ να «ντύνονται» με διαλεκτικά στοιχεία από τη δεκαετία του '90 και μετά (Αθανασιάδης, 2016: 25-26).

Συγκεκριμένα, αναφορικά με την κρητική διάλεκτο¹⁹⁷, αξιοποιείται με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να αποτυπώνεται ρεαλιστικά η τοπική κοινωνία του νησιού, να αναδεικνύεται και να ερμηνεύεται τόσο ο τρόπος σκέψης όσο και ο τρόπος δράσης των ηρώων, διακρίνοντας τους κατοίκους του χωριού και της υπαίθρου που χρησιμοποιούν τη διάλεκτο¹⁹⁸ και τους κατοίκους της πόλης που χρησιμοποιούν την πρότυπη γλωσσική ποικιλία (Αγγελίδη, 2022: 40). Στην περίπτωση των δραματικών τηλεοπτικών σειρών, οι χαρακτήρες φέρουν στερεοτυπικά γνωρίσματα, ωστόσο η προβαλλόμενη εικόνα¹⁹⁹ τους προς το κοινό επιδιώκεται να είναι θετική, αποφεύγοντας αρνητικά και υποτιμητικά σχόλια για αυτούς και τη διάλεκτό τους (Συμιακάκη, 2024: 12).

Μια τέτοιου είδους τηλεοπτική σειρά είναι ο «Σασμός» – αντικείμενο μελέτης της παρούσας διπλωματικής εργασίας – μέσα από τον οποίο αποτυπώνεται η αγριότητα της Κρήτης και προβάλλονται παλιές αντιλήψεις και πεποιθήσεις, οι οποίες απωθούν τους χαρακτήρες να προσεγγίσουν τον σύγχρονο τρόπο ζωής (Βαρδιοπούλου, 2022: 67). Προκειμένου η σειρά να αποκτήσει αυθεντικότητα, αληθοφάνεια και ρεαλισμό και να πείσει τον τηλεθεατή ότι όλα όσα διαδραματίζονται, μπορούν να συμβούν σε ένα ορεινό χωριό της Κρήτης, η κρητική διάλεκτος χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως, μέσα από ποικίλα σημειωτικά στοιχεία²⁰⁰, όπως είναι τα ονόματα, τα ρούχα και η μουσική επένδυση²⁰¹, οι καθημερινές συνήθειες (πχ. ενασχόληση με τα όπλα, κατανάλωση ρακής), οι χώροι δράσης (πχ. καφενείο, εκκλησία) και οι επαγγελματικές επιλογές (Αγγελίδη, ό.π.: 40· Βαρδιοπούλου, ό.π.: 67). Ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει στους ηθοποιούς και μάλιστα σε αυτούς που δεν έχουν κρητικές ρίζες, οι οποίοι αξιοποιούν

¹⁹⁶ Σε τηλεοπτικά προϊόντα, όπως είναι οι σειρές, γίνεται δευτερογενής χρήση της γλωσσικής ποικιλότητας, κατά την οποία οι γλωσσικοί κώδικες απλώς αναπαρίστανται (Βαρδιοπούλου, 2022: 22).

¹⁹⁷ Μέσω της θετικής προβολής της εν λόγω διαλέκτου, αναδεικνύεται πέραν του διαλεκτικού γλωσσικού πλούτου και η ταυτότητα των Κρητικών, τροποποιώντας την αρνητική άποψη και την υποτιμητική στάση του τηλεοπτικού κοινού απέναντι στους διαλεκτόφωνους (Κουρκούδιαλου, 2020: 57).

¹⁹⁸ Γενικά, στην τηλεόραση, η κρητική διάλεκτος παρουσιάζεται στην πιο απλή της μορφή, δεν αποδίδεται πιστά ακολουθώντας την ακριβή της μορφή, προκειμένου να γίνεται πιο εύκολα κατανοητή από το τηλεοπτικό κοινό και να χρησιμοποιείται ανεξαρτήτως φύλου και επικοινωνιακής περιστασης (Τσακίρη, 2022: 75).

¹⁹⁹ Αν και μπορεί να παρουσιάζονται ως βίαιοι, άγριοι και αμόρφωτοι, εντούτοις διαφαίνεται ότι τα κίνητρα των πράξεων τους έχουν μια σκοπιμότητα, δημιουργώντας στο θεατή συναισθήματα κατανόησης και συμπάθειας προς το πρόσωπο του χαρακτήρα.

²⁰⁰ Το σύνολο των στοιχείων αυτών διαμορφώνει την κοινωνική εικόνα και την ταυτότητα των ηρώων, στιγματίζοντας κατ' επέκταση και τους Κρητικούς (Βαρδιοπούλου, 2022: 67).

²⁰¹ Τόσο το άκουσμα της κρητικής λύρας όσο και οι επιλογές της ενδυμασίας των ηρώων, σε συνδυασμό με το φυσικό, παρθένο αλλά γεμάτο αγριότητα περιβάλλον του νησιού, δημιουργούν ένα κατάλληλο περιβάλλον όπου συνυπάρχουν το σύνολο των χαρακτήρων μαζί με τις ιδέες τους, τις αντιλήψεις τους και τις ιδεολογίες τους (Τσακίρη, 2022: 75).

*Γεωργία Σκιαδά, Η κρητική διάλεκτος στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός».
Ενδεικτική μελέτη κειμενικών τεμαχίων.*

πιο έντονα τα στοιχεία της κρητικής διαλέκτου στην προσπάθεια μίμησης του τρόπου έκφρασης και ομιλίας των ντόπιων. Το γεγονός αυτό τεκμηριώνει την αγωνία και το άγχος των ηθοποιών να αποδώσουν με τον καλύτερο δυνατό, τον πιο ακριβή και πιστό τρόπο την κρητική διάλεκτο, καταρρίπτοντας οποιαδήποτε αρνητική στάση και απόπειρα στιγματισμού και αναδεικνύοντας την άρρηκτη σύνδεση διαλέκτου-Κρήτης (Παναγιωτοπούλου, 2022: 38).

Μέρος Δεύτερο: Η Ερευνητική Προσέγγιση

3ο Κεφάλαιο: Υπόθεση και μεθοδολογικά εργαλεία

3.1 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο επιλέγεται να προβληθεί η κρητική διάλεκτος και εάν μέσω αυτού του τρόπου δύναται να διατηρηθεί. Για τον σκοπό αυτό, αναλύονται κειμενικά τεμάχια με διαλεκτικό υλικό που συλλέχθηκαν τόσο από τα επεισόδια των τριών κύκλων της ελληνικής τηλεοπτικής σειράς «Σασμός» όσο και από το ομώνυμο μυθιστόρημα του Σπύρου Πετρουλάκη.

3.2 Στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Η έρευνα αποσκοπεί, παράλληλα, στην ανάδειξη της διάκρισης των όρων *γλώσσα*, *διάλεκτος*, *ιδίωμα*, τονίζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, και των γεωγραφικών και κοινωνικών διαλέκτων, καθώς και στην παρουσίαση των διαλέκτων που εντοπίζονται στην ελληνική επικράτεια και βρίσκονται σε διαδικασία είτε διατήρησης είτε συρρίκνωσης. Επιπλέον, εξετάζονται η αλληλεπίδραση μεταξύ της γεωγραφικής ποικιλότητας και μαζικής κουλτούρας, μέσα από την οποία αναβλύζουν αξιόλογα στοιχεία προς μελέτη, αλλά και οι στάσεις που διατηρούν παράγοντες της δημόσιας σφαίρας προς αυτού του είδους ποικιλότητα. Τέλος, στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας μελετάται η κρητική διάλεκτος και συγκεκριμένα τα γενικά της χαρακτηριστικά και οι γλωσσικές της ιδιαιτερότητες, ένα ενδιαφέρον γλωσσολογικό γνώρισμα του νησιού όπως και η «εικόνα» της στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

Στο πλαίσιο της έρευνας, επιδιώκεται, έχοντας ως άξονες τις αναλύσεις των διαλεκτικών κειμενικών τεμαχίων, να δοθούν απαντήσεις στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- 1) Υφίστανται διαλεκτικές απεικονίσεις σε μια ενδεικτική τηλεοπτική σειρά, όπως αυτή που έχουμε επιλέξει;*
- 2) Σε ποιο βαθμό παρουσιάζεται η γεωγραφική αυτή ποικιλία στη σειρά;*
- 3) Ποιο είναι το νοηματικό περιεχόμενο των διαλεκτικών ποικιλιών-παραλλαγών που εντοπίζονται και σε ποια επικοινωνιακά πλαίσια απαντώνται, εφόσον απαντώνται;*

- 4) Είναι λελογισμένη ή εκτεταμένη η χρήση της γεωγραφικής ποικιλίας, υπό την αίρεση ότι υπάρχει διαλεκτική ποικιλία, και κατά πόσο ο βαθμός της επηρεάζει την κατανόηση;
- 5) Ποιος είναι ο ρόλος της ηλικίας προς τους εμφανιζόμενους πιθανούς ομιλητές της διαλέκτου;

3.3 Δείγμα και διαμόρφωση δείγματος

Όπως αναφέρθηκε στην 3.1., εξετάζονται τα επεισόδια και των τριών κύκλων της τηλεοπτικής σειράς «Σασμός» (496 επεισόδια) καθώς και το ομώνυμο μυθιστόρημα. Αξιοποιώντας τη μέθοδο της ακρόασης και της αποδελτίωσης, συλλέχθηκε το διαλεκτικό υλικό, το οποίο κατηγοριοποιήθηκε και εν συνεχεία μελετήθηκε.

3.4 Διαδικασία διεξαγωγής έρευνας

Για τη διεξαγωγή της παρούσας εργασίας, πραγματοποιήθηκε μια ποιοτική έρευνα, κατά την οποία διερευνήθηκαν ποιοτικά διάφορες εκφάνσεις και εκδοχές της κρητικής διαλέκτου στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός» και στο ομώνυμο μυθιστόρημα.

Σε πρώτη φάση, εντοπίστηκε στην ηλεκτρονική πλατφόρμα καναλιού Alpha (www.alphatv.gr) η σειρά «Σασμός», όπου ανά τηλεοπτική σεζόν υπήρχαν τα αντίστοιχα επεισόδια. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε ακρόαση και αποδελτίωση όλων των επεισοδίων και των τριών κύκλων της σειράς, συγκεντρώνοντας και κατηγοριοποιώντας διαλεκτικές λέξεις και φράσεις της κρητικής διαλέκτου. Ανάλογη διαδικασία ακολουθήθηκε και για το μυθιστόρημα. Εφόσον ολοκληρώθηκε η καταγραφή του υλικού και από τις δύο πηγές, τα ευρήματα τέθηκαν σε «διαδικασία» συνανάγνωσης και αντιπαραβολής, μέσα από τις οποίες αναδείχθηκαν συγκλίνοντα ή/και αποκλίνοντα μεταξύ τους στοιχεία, οδηγώντας σε μια ευρύτερη συζήτηση.

3.5 Ερευνητικές μέθοδοι και εργαλεία

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για την ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων, είναι η Κριτική Ανάλυση Λόγου²⁰², σύμφωνα με την οποία το κείμενο και η γλώσσα διαμορφώνουν κοινωνικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας, που σταθεροποιούν, διαφυλάσσουν και τροποποιούν κυρίαρχες ιδεολογίες καθώς και κοινωνικές ανισότητες.

3.6 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Μετά την ολοκλήρωση της αποδελτίωσης του συνολικού διαλεκτικού υλικού, αυτό κατηγοριοποιήθηκε βάσει κάποιων τεχνικών-πρακτικών, όπως είναι η επανάληψη λέξεων, τα διαλεκτικά στοιχεία που ανήκουν στα διάφορα μέρη του λόγου (ρήμα, ουσιαστικό, επίρρημα, κλπ.), η θετική ή αρνητική χροιά που «εκπέμπει» μια έννοια, η αναφορά σε τόπο και στο όνομα του χαρακτήρα της σειράς και του μυθιστορήματος, οι διάφοροι τρόποι πειθούς (επίκληση στο συναίσθημα και επίκληση στην αυθεντία), τα ποικίλα ρηματικά πρόσωπα που χρησιμοποιούνται από τους τηλεοπτικούς και μυθιστορηματικούς χαρακτήρες.

²⁰² Βλ. περισσότερα στο Θεοδωρόπουλος, Ε., & Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Ν. (2018). *Η στάση υψηλής απαιτηλής οικειότητας στον σύγχρονο δημοσιογραφικό λόγο: Η περίπτωση του Ελληνικού δημοψηφίσματος της 5-7-2015*. Παρουσιάστηκε στο ΣΤ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, Λουντ. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από https://www.eens.org/?page_id=6494

4ο Κεφάλαιο: Ερευνητικά δεδομένα και η συζήτησή τους

4.1 Ευρήματα από την τηλεοπτική σειρά

Αναμφίβολα, η ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός» αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση μυθοπλασίας, κατά την οποία η κρητική διάλεκτος, ως η τοπική γλώσσα της περιοχής στην οποία εκτυλίσσεται η ιστορία/πλοκή, διαδραματίζει αξιόλογο ρόλο και κατέχει κυρίαρχη θέση. Η ενσωμάτωση της διαλέκτου στη σειρά φανερώνει τη σημασία της για το νησί και τους κατοίκους του, καθώς συνιστά φορέα τόσο της γλωσσικής όσο και της πολιτισμικής ταυτότητας των ανθρώπων και κληρονομιάς του τόπου, συμβάλλοντας σημαντικά στην αυθεντικότητα, την αληθοφάνεια και το δραματουργικό ύφος της σειράς. Η κρητική διάλεκτος εμφανίζεται στη φυσική ροή του λόγου των μυθοπλαστικών χαρακτήρων, χωρίς να δημιουργείται κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα κατανόησης από την πλευρά των ακροατών και χωρίς να διαταράσσεται η ροή του σεναρίου.

Μέσα από την ακρόαση και την αποδελτίωση των επεισοδίων της τηλεοπτικής σειράς, διαπιστώθηκε ότι η κρητική διάλεκτος αξιοποιείται σε ικανοποιητικό βαθμό και οι διαλεκτικοί τύποι που χρησιμοποιούνται, αναδεικνύουν ιδιαίτερα γλωσσολογικά χαρακτηριστικά της γνωρίσματα, τα οποία άπτονται της φωνολογίας, της μορφολογίας, της σύνταξης και του λεξιλογίου. Ειδικότερα, ως προς τη φωνολογία, παρατηρούνται αποβολή του τελικού /n/ («*το πατέρα*»), παρουσία του /e/ στην προσωπική αντωνυμία («*τόνε*»), «επένθεση» του /j/ μεταξύ δύο διαδοχικών φωνηέντων («*τρώγω*»), αποβολή του τελικού /s/ όταν ακολουθεί κτητική αντωνυμία («*πε μου*»), ενώ ιδιαίτερα έντονο είναι το φαινόμενο του επιτονισμού και της χαρακτηριστικής μελωδικότητας της κρητικής διαλέκτου. Μορφολογικά, εμφανίζονται τα άρθρα «*τσι*» («*τσι συνανθρώπους*»), «*στι*», η αντωνυμία «*τωνε*», η ερωτηματική αντωνυμία «*ίντα*» (σχεδόν σε κάθε επεισόδιο), το πρόθημα «*α*» («*αμοναχός*», «*αζωντανό*») και «*ο*» («*οχθροί*», «*ομπρός*»), υπάρχει χρονική αύξηση στους παρελθοντικούς χρόνους ρημάτων σε περίπτωση τονισμένης αύξησης («*εκάμασι*», «*επεριμένουν*», «*ήβρε*», «*γινήκαν*», «*εσεβάστηκες*»). Σε επίπεδο σύνταξης, εντοπίζονται αρχαϊκοί τύποι («*εσάς οι ξένοι*») και ελλειπτική σύνταξη που παραπέμπει στον προφορικό τρόπο έκφρασης («*Ίντα μου λες;*», «*Φαμίλια να σε κλαίει χαροκαμένη*»). Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στο λεξιλόγιο που επιλέγεται να χρησιμοποιηθεί, το οποίο πιστοποιεί τον αστείρευτο πλούτο διαλεκτικών λέξεων («*μπλιο*», «*ετσά*», «*κατέω*», «*θωρώ*», «*ούλοι*», «*γιάντα*», «*νταγιαντήσω*», «*σασμός*», «*έπα*», «*όνταν*») και φράσεων ακόμη και γνωμικών που ανήκουν στην κρητική διάλεκτο («*σου 'στρωσα κάτι να φας*», «*όπου φτωχός κι η μοίρα του*», «*ό,τι γράφει επαέ, δεν ξεγράφει*», «*η τιμή*

δεν πουλιέται»). Βέβαια, παρατηρούνται και κάποιες λέξεις που εντάσσονται στην κρητική διάλεκτο και δεν είναι απολύτως κατανοητές, χρειάζεται να ερμηνευτούν βάσει των συμφραζομένων («φιλιότσα» σημαίνει βαφτισιμιά).

Παράλληλα, η κρητική διάλεκτος λειτουργεί ως φορέας πολιτισμού, στην οποία αποτυπώνονται ήθη, έθιμα, παραδόσεις, τρόπος ζωής και έννοιες όπως είναι η τιμή, η βεντέτα, η συμφιλίωση/σασμός. Με αυτόν τον τρόπο, προβάλλεται και αναγνωρίζεται ο τοπικός πολιτισμός και η κουλτούρα της Κρήτης μέσα στην οποία μπορούν να ενταχθούν όλοι οι ακροατές, καλλιεργώντας την αίσθηση του ανήκειν και ενισχύοντας τη συλλογική μνήμη. Πέραν της πολιτισμικής «σύνδεσης», η γλώσσα συνδυάζεται και συνεξετάζεται με και στο πλαίσιο της κοινωνίας.

Παρακολουθώντας τα επεισόδια της σειράς, γίνεται αντιληπτό ότι η κρητική διάλεκτος χρησιμοποιείται τόσο σε διαλόγους όσο και σε αφηγήσεις, από διάφορους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες. Πιο συγκεκριμένα, η διαλεκτική αυτή ποικιλία χρησιμοποιείται κατά κόρον από άτομα μεγάλης ηλικίας (καπετάνισσα Καλλιόπη Σταματάκη, γιαγιά Ειρήνη Βρουλάκη), ενώ λιγότερο αποτελεί τρόπο ομιλίας για άτομα μεσαίας ηλικίας (Μαθιός Σταματάκης, Παύλος Βρουλάκης, Ανδρέας Βρουλάκης) και ακόμη λιγότερο για άλλα άτομα (Μαρίνα Βρουλάκη, Στεφανής Σταματάκης, Βασιλική Καστρινάκη-Σταματάκη). Επιπλέον, η κρητική διάλεκτος χρησιμοποιείται από άτομα μεσαίας κοινωνικής τάξης που ζουν στην Κρήτη από τη μικρή τους ηλικία (αστυνομικός Αντώνης Φραγκιαδάκης, πάτερ Μιχάλης, Παντελής Αγγελάκης – ιδιοκτήτης καφενείου του χωριού). Αντίθετα, από άτομα υψηλής κοινωνικής τάξης προτιμάται η χρήση της πρότυπης ποικιλίας (δικηγόρος Στέλλα Καμαριωτάκη και οι γονείς της, εισαγγελέας Αιμιλία Μαραθάκη). Αναφορικά με τα νεότερης ηλικίας άτομα, εντοπίζονται περιπτώσεις που μιλούν ελάχιστα την κρητική διάλεκτο (Αστέρης Σταματάκης) αλλά και περιπτώσεις που συνεχίζουν, παρά το νεαρό της ηλικίας τους και τις ποικίλες κοινωνικές επιρροές, να παραμένουν πιστοί στα ήθη, τα έθιμα και τη διάλεκτό τους (Πέτρος Βρουλάκης). Επιπροσθέτως, υπάρχουν άτομα που ενώ έχουν γεννηθεί στην Κρήτη, για διάφορους λόγους, κυρίως οικογενειακούς, αναγκάστηκαν να ζήσουν χρόνια στο εξωτερικό, με αποτέλεσμα να μην είναι εξοικειωμένα με την κρητική διάλεκτο και να μην την ομιλούν (Αργυρώ Βρουλάκη, Άσπα Μιχελάκη). Τέλος, εντοπίζονται και άτομα ακόμη πιο νεαρής ηλικίας που από επιλογή, δεν ομιλούν κρητικά και επιλέγουν ως τρόπο επικοινωνίας την πρότυπη ποικιλία (Θοδώρα Αγγελάκη, Μανώλης Αγγελάκης, Νικηφόρος Σταματάκης).

4.2 Ευρήματα από το μυθιστόρημα

Στο πλαίσιο της διεξαχθείσας έρευνας, μελετήθηκε και το ομώνυμο μυθιστόρημα του Σπύρου Πετρουλάκη, μέσα από το οποίο αναδείχθηκαν σημαντικά σημεία προς συζήτηση.

Με ένα πρώτο φυλλομέτρημα και μια πρώτη γρήγορη ανάγνωση του βιβλίου, γίνεται αντιληπτό ότι αξιοποιούνται διαλεκτικές λέξεις και φράσεις ποικιλοτρόπως, από διάφορους χαρακτήρες. Η κρητική διάλεκτος κάνει αισθητή την παρουσία της στο μυθιστόρημα, στη φυσική ροή του λόγου, χωρίς να δημιουργείται κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα κατανόησης προς τους αναγνώστες. Η γραπτή της αποτύπωση πιστοποιεί τα ποικίλα φωνολογικά, μορφολογικά, συντακτικά και λεξιλογικά χαρακτηριστικά που φέρει, ενισχύοντας το κύρος και τη θέση της στη λογοτεχνία και συγκεκριμένα στη μοντέρνα και σύγχρονη μυθοπλασία.

Διατρέχοντας όλες τις σελίδες του βιβλίου, διαπιστώνεται ότι η χρήση διαλεκτικών λέξεων και φράσεων είναι συνεχής, χωρίς να διαταράσσεται η αρμονία του κειμένου και ο λόγος των χαρακτήρων. Η κρητική διάλεκτος παρεμβάλλεται στην πρότυπη ποικιλία, εμπλουτίζοντάς την και δίνοντάς της άλλη χροιά και ένταση. Συνήθως, εμφανίζεται στα διαλογικά μέρη, προσδίδοντας ζωντάνια, αμεσότητα, παραστατικότητα και πιστότητα στο λόγο των χαρακτήρων, καθώς και σε αφηγηματικά σημεία, στα οποία, μέσω της διαλέκτου, το αναγνωστικό κοινό τοποθετείται τόσο στο γλωσσικό όσο και στο πολιτισμικό περιβάλλον του νησιού, γεγονός που ενδυναμώνει την αυθεντικότητα των όσων λέγονται και τον ρεαλισμό των όσων γίνονται.

Η αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου εντάσσει τους αναγνώστες στην τοπική κουλτούρα του νησιού, καθώς μέσα από αυτή εκφράζονται κοινωνικές αξίες, παραδόσεις και η νοοτροπία των Κρητικών σε θέματα τιμής, βεντέτας και συμφιλίωσης/σασμού. Η προβολή αυτής της κρητικής νοοτροπίας απεικονίζεται μέσα από αναφορές σε ονόματα χαρακτήρων, όπως αυτοί αποκαλούνται στην Κρήτη («το Μανολάκι», «Μαρινιώ», «ο Πετρής»), σε αναφορές σε τόπο («Ρέθεμνος») καθώς και μέσα από χαρακτηριστικές διαλεκτικές φράσεις που χρησιμοποιούνται στην καθημερινότητα των Κρητικών («ώρα καλή», «άμε στο καλό», «σάζε μου τον καφέ μου»). Παράλληλα, η κρητική διάλεκτος αξιοποιείται σε έντονα συναισθηματικά φορτισμένες σκηνές (συγκρούσεις, θρήνους ή/και εξομολογήσεις), ενισχύοντας σημαντικά τη συναισθηματική ένταση της γλωσσικής ποικιλίας και γενικότερα της γλώσσας.

Καθ' όλη την έκταση του μυθιστορήματος, γίνονται φανερά διάφορα γλωσσολογικά φαινόμενα που άπτονται της φωνολογίας, της μορφολογίας, της σύνταξης και του λεξιλογίου. Ενδεικτικά, παρατηρείται το φαινόμενο του επιτονισμού και σίγηση του τελικού /n/ στο β'

πληθυντικό πρόσωπο («ανθρώπω»), το /t/ προφέρεται ως [θ] («τέθοια», «ομαθιών»), εντοπίζονται τα άρθρα με τη μορφή «τσι/τσ'» («τσ' ανθρώπους», «τσι 'κλαψες») και η ρηματική κατάληξη «-ετε» αντί «-ατε» («μισέψετε»). Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι φορές που αξιοποιούνται λέξεις που ανήκουν αποκλειστικά στην κρητική διάλεκτο («λέρια», «σασμός», «οζά», «πράμα», «κακοβάνω», «κουζουλάδα», «μπλιο», «γιάντα», «χαροζεύκι», «θωριά», «γκρούφτηκα»), προβάλλοντας αισθητά, για ακόμη μια φορά την ισχύ και την ιδιαίτερη αξία που έχει η εν λόγω γλωσσική ποικιλία. Επιπροσθέτως, χρησιμοποιούνται ως τρόποι πειθούς, η επίκληση στο συναίσθημα («αφήκε τσι ποθαμένους με τσι ποθαμένους») και η επίκληση στην αυθεντία («Θέ μου»), ενώ είναι έντονη και η ευρεία χρήση όλων των ρηματικών προσώπων («απόεις», «μαζωχτήκαμε», «ζάνοιζε», «κάμω», «κατέεις»). Αξίζει να επισημανθεί ότι η χρήση τέτοιων διαλεκτικών λέξεων και φράσεων μπορεί να δυσκολέψει την κατανόηση από τη μεριά των αναγνωστών, για αυτό και είναι σημαντικός ο ρόλος του συγγραφέα, ο οποίος προσπαθεί να αποδώσει το επιθυμητό νόημα μέσω των συμφραζομένων.

Θα ήταν σκόπιμο να αναφερθεί ότι η κρητική διάλεκτος χρησιμοποιείται, κυρίως, από μεγάλης ηλικίας άτομα που είναι γέννημα θρέμμα από την Κρήτη και είναι συνηθισμένα στη διάλεκτο αυτή (καπετάνισσα Καλλιόπη Σταματάκη, γιαγιά Ειρήνη Βρουλάκη) και από άτομα μεσαίας κοινωνικής τάξης που ζουν στην Κρήτη και ομιλούν την κρητική διάλεκτο, συνδυαστικά με την πρότυπη ποικιλία (αστυνομικός Αντώνης Φραγκιαδάκης, πάτερ Μιχάλης). Σπανίως, η κρητική διάλεκτος αποτελεί τρόπο ομιλίας νεότερης γενιάς ατόμων (Μαθιός και Αστέρης Σταματάκης), ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις χαρακτήρων που χρησιμοποιούν αποκλειστικά την κοινή νεοελληνική (Αργυρώ Βρουλάκη).

4.3 Συνανάγνωση και αντιπαραβολή

Η ελληνική σειρά μυθοπλασίας «Σασμός» συνιστά μια πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση μεταφοράς, διασκευής και προσαρμογής του λογοτεχνικού έργου και του αφηγηματικού λόγου στους τηλεοπτικούς δέκτες. Αν και η σειρά²⁰³ και το ομώνυμο μυθιστόρημα²⁰⁴ που

²⁰³ Η ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός» προβλήθηκε μέσω της τηλεοπτικής συχνότητας του Alpha, τρεις συνεχόμενες σεζόν (2021-2024).

²⁰⁴ Το μυθιστόρημα «Σασμός» του Σπύρου Πετρούλακη εκδόθηκε το 2019 και κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Μίνωας.

εξετάστηκαν, φαίνονται παρόμοιες περιπτώσεις – έχουν κοινά σημεία, στα οποία θα γίνει, εν συνεχεία, αναφορά – εντούτοις παρουσιάζουν και σημαντικές διαφοροποιήσεις.

Προχωρώντας σε μια διαδικασία συνανάγνωσης των δύο υπό μελέτη πρωτογενών πηγών, γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχουν μεταξύ τους ομοιότητες. Πιο συγκεκριμένα, τόσο η σειρά όσο και το μυθιστόρημα πραγματεύονται τη μακρόχρονη βεντέτα που έχει ξεκινήσει ανάμεσα σε δύο οικογένειες (Βρουλάκηδες-Σταματάκηδες) και την προσπάθεια συμφιλίωσής τους, η οποία υποδηλώνεται και από τον τίτλο «Σασμός» (ο όρος αυτός ανήκει στην κρητική διάλεκτο και σημαίνει συμφιλίωση). Επιπλέον, η ιστορία ξετυλίγεται²⁰⁵, και στις δύο περιπτώσεις, στην Κρήτη και συγκεκριμένα σε ένα ορεινό χωριό, την Άνω Ποριά. Γενικότερα, το νησί της Κρήτης αποτελεί ένα κομβικό σημείο, στο οποίο επικρατούν έντονα οι παραδόσεις, αναδεικνύεται η αξία της οικογένειας και των σχέσεων μεταξύ των μελών, δίνεται ιδιάζουσα σημασία στους ηθικούς κανόνες και τα έθιμα επηρεάζουν καταλυτικά τον τρόπο ζωής και σκέψης των μυθοπλαστικών και τηλεοπτικών χαρακτήρων. Άλλη μια ομοιότητα άπτεται της παρουσίας των κοινών βασικών χαρακτήρων, καθώς τόσο στη σειρά όσο και στο μυθιστόρημα, υπάρχουν οι ίδιοι κεντρικοί χαρακτήρες (καπετάνισσα Καλλιόπη Σταματάκη, Μαθιός και Αστέρης Σταματάκης, γιαγιά Ειρήνη Βρουλάκη, Μαρίνα Βρουλάκη, Αργυρώ Βρουλάκη, Πέτρος Βρουλάκης, πάτερ Μιχάλης, αστυνομικός Αντώνης Φραγκιαδάκης).

Αντιπαραβάλλοντας τη σειρά με το μυθιστόρημα, κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστούν ορισμένες αξιολογικές διαφοροποιήσεις ως προς τη δομή/πλοκή, τους χαρακτήρες αλλά και την εξέλιξη της ιστορίας. Αναλυτικότερα, το βιβλίο διακρίνεται για τη συγκροτημένη και συγκεκριμένη δομή του, δίνοντας έμφαση στη βεντέτα και τις συνέπειές της, αποτυπώνοντας την ανθρώπινη τραγωδία. Αντίθετα, στη σειρά, παρατηρείται επέκταση της πλοκής, καθώς στην αρχική ιστορία παρεμβάλλονται παράλληλες πλοκές και σκηνές έντασης και συγκρούσεων, επιπρόσθετοι καινούριοι χαρακτήρες, έντονα ρομαντικά, δραματικά αλλά και εγκληματικά στοιχεία, εξυπηρετώντας τους σκοπούς της τηλεόρασης και διατηρώντας το ενδιαφέρον των ακροατών/τηλεθεατών αμείωτο και ζωντανό. Επιπλέον, το βιβλίο έχει αρχή, μέση και τέλος και εστιάζει σε τρεις δολοφονίες που οδήγησαν στην οικογενειακή βεντέτα, ενώ στη σειρά αναδύονται διαρκώς νέες ανατροπές και καινούρια γεγονότα που περιπλέκουν την ιστορία, δίνεται έμφαση στο παρελθόν της Ανθούλας Σταματάκη και σε άλλες ιστορίες που

²⁰⁵ Στη δεύτερη σεζόν της σειράς, η ιστορία τοποθετείται και στα Ιωάννινα, τον τόπο καταγωγής του άνδρα της Αργυρούς, Σταύρου Πανταζή. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι τα Ιωάννινα αναφέρονται και ως τόπος διαμονής της Αργυρούς μετά το θάνατο του πατέρα της στο βιβλίο, κάτι το οποίο δεν ανταποκρίνεται στη σειρά, διότι εκεί μετακομίζει για μεγάλο χρονικό διάστημα στην Αυστραλία.

δεν αναφέρονται στο βιβλίο, με αποτέλεσμα να εκτείνεται σε τρεις συνεχόμενες τηλεοπτικές σεζόν.

Αναφορικά με τους χαρακτήρες, στη σειρά εμφανίζονται πολλοί δευτερεύοντες χαρακτήρες, ο ρόλος των οποίων είναι κρίσιμης σημασίας για την εξέλιξη της πλοκής. Παράλληλα, ο τρόπος που επιλέγεται να παρουσιαστούν κάποιοι χαρακτήρες στη σειρά διαφέρει από αυτόν του μυθιστορήματος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Αστέρης και ο Στεφανής Σταματάκης. Στην πρώτη περίπτωση, ο Αστέρης παρουσιάζεται ως ένας ευαίσθητος και ερωτευμένος νέος στη σειρά, ενώ στο βιβλίο ως σκληρός και εθισμένος στο αλκοόλ. Στη δεύτερη περίπτωση, ο Στεφανής είναι ένας αρκετά σκληρός άνδρας που απατά τη γυναίκα του στη σειρά, ενώ στο μυθιστόρημα συνιστά πρότυπο οικογενειάρχη που αγαπά και σέβεται τη γυναίκα του και είναι αγαπητός σε όλους. Επιπλέον, όλοι οι χαρακτήρες συνιστούν ισχυρές προσωπικότητες, γεμάτοι ένταση, οι οποίοι εμπλέκονται σε δραματικές καταστάσεις. Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις χαρακτήρων των οποίων η συμπεριφορά, η ψυχοσύνθεση και γενικότερα η εικόνα που φανερώνουν, είναι ίδιες τόσο στη σειρά όσο και στο βιβλίο (Μαρίνα Βρουλάκη, Αντώνης Φραγκιαδάκης).

Αξίζει να επισημανθεί ότι το χρονικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετούνται η σειρά και το μυθιστόρημα διαφέρει σημαντικά. Ειδικότερα, η ιστορία του μυθιστορήματος χρονολογείται το διάστημα 1980-1990, αποδίδοντας με ρεαλιστικό και λιτό τρόπο την αφήγηση των γεγονότων, δίνοντάς τους μια κοινωνική διάσταση. Αντίθετα, η ιστορία της σειράς πραγματοποιείται στο τώρα, το σήμερα, εντάσσοντας στην πορεία εξέλιξής της τα δεδομένα της σύγχρονης εποχής (τεχνολογικά επιτεύγματα, ποικίλες κοινωνικές συνθήκες και καταστάσεις), επιδιώκοντας να την προσαρμόσει όσο περισσότερο γίνεται στο τηλεοπτικό κοινό, μέσω της δραματικότητας.

Τέλος, άλλη μια διαφοροποίηση έγκειται στα μέσα που εκμεταλλεύεται η σειρά για να πετύχει τους στόχους της. Αξιοποιεί τη δύναμη της εικόνας προβάλλοντας την άγρια ομορφιά του τόπου, αλλά και τη δύναμη της μουσικής, η οποία «ντύνει» κυρίως έντονες συναισθηματικά στιγμές και γεγονότα, δημιουργώντας μια διαφορετική, κάθε φορά, ατμόσφαιρα. Έτσι, το τηλεοπτικό κοινό εγκλιματίζεται στην εκάστοτε κατάσταση/συνθήκη και συμπάσχει με τους χαρακτήρες. Η χρήση της κρητικής λύρας και των μαντινάδων προσδίδει μια ιδιαίτερη χροιά στην πλοκή της ιστορίας, προσπαθώντας να αναδείξει τη σημασία της παράδοσης και να φορτίσει συναισθηματικά τους τηλεθεατές.

4.4 Ευρύτερη συζήτηση

Ολοκληρώνοντας τη συνανάγνωση και την αντιπαραβολή της ελληνικής τηλεοπτικής σειράς «Σασμός» και του ομώνυμου μυθιστορήματος, εύλογα μπορούν να προκύψουν κάποιες γενικότερες επισημάνσεις/διευκρινήσεις.

Από τη μία, η τηλεοπτική σειρά συνιστά μια σύγχρονη προσέγγιση της παραδοσιακής κρητικής κοινωνίας και κουλτούρας, μέσω της οποίας αναδεικνύονται ιδιαίτερης σημασίας αξίες και διαχρονικά θέματα, όπως η τιμή, η βεντέτα, η αγάπη, η εκδίκηση αλλά και η συγχώρεση. Από την άλλη, το μυθιστόρημα, πριν πραγματοποιηθεί η μεταφορά του στη μικρή οθόνη, υπήρξε μια λιτή αλλά συνάμα ρεαλιστική αφήγηση, η οποία αποτέλεσε το σημείο μηδέν στο οποίο «συναντήθηκαν» και ενώθηκαν το αστυνομικό θρίλερ, η δραματικότητα και η ιδιαίτερη πολιτισμική φυσιογνωμία της Κρήτης.

Η λέξη «σασμός» δεν είναι απλώς ένας τίτλος που φέρουν η σειρά και το βιβλίο, αλλά είναι η πραγματική ουσία της ιστορίας, ο σκοπός προς επίτευξη, η «τελεία» μετά από μια μακροχρόνια διαμάχη που στο διάβα της χύθηκε πολύ αθώο αίμα. Σε έναν τόπο όπου η τιμή και το αίμα υπερτερούν της λογικής και του συναισθήματος, ο σασμός έρχεται ως πράξη υπέρβασης και βαθιάς ανθρωπιάς, οδηγώντας στην κάθαρση των χαρακτήρων.

Η τηλεοπτική μεταφορά του βιβλίου στην τηλεόραση κατάφερε να διατηρήσει τον πυρήνα του έργου, αναδεικνύοντας παράλληλα ποικίλες κοινωνικές αντιφάσεις που ξεπροβάλλονται, τη σύγκρουση του παλιού με το νέο, ακόμη και η θέση της γυναίκας σε μια ανδροκρατούμενη και πατριαρχική κοινωνία. Η σειρά δεν περιορίζεται απλώς σε μια ιστορία που μονοπωλεί το ενδιαφέρον μέσα από την εκτύλιξη της βεντέτας, αλλά επεκτείνεται τόσο σε κοινωνιολογικά όσο σε και ψυχολογικά θέματα/ζητήματα, αποτυπώνοντας με ρεαλισμό και σεβασμό τις εσωτερικές συγκρούσεις και τα ηθικά διλήμματα των χαρακτήρων. Όλο αυτό το σκηνικό εντείνεται και προβάλλεται ακόμη περισσότερο μέσα από έντονες δραματικές και συναισθηματικές καταστάσεις, τις οποίες συνεπικουρούν οι σκηνοθετικές επιλογές του σεναριογράφου και σκηνοθέτη, τη μουσική και το ιδιαίτερα γραφικό σκηνικό του τόπου.

Μέρος Τρίτο: Συμπεράσματα Έρευνας

5ο Κεφάλαιο: Επιλογικά στοιχεία και διδακτική αξιοποίηση

5.1 Γενικά συμπεράσματα

Η ελληνική γλώσσα διαθέτει έναν πλούτο διαλεκτικών ποικιλιών, καθεμία από τις οποίες έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, δική της αίγλη και δικό της κύρος. Στο πλαίσιο αυτής, εμφανίζονται η *γλωσσική ποικιλία* και η *γλωσσική ποικιλότητα*, έννοιες που χρειάζεται να διακρίνονται ως δύο ξεχωριστοί όροι. Αν και έχουν κοινό παρονομαστή τη γλωσσική διαφοροποίηση, εντούτοις διαφέρουν ως προς τον «χώρο» που εντοπίζονται: η *γλωσσική ποικιλία* εμφανίζεται σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις, ενώ η *γλωσσική ποικιλότητα* παρουσιάζεται σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα – τα όρια των οποίων είναι αρκετά ρευστά – χρωματίζουν ποικιλόμορφα την ελληνική πρότυπη ποικιλία, στην οποία ενυπάρχουν τόσο η ιδιόλεκτος του κάθε ατόμου όσο και το ισόγλωσσο μιας διαλεκτικής ποικιλίας, χωρίς, ωστόσο, να επηρεάζεται η διαμόρφωση του διαλεκτικού συνεχούς μιας γεωγραφικής περιοχής. Ένα άτομο, εκτός από την ιδιόλεκτό του, το δικό του τρόπο έκφρασης και ομιλίας, χαρακτηρίζεται από γεωγραφική και κοινωνική γλωσσική ποικιλία, στοιχεία που διαμορφώνουν σημαντικά την ταυτότητά του.

Αν και κατά κύριο λόγο οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα ομιλούνται από μεγάλης ηλικίας άτομα, εντούτοις δεν παύουν να απασχολούν και νεότερης γενιάς άτομα, τα οποία υιοθετούν στο λεξιλόγιό τους, τη γραμματική τους, τον τρόπο ομιλίας και έκφρασής τους, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, στοιχεία αυτών των ποικιλιών. Ωστόσο, στη σύγχρονη εποχή, μεγάλο ποσοστό των διαλέκτων βρίσκεται σε κατάσταση υποχώρησης/συρρίκνωσης – συνθήκη, η οποία επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες, άμεσα και έμμεσα συνδεδεμένους με τη γλώσσα. Πολλές φορές, μάλιστα, αυτή η συρρίκνωση μπορεί να επιφέρει το γλωσσικό θάνατο μιας διαλεκτικής ποικιλίας, πλήττοντας τον πολιτισμό αλλά και τους ίδιους τους διαλεκτόφωνους ομιλητές. Όπως μια γλωσσική ποικιλία τείνει να συρρικνωθεί/υποχωρήσει, με τον ίδιο τρόπο μπορεί και να διατηρηθεί, ως απόρροια εξωγλωσσικών παραγόντων.

Καίριας σημασίας επίδραση έχει η μαζική κουλτούρα προς τις ποικίλες γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες. Τα ΜΜΕ προωθούν την επικράτηση και τη διατήρηση των διαλεκτικών ποικιλιών, με φαινομενικό, ωστόσο, τρόπο. Μέσα από τα κείμενα μαζικής κουλτούρας προβάλλεται μια «συγκεκριμένη» διάλεκτος, που ανταποκρίνεται σε μια κατασκευασμένη, κατά το δοκούν, κοινωνική πραγματικότητα, εξυπηρετώντας ιδεολογικούς, κυρίως, σκοπούς.

Αν και αξιοποιείται η γεωγραφική γλωσσική ποικιλία στα ποικίλα κείμενα μαζικής κουλτούρας, μέσα από τα οποία, θεωρητικά, προβάλλεται και ενισχύεται η θέση της στην κοινωνία και τον λόγο των ανθρώπων, εντούτοις αυτή η προβολή και με τον τρόπο που πραγματοποιείται, επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα· αποδυναμώνεται η διάλεκτος/το ιδίωμα και παράλληλα κερδίζει έδαφος η πρότυπη ποικιλία.

Η γλωσσική ιδεολογία που προβάλλεται μέσα από τα ΜΜΕ, λειτουργεί επιβαρυντικά προς τις διαλεκτικές ποικιλίες, διαμορφώνοντας μια στάση υποτίμησης, χλευασμού, στιγματισμού και περιθωριοποίησης προς τους ομιλητές τους. Κυριαρχεί, κυρίως, στο λόγο των κειμένων μαζικής κουλτούρας, στον οποίο υποβόσκουν και ιδεολογικές απόψεις που προτάσσουν την υπεροχή της πρότυπης ποικιλίας. Η τηλεόραση, ως το επικρατέστερο μέσο της μαζικής κουλτούρας, παίζει καθοριστικό ρόλο στην αναπαράσταση και την προβολή της γεωγραφικής γλωσσικής ποικιλίας. Έτσι, τα μέσα, εκμεταλλευόμενα τη δύναμη και την καθολική κυριαρχία της τηλεόρασης, αξιοποιούν κάθε δυνατότητά της – μέχρι και τη στάση και το λόγο τηλεοπτικών χαρακτήρων στις μυθοπλασίες – με γνώμονα τα δικά τους συμφέροντα και τις δικές τους ιδεολογικές απόψεις, προβάλλοντας τη δική τους οπτική θέασης και τη δική τους πραγματικότητα.

Δεν είναι λίγες οι φορές που για να επιτύχουν τους στόχους τους, χρησιμοποιούν το στοιχείο του χιούμορ, το οποίο διαμορφώνει το ύφος, τον τρόπο έκφρασης και ομιλίας που εντοπίζεται στο εκάστοτε επικοινωνιακό πλαίσιο και το οποίο, συνήθως, λειτουργεί αρνητικά στην προώθηση των διαλεκτικών ποικιλιών, παρουσιάζοντάς τες ως αντικείμενο χλευασμού στο οποίο υποκρύπτονται στερεότυπα και προκαταλήψεις προς αυτές και τους ομιλητές τους. Άλλη μια παράμετρος, άμεσα συνδεδεμένη με τη γλωσσική διαφοροποίηση, είναι η Κοινωνιογλωσσολογία (του φύλου), η οποία εμπλέκει τη γλώσσα με τις έμφυλες ταυτότητες και το κοινωνικό φύλο, δίνοντάς της μια διαφορετική χροιά, ερμηνεία.

Φορείς της δημόσιας σφαίρας δύνανται να προβάλουν μια όψη τόσο αποδοχής όσο και στιγματισμού των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών, αντιμετωπίζοντάς τες είτε ως πηγή γλωσσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, απαιτώντας τον σεβασμό και την ανοχή, είτε ως στοιχεία στιγματισμού, που περιθωριοποιούν και υποτιμούν τους ομιλητές τους. Αξίζει να επισημανθεί ότι ένα σημαντικό στοιχείο αποδοχής των γλωσσικών ποικιλιών προέρχεται από το χώρο της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και συγκεκριμένα από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ), το οποίο έχει θεσπίσει ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών με τίτλο

«Σύγχρονες Τάσεις της Γλωσσολογίας για Εκπαιδευτικούς», το οποίο έχει ως αντικείμενο μελέτης και τις διαλέκτους.

5.2 Ειδικά συμπεράσματα

Η κρητική διάλεκτος αποτελεί μια από τις πιο καλοδιατηρημένες γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες που εντοπίζονται στην ελληνική επικράτεια και η οποία διακρίνεται για τα ιδιαίτερα φωνολογικά, μορφολογικά, συντακτικά και λεξιλογικά της χαρακτηριστικά. Ιδιάζον γνώρισμα της διαλέκτου είναι η εσωτερική γλωσσική διαφοροποίηση που παρατηρείται και «χωρίζει» το νησί σε Ανατολικό και Δυτικό ιδίωμα, καθένα από τα οποία έχει τα δικά του χαρακτηριστικά στοιχεία. Αν και χρονολογείται την εποχή της Αναγέννησης και της Φραγκοκρατίας, εντούτοις η αξία της παραμένει ανεξίτηλη στο χρόνο. Υπό άλλες συνθήκες, θα μπορούσε να συνιστά την κυρίαρχη γλώσσα, καταρρίπτοντας το διχασμό μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής, γεγονός που αναδεικνύει τη σπουδαιότητα αυτής της διαλεκτικής ποικιλίας.

Η κρητική διάλεκτος αποτελεί μια σπουδαία γλωσσική ποικιλία, οι ομιλητές της οποίας αισθάνονται βαθιά υπερηφάνεια για τη γλώσσα και την ταυτότητά τους· για αυτό και θα συνεχίσει να διατηρείται από γενιά σε γενιά. Στο χώρο της εκπαίδευσης, γίνονται αξιόλογες προσπάθειες προκειμένου να ενσωματωθεί η διάλεκτος αυτή και να αποκτήσει τη θέση που της αρμόζει. Τα πρώτα βήματα σημειώθηκαν στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και συγκεκριμένα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, στο οποίο προσφέρεται και διδάσκεται μάθημα σχετικό με την κρητική διάλεκτο.

Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία της κρητικής διαλέκτου τόσο στο τηλεοπτικό όσο και στο διαφημιστικό προσκήνιο. Αν και προβάλλεται ποικιλοτρόπως αξιοποιώντας διάφορες τεχνικές, η αποτύπωσή της είναι αισθητή σε ικανοποιητικό βαθμό. Γενικότερα, στο χώρο των ΜΜΕ, επισημαίνεται με ιδιαίτερο ενδιαφέρον το άγχος που διακατέχει τους ηθοποιούς, ως επί το πλείστον, όταν καλούνται να ομιλήσουν και να επικοινωνήσουν την κρητική διάλεκτο, γιατί τότε επιδιώκουν να την αποτυπώσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, πλησιάζοντας τον κρητικό πολιτισμό χωρίς ίχνος χιούμορ και αρνητικής στάσης απέναντι σε αυτή και τους ομιλητές της, προσπαθώντας έστω και με αυτόν τον τρόπο να αισθανθούν για λίγο Κρητικοί και το «βάρος» αυτής της γλωσσικής ποικιλίας.

Στην παρούσα εργασία, αντικείμενο μελέτης ήταν η ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός». Μέσα από τη σειρά αλλά και το ομώνυμο μυθιστόρημα, αναδεικνύεται η χρήση της κρητικής διαλέκτου με ιδιαίτερη προσοχή στη γλωσσική πιστότητα, την πολιτισμική κληρονομιά και ανθεκτικότητα. Η διάλεκτος αποδίδεται με σεβασμό μέσα από πραγματικούς διαλεκτικούς τύπους και εκφράσεις, αντικατοπτρίζοντας τον πολιτισμικό πλούτο του νησιού. Δεδομένου ότι κάποιοι από τους ηθοποιούς είναι γέννημα θρέμμα Κρητικοί, η προσέγγιση της γλωσσικής αυτής ποικιλίας γίνεται με ακόμη πιο αληθοφανή τρόπο. Επιπλέον, σε κάποια επεισόδια, γίνεται φανερή η γλωσσική διαφοροποίηση που παρατηρείται εντός των περιοχών του νησιού, γεγονός που τονίζει σημαντικά τη γλωσσική κληρονομιά. Εύλογα, λοιπόν, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η σειρά «Σασμός» δε συνιστά μόνο ένα μέσο ψυχαγωγίας, αλλά ένα μέσο προώθησης και διατήρησης της κρητικής διαλέκτου και γενικότερα του κρητικού πολιτισμού.

5.3 Ενδεικτικές διδακτικές εφαρμογές και προτάσεις

Προκειμένου να μυηθούν, κυρίως, τα παιδιά στην κρητική διάλεκτο, να συνεχίσουν να την ομιλούν και να την επικοινωνούν, είναι απαραίτητο να ασχοληθούν ενεργά με αυτή, ήδη από την προσχολική και την (πρωτο)σχολική ηλικία, δηλαδή στο Νηπιαγωγείο και τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, μέσα από ποικίλες διδακτικές εφαρμογές. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται εν συντομία επτά ενδεικτικές διδακτικές προτάσεις, με απώτερο σκοπό την επαφή των παιδιών με τη διαλεκτική ποικιλία και την πολιτισμική κληρονομιά της Κρήτης.

Δραστηριότητα 1^η: Τα κρητικά... στην τάξη

Η/Ο εκπαιδευτικός αναφέρει στα παιδιά ότι στο νησί που μένουν, εντοπίζεται η κρητική διάλεκτος και τα ρωτάει εάν έχουν ακούσει ποτέ αυτόν τον όρο και εάν έχουν παρατηρήσει κάποιον να μιλάει διαλεκτικά. Τα προτρέπει να ρωτήσουν γονείς, παππούδες και λοιπούς συγγενείς να τους πουν διάφορες διαλεκτικές λέξεις, προκειμένου να διαμορφώσουν έναν κατάλογο στην τάξη με λέξεις και φράσεις που ανήκουν στην κρητική διάλεκτο.

Δραστηριότητα 2^η: Ο παππούς και η γιαγιά αφηγούνται...

Η/Ο εκπαιδευτικός, έχοντας ήδη συζητήσει με τα παιδιά της τάξης για την κρητική διάλεκτο, τα ρωτάει εάν γνωρίζουν κάποιον που να την μιλάει ή εάν κάποιος παππούς ή κάποια γιαγιά

συνεχίζει να την επικοινωνεί στο σπίτι και να τη διατηρεί ως τρόπο ομιλίας. Κατόπιν, τα προτρέπει να ζητήσουν από αυτά τα άτομα να πάνε μια μέρα στο σχολείο και να αναπτύξουν μια συζήτηση, μέσα από την οποία θα ξεδιπλωθεί όλος ο κρητικός γλωσσικός πλούτος. Η συζήτηση μπορεί να περιλαμβάνει εξιστόρηση εμπειριών, αφήγηση κάποιου παραμυθιού ή ακόμη και μια απλή περιγραφή της καθημερινότητας αυτών των ατόμων.

Δραστηριότητα 3^η: Δημιουργώντας ένα κρητικό... λεξικό

Η/Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τα παιδιά να δημιουργήσουν ένα δικό τους λεξικό, το οποίο θα περιλαμβάνει αποκλειστικά λέξεις που ανήκουν στην κρητική διάλεκτο. Αφού ζητήσει από κάθε παιδί να της/του πει μια διαλεκτική λέξη – κάθε φορά να ξεκινάει με διαφορετικό φώνημα – τις καταγράφει σε χαρτόνια ανά γράμμα, εμπλουτίζοντας τις ιδέες τους, όπου κρίνεται απαραίτητο. Στη συνέχεια, δίνει στο κάθε παιδί ένα χαρτόνι με λέξεις και ένα κενό/καθαρό χαρτόνι και το παροτρύνει να αντιγράψει τις λέξεις στο καθαρό. Στο τέλος, η/ο εκπαιδευτικός μαζεύει τα χαρτόνια από τα παιδιά, τα δένει με μια κορδέλα και έτσι δημιουργείται το κρητικό λεξικό, το οποίο τοποθετείται στη βιβλιοθήκη της τάξης.

Δραστηριότητα 4^η: Βρες την λέξη... την κρητικιά...

Η/Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στα παιδιά διάφορες λέξεις, άλλες της κρητικής διαλέκτου και άλλες της πρότυπης νεοελληνικής ποικιλίας. Στη συνέχεια, ζητάει από το κάθε παιδί να εντοπίσει από κάθε ζεύγος λέξεων αυτή που ανήκει στην κρητική διάλεκτο, να την κυκλώσει, να προσπαθήσει να την προφέρει και να την αντιστοιχήσει με εκείνη που χρησιμοποιείται στην κοινή νεοελληνική (πχ. στην Κρήτη, χρησιμοποιείται η λέξη *γιάντα*, ενώ η αντίστοιχη της κοινής είναι η λέξη *γιατί*).

Δραστηριότητα 5^η: Δωσ' του κλώτσο να γυρίσει, κρητικό παραμύθι ν' αρχινήσει...

Η/Ο εκπαιδευτικός, γνωρίζοντας το ρόλο του παραμυθιού στην ολόπλευρη ανάπτυξη του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του παιδιού, φέρνει στην τάξη παραδοσιακά παραμύθια γραμμένα στην κρητική διάλεκτο και τα διαβάζει στα παιδιά. Επιπλέον, είναι στην ευχέρεια της/του εκάστοτε εκπαιδευτικού να παροτρύνει τα παιδιά της τάξης να δημιουργήσουν όλοι μαζί απλές ιστορίες, αξιοποιώντας κρητικές λέξεις και φράσεις.

Δραστηριότητα 6^η: Χορεύοντας κρητικούς σκοπούς...

Η/Ο εκπαιδευτικός αναφέρει στα παιδιά ότι η Κρήτη φημίζεται για τους κρητικούς χορούς της, όπως είναι ο συρτός και ο πεντοζάλης και τα παροτρύνει να μάθουν να τους χορεύουν. Αφού τους πει λίγα λόγια για την ιστορία του κάθε χορού, τους δείχνει αρκετές φορές τα βήματα και τα προτρέπει να προσπαθήσουν να την/τον ακολουθήσουν κάνοντας τα σωστά βήματα και ακολουθώντας το ρυθμό. Η δραστηριότητα επαναλαμβάνεται μέχρι τα παιδιά να συγχρονίσουν τα πόδια τους με τον ρυθμό και να εναρμονιστούν με αυτόν.

Δραστηριότητα 7^η: Το βιβλίο των... κρητικών μαντινάδων

Η/Ο εκπαιδευτικός ανακοινώνει στα παιδιά ότι όλοι οι Κρητικοί ξέρουν και απαγγέλουν μαντινάδες. Αφού τους εξηγήσει τι είναι οι μαντινάδες και πότε χρησιμοποιούνται, τα προτρέπει να ρωτήσουν τους γονείς ή τους παππούδες τους εάν γνωρίζουν μαντινάδες και να τις φέρουν στην τάξη. Έχοντας συλλέξει το απαραίτητο υλικό, η/ο εκπαιδευτικός βοηθάει τα παιδιά να διαβάσουν τις μαντινάδες και να κατασκευάσουν ένα βιβλίο με αυτές.

5.4 Μελλοντικές ερευνητικές μελέτες

Στο πλαίσιο μιας σειράς από μελλοντικές έρευνες, θα ήταν σκόπιμο να ερευνηθούν και να μελετηθούν τα ακόλουθα θέματα:

- Στάση της ελληνικής τηλεόρασης απέναντι στις διαλεκτικές ποικιλίες – σύγκριση παλιότερων με νεότερες σειρές ως προς την προβολή της γλωσσικής ποικιλίας μέσα από αυτές.
- Συγκριτική ανάλυση της αξιοποίησης της κρητικής διαλέκτου σε άλλες τηλεοπτικές ή/και κινηματογραφικές παραγωγές, ακόμη και σε διαφημιστικά προϊόντα.
- Κατηγοριοποίηση όλων των ευρημάτων τόσο της σειράς όσο και του μυθιστορήματος ανά επίπεδο ανάλυσης λόγου (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο) και μεταξύ τους σύγκριση/αντιπαραβολή.
- Αντιδράσεις και στάση των σεναριογράφων, των παραγωγών αλλά και των ηθοποιών της σειράς απέναντι στην κρητική διάλεκτο.

*Γεωργία Σκιαδά, Η κρητική διάλεκτος στην ελληνική τηλεοπτική σειρά «Σασμός».
Ενδεικτική μελέτη κειμενικών τεμαχίων.*

- Διεθνής απήχηση της σειράς και του μυθιστορήματος – πώς αντιλαμβάνεται το διεθνές ακροατήριο/αναγνωστικό κοινό την ελληνική και κυρίως την κρητική κουλτούρα μέσα από τη σειρά και το μυθιστόρημα, αντίστοιχα.

Βιβλιογραφία

- Αγγελίδη, Β. (2022). *Η χρήση της κρητικής διαλέκτου σε τρέχουσες τηλεοπτικές σειρές: σχεδιασμός μιας διδακτικής δράσης μέσα από το μοντέλο των πολυγραμματισμών για την Α' Λυκείου*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/170192>
- Αθανασιάδης, Γ. (2016). *Γεωγραφικές διάλεκτοι στις τηλεοπτικές διαφημίσεις: Σχεδιασμός και αξιολόγηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για την ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης σε μαθητές/τριες Ε' και Στ' Δημοτικού*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/220>
- Αραποπούλου, Μ. (2001). Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 175-179). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Αρχάκης, Α., & Κονδύλη, Μ. (2002). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.
- Αρχάκης, Α., Φτερνιάτη, Α., & Τσάμη, Β. (2015). Η γλωσσική ποικιλότητα σε κείμενα μαζικής κουλτούρας: προτάσεις διδακτικής αξιοποίησής της. Στο Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*. (σσ. 67-94). Αθήνα: Gutenberg.
- Βαρδιοπούλου, Π. (2022). *Η γεωγραφική ποικιλία σε ταινίες της δεκαετίας του '60 και σε σύγχρονες τηλεοπτικές σειρές: κοινωνιογλωσσολογικά και σημειωτικά χαρακτηριστικά*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/2499>
- Γαβριηλίδου, Ζ., Μητσιάκη, Μ., & Φλιάτουρας, Α. (2021). *100 βασικές έννοιες για τη γλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Chambers, J. K., & Trudgill, P. (2011). *Διαλεκτολογία* (Δ. Παπαζαχαρίου, Επιμ.). Αθήνα: Πατάκης.

- Δασκαλάκη, Ε. (2023). *Οι νεοελληνικές διάλεκτοι στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: στάσεις γονέων και εκπαιδευτικών απέναντι στην κρητική διάλεκτο*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/185411>
- Δελβερούδη, Ρ. (2000). Η γλωσσική ποικιλότητα και η διαμόρφωση της νεοελληνικής εθνικής γλώσσας. Στο *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της* (σσ. 49-57). Αθήνα: Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων - Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Δελβερούδη, Ρ. (2001). Γλώσσα και διάλεκτος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 50-53). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής γλώσσας.
- Δελβερούδη, Ρ. (2001). Γλωσσική ποικιλία. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 54-57). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2005). Οι νεοελληνικές διάλεκτοι στον δημόσιο λόγο: Δείγματα αντιμετώπισής τους. *Παρουσία*, 17/18(1), 53-65. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από https://epub.lib.uoa.gr/index.php/parousia/article/view/446/pdf_443
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2007). *Διάλεκτος*. Η Πύλη Για Την Ελληνική Γλώσσα. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>
- Καμπάκη-Βουγιουκλή, Π. (2009). *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Διαλεκτολογία κατά παράδοση*. Ξάνθη: Εκδόσεις Σπανίδη.
- Κάππα, Ι. (2015). Φωνολογικά χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου. Στο Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*. (σσ. 49-64). Αθήνα: Gutenberg.
- Κατσούδα, Γ. (2016). Διδιαλεκτική εκπαίδευση και διδασκαλία της ξένης γλώσσας: παραδείγματα από τα ιδιώματα της Μυτιλήνης. *Μέντορας*, 14, 111-124. Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://iep.edu.gr/el/psifiako-apothetirio/psifiakes-ekdoseis-iep/periodiko-mentoras/periodiko-mentoras-teyxos-14>
- Κατσούδα, Γ., & Μαγουλά, Ε. (2024). *Γνωρίζοντας τις Νεοελληνικές Διαλέκτους. Ένα εκπαιδευτικό ταξίδι στη γεωγραφική ποικιλία με φύλλα εργασίας*. Αθήνα: Gutenberg.

- Κηρύκου, Γ.-Β. (2024). *Η αναπαραστατική λειτουργία της Κρητικής Διαλέκτου στα Κείμενα Μαζικής Κουλτούρας και οι διδακτικές της προεκτάσεις: η περίπτωση της μαντινάδας*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://www.apothesis.eap.gr/archive/item/204582>
- Κοκόλη, Θ. (2023). *Οι διαλεκτικές ποικιλίες της Νέας Ελληνικής Γλώσσας στο σχολείο: οι διδακτικές προτάσεις αξιοποίησης τους στα σχολικά εγχειρίδια της Β/θμιας Εκπ/σης*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/3821>
- Κοντογούρης, Σ. (2021). *Η κρητική διάλεκτος σε κείμενα μαζικής κουλτούρας. Η γυναικεία κρητική φυσιογνωμία σε τηλεοπτικές σειρές*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72673>
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (1994). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα.
- Κουρκούδιαλου, Α. (2020). *Κρητική διάλεκτος και χιούμορ: Μια συγκριτική μελέτη της τηλεοπτικής της αναπαράστασης*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72801>
- Λειβαδιωτάκης, Γ. (2020). *Γλωσσικές στάσεις απέναντι στην κρητική διάλεκτο: διαλεκτοφωνία στον εργασιακό τομέα*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72525>
- Λενταράκη, Σ. Γ. (2024). *Οι διαλεκτικές ποικιλίες της Ανατολικής και Δυτικής Κρήτης: Περιγραφή και σενάρια διδασκαλίας στο γλωσσικό μάθημα της Γ' Γυμνασίου*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/207018>
- Μαλικούτη-Drachman, Α. (2000). Συρρίκνωση διαλεκτικών συστημάτων. Στο *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της* (σσ. 23-28). Αθήνα: Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων - Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Ματθαίουδάκη, Μ. (2015). Πρόγραμμα ΔΙΑΦΩΝΗΝ: Η ανάδειξη των ελληνικών διαλέκτων και η ευαισθητοποίηση της εκπαιδευτικής κοινότητας. Στο Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και*

- δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές. (σσ. 117-140). Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. Σπ. (1996). *Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος. Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπλαζάκη, Μ. (2020). *Σχεδιασμός διδακτικών δράσεων κριτικού γραμματισμού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με σκοπό την ανάδειξη της γεωγραφικής ποικιλότητας: το παράδειγμα της κρητικής διαλέκτου*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72855>
- Μπολάκη, Ε. (2020). *Οι νεοελληνικές διάλεκτοι στην εκπαίδευση: Στάσεις εκπαιδευτικών απέναντι στην κρητική διάλεκτο*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72844>
- Μπολιουδάκη-Λαμπροπούλου, Η. (2022). *Λεξιλογικοί Αρχαϊσμοί και Μεσαιωνικά Στοιχεία της Κρητικής Διαλέκτου - Διδακτική πρόταση*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/170147>
- Παναγιωτοπούλου, Α. (2022). *Η κρητική διάλεκτος σε κείμενα μαζικής κουλτούρας. Η αντρική κρητική φυσιογνωμία σε τηλεοπτικές σειρές*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/170210>
- Παπαδοπούλου, Κ. (2020). *Νεοελληνικές Διάλεκτοι και Ιδιώματα στα εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας του Γυμνασίου. Η διδακτική αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου στο μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72827>
- Παπαζαχαρίου, Δ., & Ράλλη, Α. (2022). *Διαλεκτολογία και νεοελληνικές διάλεκτοι*. Στο Μ. Λεκάκου & Ν. Τοπιντζή (Επιμ.), *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία: θεμελιώδεις έννοιες και βασικοί κλάδοι με έμφαση στην ελληνική γλώσσα* (σσ. 443-496). Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαναγιώτου, Β. (2021). *Διδακτικές προτάσεις για τη διδασκαλία της γεωγραφικής ποικιλίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72640>

- Παπαναστασίου, Γ. (2015). Η σημερινή κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων. Στο Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*. (σσ. 23-48). Αθήνα: Gutenberg.
- Παππάς, Π. Α., & Τζόσεφ, Μ. Δ. (2022). Κοινωνιογλωσσολογία. Στο Μ. Λεκάκου & Ν. Τοπιντζή (Επιμ.), *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία: θεμελιώδεις έννοιες και βασικοί κλάδοι με έμφαση στην ελληνική γλώσσα* (σσ. 407-442). Αθήνα: Gutenberg.
- Πλουμίδη, Ε. (2016). *Νεοελληνικές διάλεκτοι στην εκπαίδευση: Διερευνώντας τις στάσεις γονέων μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο Το “ΤΙ” Και Το “ΠΩΣ” Στην Αγωγή, Στη Διδασκαλία, Στην Έρευνα Και Στη Μάθηση: Ακούω Και Ξεχνώ - Βλέπω Και Θυμάμαι - Κάνω Και Καταλαβαίνω, 18-19 Νοεμβρίου 2016. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από http://www.elliepek.gr/documents/8o_synedrio_eisigiseis/%CE%A0%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%AF%CE%B4%CE%B71.pdf
- Σπανάκης, Σ. Γ. (1962). Το κρητικό γλωσσικό ιδίωμα. *Κρητικά Χρονικά : Κείμενα Και Μελέται Κρητικής Ιστορίας*. Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου 2024 από <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/handle/11615/11173>
- Στάμου, Α. Γ. (2012). Αναπαραστάσεις της κοινωνιογλωσσικής πραγματικότητας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας: Αναλυτικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης. *Γλωσσολογία*, 20, 19-38. Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2024 από <https://glossologia.phil.uoa.gr/%CF%84%CE%B5%CF%8D%CF%87%CE%BF%CF%82-20-2012/>
- Σταμογιώργου, Α. (2022). *Γνωριμία και ευαισθητοποίηση μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με τις γεωγραφικές ποικιλίες: μια διαθεματική εκπαιδευτική προσέγγιση*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72751>
- Στρατιδάκης, Χ. (2019). Ενεργοποιώντας το γλωσσικό πολιτισμικό κεφάλαιο των μαθητών: προσεγγίσεις και ερευνητικές εργασίες για την κρητική διάλεκτο. *Pasithee - Modern Greek Dialects and Linguistics Theory*, 7(1), 186-192. Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου 2024 από <https://pasithee.library.upatras.gr/mgdlt/article/view/3045>

- Συμιακάκη, Α. (2024). *Η σύνθεση στην κρητική διάλεκτο*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/205542>
- Tzakosta, M. (2019). «Μια φορά κι έναν καιρό ήταν οι διάλεκτοι»: Μύθοι και πραγματικότητες σχετικά με τη χρήση και τον ρόλο των νεοελληνικών γεωγραφικών διαλέκτων. *Ελληνικό Βλέμμα*, 6. <https://doi.org/10.12957/ellinikovlemma.2019.48888>
- Τζακώστα, Μ. (2014). Οι γλωσσικές ποικιλίες στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση: σκέψεις και προβληματική για τον σχεδιασμό ενός προγράμματος διδασκαλίας. *Ετήσια Συνάντηση Εργασίας Του Τομέα Γλωσσολογίας Του Τμήματος Φιλολογίας Του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 422-430. Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2024 από https://ins.web.auth.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=888&Itemid=354&lang=el
- Τζακώστα, Μ. (2022). Γλώσσα, Κοινωνία και Διάλεκτος. Στο Δ. Γούτσος & Σ. Μπέλλα (Επιμ.), *Κοινωνιολογία* (σσ. 107-132). Αθήνα: Gutenberg.
- Τζακώστα, Μ., & Μπετεινάκη, Ε. (2018). Η κρητική διάλεκτος ως εργαλείο γλωσσικής διδασκαλίας και πολιτισμικής αφύπνισης. Στο Μ. Σαματάς, Δ. Μυλωνάκης, Μ. Δαφέρμος, & Α. Καστελλάκης (Επιμ.), *Η Κρήτη στον 21ο αιώνα: Προβλήματα, προκλήσεις και προοπτικές* (σσ. 72-90). Αθήνα: Πεδίο.
- Τζακώστα, Μ., & Σιμήρης, Δ. (2022). Ανακαθορίζοντας τα όρια γλωσσών και διαλέκτων. Στο Ζ. Γαβριηλίδου, Ν. Μαθιουδάκης, Μ. Μητσιάκη, & Α. Φλιάτουρας (Επιμ.), *Γλωσσανθοί: Μελέτες αφιερωμένες στην Πηνελόπη Καμπάκη-Βουγιουκλή* (σσ. 261-272). Ηρόδοτος. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από https://www.researchgate.net/publication/363648119_Tzakosta_M_D_Simeres_2022_Anakathorizontas_ta_oria_glosson_kai_dialekton_Sto_Z_Gabrielidou_N_Mathioudakes_M_Metsiaki_A_Phliatouras_epim_Glossanthoi_Meletes_aphieromenes_sten_Penelope_Kampake_-_Bougiou
- Τζελά, Κ. (2023). *Αναπαραστάσεις της διαλέκτου στα κείμενα μαζικής κουλτούρας. Διδακτικές προτάσεις στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/176972>

- Τσακίρη, Β. (2022). *Αναπαραστάσεις της κρητικής διαλέκτου στα Κείμενα Μαζικής Κουλτούρας. Διδακτικές προτάσεις στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72772>
- Τζίτζιλής, Χ. (2000). Νεοελληνικές Διάλεκτοι και Νεοελληνική Διαλεκτολογία. Στο *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της* (σσ. 15-22). Αθήνα: Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων - Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Τζίτζιλής, Χ. (2001). Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδοροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 168-174). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Τσάμη, Β., Φερνιάτη, Α., Παπαζαχαρίου, Δ., & Αρχάκης, Α. (2016). Η πρόσληψη της γλωσσικής ποικιλότητας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας από μαθητές της Ε' και Στ' Δημοτικού. Στο Ε. Deltsoy & Μ. Papadopoulou (Επιμ.), *10th International Conference of the Hellenic Semiotics Society: Changing Worlds & Signs of the Times, 4-6 Οκτωβρίου 2013* (σσ. 664-675). Ελληνική Σημειωτική Εταιρία. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από https://www.researchgate.net/publication/343008042_E_proslepse_tes_glossikes_poikilotet_as_se_keimena_mazikes_koultouras_apo_mathetes_tes_E'_kai_ST'_Demotikou
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Ν., & Θεοδωρόπουλος, Ε. (2015). Η χρήση διαλεκτικών ποικιλιών στις σύγχρονες διαφημίσεις - ιδεολογικές προεκτάσεις. Στο Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*. (σσ. 211-237). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιτσιπής, Α. Δ. (2001). Γλωσσική συρρίκνωση. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδοροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 81-83). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Τσοποτός, Γ. (2023). *Περιγραφή και σύγκριση των ιδιωμάτων της Δράκειας και της Σούρπης: Συμπεράσματα επιτόπιας γλωσσολογικής έρευνας*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/184544>
- Tsami, V., Lampropoulou, S., Tsakona, V., & Archakis, A. (2014). Η αναπαράσταση της γλωσσικής ποικιλότητας σε τηλεοπτικά κείμενα μαζικής κουλτούρας. In G. Kotzoglou, K.

- Nikolou, E. Karantzola, K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou, V. Kourti-Kazoullis, Ch. Papadopoulou, & E. Vlachou (Eds.), *11th International Conference on Greek Linguistics* (pp. 1716-1729). University of the Aegean - Faculty of Humanities. Department of Mediterranean Studies. Retrieved 18th October 2024 from https://www.researchgate.net/publication/343008019_E_anaparastase_tes_glossikes_poikilotetas_se_teleoptika_keimena_mazikes_koultouras
- Fterniati, A., Tsami, V., & Arhakis, A. (2016). Τηλεοπτικές διαφημίσεις και γλωσσική ποικιλότητα: Προτάσεις κριτικής γλωσσικής διδασκαλίας. *Preschool and Primary Education*, 4(1), 85-100. <https://doi.org/10.12681/ppej.199>
- Φραγκούλη, Μ. (2022). *Η κρητική διάλεκτος στις δραματικές τηλεοπτικές σειρές. Προτάσεις διδασκαλίας στα πλαίσια του Κριτικού Γραμματισμού*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/170216>
- Χαιρετάκης, Γ. (2020). *Η μορφολογία της κρητικής διαλέκτου: κλίση και παραγωγή*. (Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/47807>
- Χατζοπούλου, Α. (2021). *Μειονοτικές Γλώσσες - Διάλεκτοι: Αντιπαραθετική μελέτη των στάσεων των εκπαιδευτικών απέναντι στα πομάκια και στα κρητικά*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2024 από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/72639>
- Χριστίδης, Α.-Φ. (2001). Η νέα ελληνική γλώσσα και η ιστορία της. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδοροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 149-154). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.